

A
KEGYES-TANITÓREND
KECSKEMÉTI
RÓM. KATH. FŐGIMNÁZIUMÁNAK
ÉRTESITŐJE

AZ
1915—16. TANÉVRŐL.

KÖZZÉTESZI:
BRACH JÓZSEF
IGAZGATÓ.

A
KEGYES-TANITÓREND
KECSKEMÉTI
RÓM. KATH. FŐGIMNÁZIUMÁNAK
ÉRTESITŐJE

AZ
1915—16. TANÉVRŐL.

KÖZZÉTESZI:
BRACH JÓZSEF
IGAZGATÓ.

ELSŐ KECSKEMÉTI HIRLAPKIADÓ- ÉS NYOMDA-RÉSZVÉNYTÁRSASÁG KÖNYVNYOMDÁJA.

Intézetünk volt tanítványai közül hősi halált haltak:

Dr. Orbán Ferenc ügyvéd, tart. hadnagy.

Dr. Hunyadi János ügyvédjelölt, tart. zászlós.

Bárány Ervin zászlós.

Repka Gyula tanító, önk. tizedes.

Tóth Lajos okl. tanító, polgárisk. tanárjelölt, önk. őrzető.

Pócsy György okl. kertész, tart. zászlós.

Csorba Mihály gazd. főiskolai hallgató, tart. zászlós.

Riger István orvostanhallgató, hadapród.

Merász József zászlós.

Csomák Béla végzett keresk. akad. hallgató, önk. tizedes.

S. Kovács László joghallgató, tart. zászlós.

Hősies és bátor magatartásukért kitüntetésben részesültek:

Bialas Jenő posta és távirda főtiszt, tart. honvédfőhadnagy
(arany érdemkereszt, német vaskereszt.)

Faragó Gábor honvéd tüzérfőhadnagy (signum laudis, hadi-
ékitményes érdemkereszt.)

Dr. Falta Béla honvédezredorvos (signum laudis, II. oszt.
hadiékitményes érdemkereszt.)

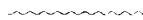
Dr. Feldmeier Géza cs. és kir. főorvos (hadiékitményes II.
oszt. érdemkereszt, signum laudis.)

Orbán Nándor polgárisk. tanár, tart. honvédhadnagy (I. és
II. oszt. vitézségi- és bronzérem.)

Orbán János törvysz. albiró, tart. főhadnagy (signum laudis.)

Orbán Lajos gyári tisztviselő, tart. hadnagy (I. és II. oszt.
vitézségi érem.)

- Dr. Dutschák Frigyes** ügyvéd, őrmester (koronás ezüst érdemkereszt a vitézségi érem szalagján.)
- Harkay Béla** th. jegyző, tart. főhadnagy (ezüst-, bronzérem, signum laudis.)
- Dr. Dömötör István** gyógyszerész, tart. hadnagy (arany érdemkereszt a vitézségi érem szalagján.)
- Dr. Dömötör Gergely** ügyvédjelölt, tart. hadnagy (I. oszt. vitézségi- és bronzérem.)
- Kis Pál** községi jegyző, tart. hadnagy (bronz- és vitézségi érem; I. oszt. nagy ezüst érem és a III. oszt. hadiékítményű katonai érdemkereszt.)
- Gressai József** joghallgató, tart. zászlós (nagy ezüst vitézségi érem.)
- Künstler Károly** joghallgató, tart. zászlós (I. oszt. ezüst érem.)
- Bende Sándor** banktisztviselő, hadapródjelölt (kis ezüst érem.)
- Ehm Ottó** tanuló, önk. káplár (II. oszt. ezüst vitézségi érem.)
- Dr. Pallmann Péter** főisk. tanár, tábori lelkész, intézetünk volt tanára (signum laudis és »Piis meritis« érdemkereszt.)
- Bodócs Gyula** jogszigorló, önk. szakaszvezető (mint rokkant oroszországi fogságból kicseréltetett.)
- Bodócs Lajos** joghallgató, hadapród (Ufában orosz fogoly.)
(Az arcképek technikai akadályok miatt a jövő tanévi értesítőben fognak megjelenni.)

Az orosz nagyhatalom megteremtői.

Irta: **Pózna József**, k. r. tanár.

A történet tanúsága szerint a magyar nemzet a kereszténység fölvétele óta századokig védte a nyugati civilizációt a Kelet barbár támadásaival szemben. És ez világtörténeti hivatása lett. Úgy látjuk ezen régi idők megújultak most ismét, midőn a muszka invázió ellen védjük édes hazánkat és a Nyugatot. Már innen-onnan két éve lesz, hogy ezen óriási harcunkat dicsőséggel vivjük a nagy északi kolosszusszal, az oroszsal. »Még most harc tombol körülöttünk s megnyugvást még nem találunk.« Annál is inkább nem, mert a béke tavaszának napsugaras napja még nem érkezett el, a háboru vége még ismeretlen előttünk. De az eddigi eredményekből — Isten után — győzelmet remélhetünk, miért is Mackensen szavai szerint »a legnagyobb köszönet a Mindenhatót illeti meg, aki bennünket vezetett.«

Pedig a most folyó háborúhoz foghatót nem találunk a világtörténetben akár a harcterek terjedelmét, akár a harcolók milliós számát, akár a hadakozás művészetét, a hadi eszközök minőségét vesszük vizsgálat alá. Most nemcsak a szárazföldön és a föld alatt, a vizen és víz alatt harcolnak a legmodernebb, legrafináltabb öldöklő eszközökkel, hanem a levegőben is. Ezekhez mérve nem is százak mint régebben, hanem százazrek sebesülnek, hálnak meg.

E szörnyűséges háboruban a szabadság megteremtői szövetkeztek a legönzőbb zsarnokkal, a kultura zászló hordozói a minden haladás ellenségével; szövetkeztek azzal az éhes Molochhal, az oroszsal, ki, ha már egy földterületet megszerzett és fölfalt, azzal még nem lakott jól, hanem sietett még többet megszerezni és fölfalni akár homogén (rokon) elem azon a népesség, akár nem, a föld termékeny, avagy pusztaság. »Ez a háború — Apponyi Albert gr. szerint — egészen meztelenre vetkőztette Oroszország hódító politikáját, mely a szlávság egyesítésének és fölszabaddításának ürügye alatt iparkodik Délre és Nyugatra vinni, elsősorban a mi testünkön keresztül, az orosz orthodox despotizmust. Ez teszi ránk nézve a jelen háborút szabadságharcunkká. Ha e nagy megpróbáltatásban elégtelennek találtnánk és győzne az országéhes moszkovizmus, akkor nekünk nemcsak a szabadságunk, nemcsak alkotmányunk, hanem Magyarországunk, életünk is veszendő volna.«

Az orosz tehát ezen nem válogatós hódítói politikájával az elmúlt évben hazánkra is szemet vetvén, azzal fenyegetődött, hogy szeretveszeretett hazánkat rövid idő alatt lehengereli. S mibe helyezte nagy önbizalmát, hogy így mert nyilatkozni? Nagy erejébe, több milliós hadseregébe, a már meglevő rengeteg birodalmába, a majdnem kimeríthetetlen, nagy anyagi segélyforrásaiba.

Épen ezeknek kimutatása volna ezen értekezésnek célja, hogy t. i. kedves tanítványaink megismerhessék azt, hogy kikkel vettük fel az igen merész harcot, hogy kik azok az oroszok, hogyan alakult ki óriási kiterjedésű országuk; kik egyengették a nagyhatalom útjait, melyre támaszkodva merték most az oroszok azt mondani, hogy hódító útjukat Konstantinápolyba, Berlinen, Bécsen és Budapesten át teszik meg?

Bár témánk az orosz nagyhatalom legkiválóbb megteremtőinek felvonultatását szabja elénk, ezeknek tetteit mégis nem separatív óhajtjuk tárgyalni, hanem úgy, hogy lehetőleg nagy vonásokban az orosz nemzet teljes történetét — legrégebb időktől 1881-ig — feltárjuk ifjúságunknak s mintegy ezzel tegyük felejthetetlenné előttük e nagy időket, a hazánk elleni rettenetes orosz inváziót. Ezen cél elérésére számos történeti kútfőt*) használtunk föl. Ezekon kívül a most megjelenő tudományos és napilapokból is merítettünk anyagot.

Vajha kedves tanítványaink ebből is tanulnának szeretni a sokat szenvedett hazát, a véres harcokkal újból megmentett nemzeti szabadságot s intézményeinkhez való meleg, igaz ragaszkodást és azt, hogy a históriát, az élet mesterét »nocturna versate manu, versate diurna!«

Az orosz nép.

Európa területét — Rambaud szerint — tíz millió négyszög kilométernek véve, ebből 4.500,000 km.² terület esik a nyugati részére, tehát az összes európai államokra; 5.500,000 km.² pedig a keletre, Oroszországra, mely utóbbi nagyrészt síkság. Ezért alakult ki egy egységes birodalom ezen síkságon geográfiai szempontból a Kárpátok és Ural, a Kaukázus és a finnlandi fensik között. Ez a nagy síkság nagyrészt szláv lakossággal

*) Fölhasznált kútfők : 1) Bonkáló Sándor dr. : A szlávok (a szláv kérdés ismertetése). I. köt. 1915. 2) Dr. F. I. Holzwarth : Weltgeschichte. III—VII. Band. Mainz. 1880. 3) Dr. Lázár Gyula : Az orosz birodalom története. I—IV. köt. Temesvár. 1891. 4) Dr. Lázár Gyula : A török birodalom története. I. köt. Nagybecskerek 1890. 5) Rambaud Alfréd : Oroszország története eredetétől kezdve 1884-ig. I—II. köt. Franciából fordította : Laukó Albert. Budapest. 1890. 6) Szabó Ferenc : Európa története a francia forrad.-tól a bécsi kongr.-ig. I—II. k. Nagybecskerek. 1891. 7) Gr. Vay Péter : Oroszország ázsiai területén. Budapesti Szemle 1915 é. júl. és aug. füzete. 8) Dr. Weber György : Világtört. I—III. köt. Pest. 1866.

telt meg akkor, midőn már a IV. századtól a IX-ikig itt különféle nemzeti-ségű és kulturájú népek (góthok, hunnok, avarok, bolgárok, magyarok, kazarak, besenyők, stb.) éltek le ideig-óráig életüket. ¹⁾

A szlávok a IX. században 12 egymástól teljesen független néptörzsre oszlottak. Az orosz szlávok a Peipusz tó nyugati partján — az Ilmen-Düna közt — laktak; a többi szlávok szétszórva az orosz folyók mellékén; ekkor még az orosz és lengyel szlávok közt alig volt különbség. A római egyháznak és a nyugati műveltségnek megnyert szlávokból lettek a lengyel szlávok; a varégek által idomított, a görög egyháznak és bizanci befolyásnak hódoló szlávokból pedig az orosz szlávok, kik örökös harcban állottak egymással s a germán rusj volt a közös nevük. ²⁾

Rusj (rusz) meg a normannoknak a neve, ami egyenlő a görög-szlávoknál használt varég szóval; így hívták minden rendű és rangú katonát. Rusj-t és varég-ot a régi oroszok felváltva használták. Tény, hogy a varégek alapították az első keleti szláv fejedelemségeket Oroszországban; de ők is nemsokára beleolvadtak a szlávokba, teljesen el-oroszosodtak. Mert az bizonyos, hogy »a kevéssel beérő, a természet elemeivel dacolni tudó, nyakában képekkel, övében fejszével, hátán zsinigre fűzött csiznával ellátott oroszok meg van az a tulajdonsága, hogy bármely nép közé keveredjék is, át nem alakul, hanem ő alakítja át azon népet, így előbb-utóbb uralkodóvá lesz.«

Az Ilmen — Düna közt lakó északi orosz szlávok azért hívták magukhoz a skandináv eredetű varégeket vagy rusjokat, hogy az ő politikai állapotaik tökéletlenek lévén, »őket kormányozzák és nekik igazságot szolgáltatassanak.« Vagy mint Holzwarth mondja: »Die nördischen Slavenstämme trugen im Jahre 862, in Folge innerer Unruhen, die sie nicht zu bewältigen vermochten, den Russen die Herrschaft über ihr Land an.« ³⁾ Ezek tehát az uralkodást Oroszországban átvéven, államalkotó és szervező képességüknek kitűnő jelét adták. Az orosz elnevezések nagyrésze skandináv szótövekből magyarázható meg. Az első orosz törvények sok hasonlóságot mutatnak a skandináv törvényekkel. Az oroszok a varégek-től bátorságot tanulhattak, hisz ezek »ha nem remélték a győzelmet, maguk tépték ki beleiket.« Ha nyelvüket Oroszországban el is veszítették, egyet megtartottak: katonai felsőbbbségüket.

Oroszországnak históriája a varégek megérkezésével kezdődik 862-ben. **3** testvér a rusz nemzetségből, Rurik, Szineusz és Truvor a szlávok meghívására elmentek Oroszország északi részére, hogy azt megvédjék és

¹⁾ L. Rambaud i. m. I. 1. és követk. II., kit ettől fogva állandóan követünk.

²⁾ Bonkáló Sándor: A szlávok, 53. és köv. II.

³⁾ Holzw.: Weltgeschichte III. 387. 1.

rendezzék. »Unser Land ist grosz und fruchtbar« so lieszen sie (Sláven) ihnen sagen, »aber Ordnung ist nicht darin; kommt, seid unsere Fürsten und herrscht über uns.«

2 testvére halála után Rurik Novgorodban szállott meg, itt szép fejedelmi palotát építtetett. Két testvérének halála után ezek birtokrészét is egyesítette a magáéval és, mint Holzwarth mondja: »Rurik wurde der Gründer des russischen Reiches, über welches sein Geschlecht über siebenhundert Jahre geherrscht hat.«¹⁾

Két varég Kievbe ment; de Kievet Rurik utóda: Oleg foglalta el tőlük s innen terjeszkedett északra és délre. Ez már Bizanc ellen is támadott; sulyos adót vetett rá épen úgy, mint Igor, utóda és előnyös kereskedelmi szerződést kötöttek vele. Így kezdődik az érintkezés a két állam közt, aminek folytatása lett, hogy neje, Olga Bizanban fölvette a keresztény vallást. Az oroszok azonban még nem követték példáját; fia sem, a hős Szviatoszláv, ki a görögök ellen fényesen harcolt »und erfüllte das östliche Europa mit dem Schrecken seines Names.« De a görögök szövetségében harcoló tatárok főnöke ezen elesett ellenfél koponyájából magának ivópoharat csináltatott.

Szóval, míg a varégek hadifőnököket adtak az oroszoknak, kik ezeket egy nemzetté egyesítették, addig — az ellenségeskedések egyidőre megszűnván az oroszok és görögök között — a görögök térítőket küldtek az oroszokhoz, kik meg őket vallásilag egyesítették. Bonkáló idézett művében azt mondja, hogy »Oroszország Bizanctól vette át a vallást, de vele együtt a bizanci türelmetlenséget, minden latinnak gyűlöletét is; ettől kezdve az orosz nagy haraggal viseltetett Nyugat és kulturája iránt.« A gyűlölet még most is meg van úgy, hogy az igazi orosz ma is abban tetszeleg magának, hogy nagy és nemes hivatás vár egyházára és ő reá is: Európa romlott erkölcsének a pravoszláv, orthodox eszmék által való megjavítása. A mostani megtámadásuknak egyik oka szintén ez volt. Pedig nem kívánatos az orthodox vallás terjedése, mert ezen vallás »csupa formalizmus, külsőség, imája hajlongás, papjai imádkozó-gépek, nem tanítói a népek.«

Mégis Oroszországban civilizációról a Bizanctól származó, ker. vallás általános felvétele után lehet szó. Ettől kezdve lesznek kiemelkedőbb uralkodók az oroszoknak, kik közül mi azokat méltatjuk bővebben, akik nemzetük történetére nevezetesebb befolyást gyakoroltak és nagyhatalmi állását egyengették. Így az oroszok megtérítése Sz. v. Nagy Vladimir (972—1015.) nevéhez fűződik, melynek mélyítésén fia, N. Jaroszláv buzgólkodott. (1016—1054.)

Ennek halála után a vallásilag egyesített ország politikai részekre

¹⁾ Weltg. III. 387. 1.

oszlott, ami 200 éves mongol igát eredményezett. III. v. N. Iván (1462—1505.) egyesítette ismét fősege alatt az orosz területeket a mongol hadak kiverése után. IV. v. Rettenetes Iván (1533—1584.) megkezdte a hódító politikát s ezzel példát adott erre utódainak, mely ma is tart. N. Péter (1689—1725.) a lángeszű, vasakarátú hódító és reformáló tengert akart szerezni a zárt területű Oroszországnak, tehát »ablakot tört Európa felé.« Leánya: Erzsébet (1741—1762.) először mutatta meg az európai harctereken Oroszország haderejét s elhatározólag szólt bele a 7 éves háborúba. Utóda a felvilágosult II. Katalin (1762—1796.) reformjaival, nagyarányú hódításaival diadalra juttatta N. Péter kezdeményezéseit. Fia, I. Pál (1796—1801.) exaltált, szeszélyeknek hódoló cár, ki alatt bár Oroszország veszített az anyja alatti tekintélyéből, mégis beleszólt a külpolitikába. I. Sándor (1801—1825.) először lelkes hive és bámulója Napóleonnak, később legnagyobb ellenfele neki is, meg a szabad eszméknek is. Európa rendcsinálója. I. Miklós (1825—1855.) az »autokracia Don Quichotteja«, a haladás akadályozója, a konzervatív eszmék bajnoka otthon úgy, mint Európában. Fia, II. Sándor (1855—1881.) modernebb gondolkodású, szerencsés hódító és gyarmatosító. De ennek érdekében igénybe is vett minden eszközt, brutalitást, a vallásszentségét, testvériség emlegetését, miként elődei és utódai is.

Sz. Vladimir (972—1015.)

Ezen fejedelem Novgorodban székelt, kit nemzete »Nagy«-nak is nevez. Testvéreit véres harcok után megfosztván birtokrészüktől, sok gyilkolás, zsákmányszerzés céljából vezetett háborúskodások,¹⁾ érzéki gyönyörökben való elmerülések után a szláv istenektől és bálványoktól elfordult, mert »érezni kezdte, hogy új hitre van szüksége.« Vladimir uralkodása elején valóban a szlávok bálványának, Perunnak, bálványszobrot állított, előtte áldozatot mutatott be, nem egyszer keresztény foglyokat is. Többnejűségben élt, egyik nejét atyjától és testvéreitől, a másikat férjétől fosztotta meg. Ezekért mondta róla Rambaud, hogy nem volt egyéb ravasz, tobzódó, vérengző barbárnál. »Und doch war dieser wilde heidnische Kriegsheld, der in schrankenlosen Ausschweifungen seinen Lüsten fröhnte, von der Vorsehung dazu ausersehen, dem russischen Reiche die Segnungen des Christenthums zu bringen.«

Vladimir említett tettei után érdeklődni kezdett a különféle, de egy Istenben hívő vallásfelekezetek iránt. A zsidó vallás nem tetszett neki,

¹⁾ »Er überfiel den Hercog Miecislav von Polen und entrisz ihm Galizien: dann zog er gegen Livland, durch dessen Eroberung das russische Reich bis zur Ostsee ausgedehnt wurde.« Holzw.: Weltg. III. 388.

mert »követői szétszórtnak kóborolnak a világon«; az izlam sem elégítette ki, mert ezen vallás tiltja a borivást, pedig »ez egyetlen öröme az oroszoknak.« A róm. kath. vallást sem találta megfelelőnek, mert »hiányzik belőle a szertartások pompája.«¹⁾ De a Konstantinápolyban járt követői nagyon dicsérték előtte azon vallást, melyet nagyanyja, Olga is felvett: a görögök vallását, kiknek nagyon tetszett a nagyszámú papok jelenléte, a papi ruhák gazdagsága, a szertartások pompája, a tömjénfüst, a vallásos énekek. Nagyanyja vallása felé hajlik végre is; de nem úgy kéri a görög császártól a vallást, hanem mint fegyverrel szerzett zsákmányt akarja azt országába behurcolni.

Megüzente a görög császároknak, Basilius és Constantinusnak, hogy nővérüket, Annát nőül akarja venni. Ha ezt neki megteszik, akkor visszaadja a kezében levő, görögök által lakott Cherzonesost a császárságnak; ha nem, Konstantinápoly ellen hadat vezet. A császárok azon föltétel alatt, hogy Vladimir fölveszi a keresztény vallást, beleegyeztek kívánságába. Vladimir Cherzonesosban megkeresztelkedett; azután teljesen megjavult. Sok pap kísérte innen Kievbe, kik, mint foglyok, az ő zsákmányai voltak. Kievben összetörette a bálványokat. Ezek rombolását a nép könnyezve szemlélte, de senki sem mert ellenállani. Most rövid idő múlva követekkel a város népét a Dnieperhez hívatta; ott a férfiak, nők, gyermekek ruhátlanul a fejedelem parancsára a vízbe merültek s mialatt a görög papok a kereszteléshez való imákat olvasták, Vladimir a parton térdén állva imádkozott. A novgorodiak is kénytelenek voltak Perun bálvány szobrát megsemmisíteni s az egész ország népével együtt megkeresztelkedni. Vladimir azt a helyet tölti be az oroszoknál, amelyet nálunk Sz. István, kivel kortárs is volt. Templomok építéséről a fejedelem gondoskodott, de arról is, hogy a bálványtemplomok eltűnjenek. A görög építészekkel emeltetett ker. templomok mellé népiskolákat is állíttatott. Ezekben a görög tanítók az elemi ismeretek elsajátíttatása után a bibliát olvasták. Csakhogy az ifjakat az iskolába erőszakkal kellett űzni, mert szüleiktől folyton azt hallották, hogy az »írás-olvasás a varázslásnak egy veszedelmes faja.« Két érsekséget is állított fel Vladimir Kievben és Novgorodban; ezeknek érsekei egy ideig alá voltak rendelve a konstantinápolyi pátriárchának. Jövedelmét ezután az egyházak és szegények közt osztja szét, hű marad görög nevéhez, halálos ítéletet vonakodik alkalmazni; »félek a büntől« mondogatta ilyenkor. Jóságáról, jótéteményeiről csodás legendák keringtek a nép között s így nem csodálkozhatunk, ha az orthodox egyház »Szent Vladimirjává« lett s kiről a későbbi tört. író így ír: »Die Russen haben ihn den Beinamen des Groszen gegeben, und die russische Kirche hat ihn heilig gesprochen.«

1) Rambaud i. m. I. 59—64. II.

Nagy Jaroszláv (1016 – 1054.)

Ezen fejedelem atyjától, Vladimirtól, Novgorodot kapta örökségül; a többi 12 fia az ország többi részét. A testvérek közt véres küzdelmek voltak, többen gyilkosság által multak ki. Végre kettejük közül a szerencse Jaroszlávnak kedvezett; ő maradt egyedüli ura Oroszországnak s fényesen uralkodott Kievben, hova székhelyét áttette.¹⁾ Ő az oroszoknak valóságos N. Károlya; valamint ez birodalma megvédése, terjesztése s az idegen népeknek a kultúra áldásaiban való részesítése céljából számos háborút viselt, ugyanezt elmondhatjuk Jaroszlávról is. Igy háborút viselt Lengyelország ellen s visszavette a N. Boleszláv által atyja idejében elfoglalt Vörös-Oroszország városait. Véres harcokat vívott az országát pusztító besenyők, litvánok és finnek ellen, nem különben Görögország ellen, mely utóbbi hadjárata alkalmával, bár az orosz sereg százai pusztultak el, mégis »az oroszok mindig félelmesek maradtak Konstantinápolyra nézve.«

Azonban nem annyira mint birodalmának védője és terjesztője — országának határait Északra és Keletre nagyobbította — tette nevét nagygyá, hanem mint a civilizáció lelkes ápolója. Sok templomot, kolostort, várost építtetett; görög könyveket oroszra fordíttatott, pénzt veretett. Kievnek ekkor 400 temploma volt. Szóval azon volt, hogy atyjának művét a ker. kultúra mélyebb alapokra való fektetésével mélyítse, tartóssá tegye. Mint törvényhozó szentesíti a vérbosszút, melynél fogva a megölt legközelebbi rokonai kötelesek a gyilkoson bosszút állni; megszabja a különféle bűnök váltásdíját; megengedi a perdöntő párviadalt, az izzó vas- és forróviz próbát. Rambard szerint mindez skandináv eredetre vihethető vissza s szerinte ekkor Oroszországnak csaknem olyan törvényei vannak, mint Nyugat Európának.

Arra törekedett tehát Jaroszláv, hogy a német elemet erősítse országában, törvénykönyve a német jogalaptételeken épült fel. A lopás, ölés ezentúl itt is bűntények, melyeket Isten nevében meg kell fenyíteni. A ker. Nyugattal való összeköttetést Jaroszláv kereste házasságok által is, sőt arra is törekedett, hogy az orosz egyházat a pápai főnhatóság alá helyezze.²⁾ Nővérét Kázmér lengyel királynak adta nőül. 3 leányát is nyugati fejedelmek vették nőül; így Anasztáziát I. Endre magyar király. De ezt a példát követték az orosz előkelők is, valamint arra is van

¹⁾ Rambaud i. m. I. 65—69. II.

²⁾ „Besonders besuchte er auch durch Heirathen, Verbindungen mit dem katholischen Abendland anzuknüpfen. Zugleich war er eifrig bemüht, die russische Kirche von der Oberhoheit der griechische zu befreien und die Verbindung derselben mit dem päpstlichen Stuhle herzustellen.“ Holzw. i. m. III. 390.

példa, hogy nyugateurópai száműzött hercegek menedéket leltek Jaroszláv vendégszerető házában. Csak az ezen 11-ik századot követő zavaros állapotoknak tudható tehát be, hogy ezen századbeli összeköttetése Oroszországnak Nyugat-Európával megszakadt s így műveltség tekintetében századokra hátra maradt.

Különben Jaroszláv halála előtt szintén azt a hibát követte el, mint atyja: birodalmát fiai közt felosztotta, kik 10 évig éltek csak békében, azután véres harcokat vívtak, mi a lengyel befolyást erősítette, sőt idegen hódításnak egyengette útját.

Valóban az a korszak, mely N. Jaroszláv halálától a mongolok v. tatárok betöréséig, 1224-ig terjed, a legzavarosabb része az orosz történetnek. Ezen idő alatt 293 fejedelem versengett az uralomért s 64 fejedelemség létezett »und wurde die Quelle endloser Unruhen und einer immer weiter um sich greifenden Zerrüttung des Reiches.«¹⁾ De valamennyi orosz fejedelem Rurik, Sz. Vladimir és N. Jaroszlávtól származott. A folytonos felosztás mellett is Kiev mindig Oroszország középpontja maradt a XII. század végéig, jegyzik meg a történetírók.

A versengés, vesztegetés, gyilkolás napirenden van, a polgár háborúk szinte járványszerűek, melyeknek okát a bizanci közjog és a régi, szláv nemzeti jog közti különbség szolgáltatta. Amaz szerint az örökség az elhunyt uralkodó fiát illette, emez szerint az egész család legidősebb tagját. Az egyenetlenségektől elgyengült ország kész prédául szolgált tehát a mongol-tatárok-nak, kik Ázsiában laktak az Altái hegység lábánál; tanulatlanok, rablásból éltek. Ha valamely helyet bevettek, »lemészárolják egész lakosságát, tekintet nélkül ifjúra, vénre, szegényre, gazdagra.« Ezen vad népet Ázsiában Temudsin khán egyesítette a XIII. század elején, aki és utódai urai akartak lenni az egész földnek.

Hódításukat a mongolok Európában az oroszoknál kezdték; megalázták Kiev és Halics fejedelmeit; alattvalóik százezreit hurcolták fogságba. Dél- és Nyugatoroszországot úgy elpusztították, hogy »az emberek, kik erdőkben, egyes helyeken tengődtek, irigyelték a holtak nyugalmaát.«²⁾ Az oroszok hosszú ideig adózták, katonát állítottak a mongoloknak, mert erőtlenségük miatt ellenük háborút kezdeni nem mertek.

Nagy Iván (III.) (1462—1505.)

A XII. század vége felé megszűnt kievi nagy-fejedelemség után most már Oroszország középpontja a Volga medencéjében alakul ki még

¹⁾ Holzw i. m. IV. 506.

²⁾ Dr. Weber György: Világtört. II. 387.

a mongol iga idejében, Moszkvában. Ezt azonban 300 évig elkülönítették a déli pusztuk és ellenséges hordák a Fekete-tengertől, meg a nyugati műveltségtől. Mig nyugati Oroszország a lithván-lengyelekkel örökös harcban áll, sőt Lengyelországgal egyesül, addig keleti Oroszország Moszkva körül csoportosul s ezen fejedelemségé az érdem, hogy »megalkotta azt az élő magvat, melyből N. Oroszország lett.« Ezentul volt a zűrzavarban egy szilárd központ, mely körül sorakozik az ország.

Moszkva emelkedését előmozdította az is, hogy II. Mohamed 1453-ban bevonult Konstantinápolyba. Nem volt ott többé keresztény császár, ki az orthodox vallást védje, nem volt ennek fővárosa. Moszkva lett tehát az orthodoxok anyavárosa, Konstantinápoly örököse. A Moszkvába menekült bizanci szerzetesek, tudósok, művészek ide is elhozták a renaissancet.

A moszkvai nagyfejedelmi trónra került végre 1462-ben az a férfi, ki Oroszországot visszaadta önmagának, ki megszabadította a mongol igától s némileg összekötetésbe hozta Nyugattal: Nagy v. III. Iván, Vak Vaszilinek fia. Iván rideg, számító, jó képmutató fejedelem volt, ki győzelmeket aratott anélkül, hogy palotájából legtöbbször kimozdult volna. Rokonait megsiratta, kiket pedig jórészt maga ölette meg. Egy pillantásával ájulásba hozta a nőket. Bőkezűen alkalmazta a halálbüntetést, a kinzást a lázadók ellen; egy tekintélyes kolostor archimandritáját megkorbácsoltatta, lengyel előkelőket vaskalitkában égettetett meg. Ilyen embernek rajzolják egykori történet írók az orosz földek egyesítőjét.¹⁾

Iván sok, régi fejedelemség birtokába jutott azon birtokok gazdáinak halála következtében úgy, hogy a moszkvai nagyfejedelemség elnyerése után azon gondolkozott, hogy egész Oroszországot saját fősege alatt egyesíti. Az egyesítés munkáját a leghatalmasabb köztársaság N. Novgorod (Ilimen melletti) meghódításával kezdte meg. »Am mächtigsten stand ihm Novgorod gegenüber, das durch seinen Handel einen so hohen Grad von Selbstständigkeit erlangt hatte, dasz kein früherer Groszfürst gegen dasselbe Etwas auszurichten vermocht.«²⁾ Iván az egyenlenségekben elmerült novgorodiakat 30000 lovas sereggel leverte 1471-ben; majd, mivel Iván felsőbbségét elismerni nem akarták, sok bojár kinpadra hurcoltatása után szabad alkotmányuktól is megfosztotta őket. Ekkor a moszkvai állam északon Finnlandig és a Jegestengerig ért. Ezután az Ural vidéket hódította meg; majd Közép-Oroszország örökös fejedelmeinek birtokait szerezte meg egymásután.

Mindezekkel azonban még nem egyesítette volna az orosz lakta

¹⁾ Rambaud i. m. I. 208—227.

²⁾ Holzw. i. m. IV. 507.

vidékeket; mert az oroszok nagyrésze tatár iga alatt nyögött. A tatárok több birodalmat alapítottak Oroszországban, ilyenek: a kazáni, szeráji és asztrakháni császárság, a nogáji és krimi khánság. Ezen államok mindegyikében 1480-ban fejtelenségek és trónviszályok dultak; ezeket fölhasználva Iván, a tatárjáróm alól fölszabadította Oroszországot. Csak a tatáruralom romjai (Asztrakhan és Krim) örvendtek még egy darabig némi önállóságnak. Iván a lithvánok ellen is szerencsésen háboruskodván, tőlük Oroszország nyugati részét visszaszerezte. Helyesen jegyzi meg róla tehát a történet író, hogy »Ivan durfte sich als unbestrittener Alleinherrscher des Landes ansehen.«

De nemcsak Oroszország egységének megteremtése feküdt Iván szívében, hanem a műveltség emelése is, mely ekkor a tatárdúlás miatt még gyermekkorát élte. E téren való buzgólkodását ilyen formán festi le Holzwarth: Az ipar és földművelés föllendítése végett számos idegent fogadott országába. Tekintélyes novgorodi családokat helyezett át Moszkvába, hogy a szláv népség keveredése által az orosz birodalom fővárosát a civilizáció kiindulópontjává tegye. III. Frigyes német-római császártól kéretett bányászokat, építő-mestereket, hadászathoz értőket, tűzmestereket, ezüstműveseket. Fővárosának, Moszkvának védelmére épített Kreml (vár) nagy szelleméről tanuskodik.

Bolognai Aristoteles tanította az oroszokat egyes művészetekre, a finomabb izlésre, aki a pénzverés ügyét is javította és Moszkvában igen sok, pompás épületet emelt. Minderre szükség volt, mert még a gazdagok házai is alacsonyak, szalmával fedettek, kéményt ritkán lehetett a házakon látni; berendezésük fapadok, egyszerű asztalok. Különben ezen egyszerűségnek megfelelően az orosz nép erkölcssei és szokásai is ezen időben egyszerűek, mondhatni durvák voltak, sőt e tekintetben ma sincs sok változás. A nők a legszigorubb alávetettségben, minden társadalmi érintkezéstől elkülönítve éltek.

III. Iván 1472-ben házasságra lépett Palaeolog Zsófiával, bizanci császárnővel, II. Pál pápa közbenjárására. A pápa terve ezzel a két egyház egyesítése volt. Ugyanis 1054-ben a görög egyházzal együtt az orosz egyház is elszakadt a római egyháztól. Az egyesítés nem sikerült. De e házasság mégis nevezetes azért, mert ez által III. Iván mintegy örököse lett a bizanci császároknak, minek jeléül! Oroszország új címerül a kétfejű sast vette föl. Moszkva következett Bizancra. Az orthodoxia egyedüli feje III. Iván; reá volt bízva, hogy az egész Keleten pártfogolja a görög keleti keresztényeket és előkészítse az izlam ellen a bosszút 1453 miatt, mondja Rambaud.

Iigy a birodalom előbbeni szétdarabolását megakadályozza, alaptörvényül állította fel annak feloszthatatlanságát. Különben is uralkodása alatt az egyes tartományok külön törvényeit eltörölni iparkodott. Bár rettegett

tőle az egész nép, de mégis, mivel III. Iván vetette meg a későbbi Oroszország nagyságának alapját, nemzete »Nagy« melléknévvel tisztelte meg őt.

Utódai, így a közvetlen utóda is: Vaszili Ivanovics (1505—1533) folytatták a III. Iván által megkezdett munkát, az egyesítést. Vaszili Ivanovics kebelezte be Oroszországba a még függetlenséget élvező 3 államot: Pszkovot, Riázánt és Novgorod-Szиеverszkit; ki egyébként »uralkodott anélkül, hogy bojárjai véleményét meghallgatta volna.« Hercegeket börtönbe vettetett, metropolitákat száműzött. Elég brutálisan uralkodott, de azért még sem ő kapta a »rettenetes« epitheton ornans melléknevet az oroszoktól, hanem utóda, ki fölvette a »cár« címet 1547-ben.

IV. v. Rettenetes Iván (1533—1584.)

Egy ideig kiskorúságában helyette a szellemes, tanult, finom modorú anyja: Iлона kormányozta Oroszországot oly erélyesen, hogy a hatalmat megszerezni vágyó oligarchák őt 1538-ban megmérgezték. Most egy darabig a bojárok (nemesek) uralkodtak; de míg egyrészt könyörület nélkül zsarolták az orosz lakosságot, másrészt »a bámulatos tehetségű Ivánt« agyongyötörték, mint később maga írta, tűrte alattvalóitól a megvetést, az éhséget, a hideget. Nevelésével nem törődtek; így maga magának volt tanító-mestere. Sokat olvasott s ezek fölött elmélkedett.

Mikor Iván uralkodói méltóságának tudatára ébredett, maga elé hívatta a bojárokat, eljárásukat keményen megfeddette, a bűnösöket szigorúan megbüntette, száműzte; a kormány fejét: Suiszki Andrást »vadász-kutyáival tépette szét.« Ettől kezdve annyi borzalmas dolgot követett el, hogy méltán nevezi őt a történelem »Rettenetesnek.« Az emberek kínzásában örömét lelte, kicsapongó volt, több nejűségben élt. Saját fiát úgy megverte bottal, hogy az meghalt bele. Iván bosszúállásairól érdekes emléket őrzött meg a Sz. Cyrill monostor jegyzőkönyve, mely »3470 áldozatot sorol föl.« Ő maga is elismeri kegyetlenségeit; a lengyel követnek mondta egyszer, hogy »kegyetlen vagyok az iránt, aki kegyetlen irántam; a jónak oda adnám az aranyláncot és a ruhát is, melyet magamon viselek.«¹⁾ Majd így panaszkodik: »Enyéim engem kezére játszanának a krimi tatároknak is, hiszen első feleségem is megmérgezték, ellenem is az árulások nagy számát követték el. Ha azután valaki büntetést szenvedett, saját bűneiért szenvedte.«

Kegyetlenségei miatt féltette életét, mint angol Erzsébet királynőhöz írt leveléből olvasható, kitől ígéretet vett, hogy, ha az a szerencsétlenség érné, hogy a bojárok elűznék, Angolországban biztos menedéket találhat.

¹⁾ Rambaud i. m. I. 265. 1. és tovább.

De saját országában is gondoskodott személye biztonságáról: külön testőrséggel vette magát körül; ezek puskás, gyalog katonák, fegyveres nemesek, kiket streliceknek neveztek. Jelvényük volt egy kutyafej, ami azt jelentette, hogy ők készek megmarni a cár elleuségeit. Ezek felállításával az állandó hadsereg alapját tette le. Tekintélyének emelése végett 1547-ben megkoronáztatta magát s nem elégedett meg a nagyfejedelmi címmel, hanem magát »cárnak«, minden oroszok uralkodójának nevezte. Amit úgy magyarázott meg, hogy »nagyanyja: Palaeolog Zsófia által belépett a bizanci cárok családjába. Ha Konstantinápoly második Róma, akkor Moszkva harmadik Róma, az örök város örököse.« Tekintélyét emelte még, hogy az előkelő Romanov-családból nőül vette Anasztáziát s ettől fogva fiatalkori kicsapongásaival is jórészt föl hagyott.

Béke és rend honolt akkor egy ideig országában; Iván hitta össze »az első rendi országgyűlést« 1549 --1550. évben, melyben az állam különböző rendei képviselve voltak. Új törvénykönyvet is készített, új kormányt, új tanácsot alkotott. Jelleme a nagyság és a kegyetlen barbárság vegyülete.

Országá belügyeinek, erejének rendezése után annak nagyításához fogott. 1552-ben Kazánt, 1554-ben Asztrakhánt, a tatár khánságok főhelyeit hódította meg úgy, hogy teljesen megtörte a tatárok erejét. »Kazán volt az első erősség, melyet az oroszok rendszeres ostrommal foglaltak el.« Birodalmának határát így Keleten az Uralig terjesztette, sőt túl, mert Szibéria egy részét is megszerezték neki kozák katonái, kik azután ott sokan le is települtek. A kozákok tatár és orosz rablócsapatok vegyüléséből alakult lovas, harcias népét Ivánnak sikerült hódolásra birnia, kik a Dnieper és Don vidékén laktak.¹⁾ Szibéria meghódításával a kozákok hasznos szolgálatokat tettek a cároknak, melynek megszerzése tehát Kegyetlen Iván alatt kezdődött, de befejezése csak a múlt század közepén történt. Szibéria terjedelme nagyobb 12 millió négyszögkilométernél, de lakossága csak 8¼ millió.

Többé-kevésbé szerencsés harcokat vívott még a lengyelek és svédek ellen a Balti-tenger partvidékéért, mert az oroszok csak erre érintkezhetek Európával. A magyar származású Báthory István, mint lengyel király, sok várost visszafoglalt Oroszországtól, melyeket régebben a moszkvai fejedelmek elvettek a lengyelektől. De legjobban fáj Ivánnak, hogy egyrészt Livlandról is le kellett mondania Lengyelország számára, másrészt pedig a svédek foglalták el a Balti-tengerparton Esztlandot s Karélia egy részét. A haditudományokban jártas nyugati népek elleni harcai tehát kudarcral végződtek, nem tehette a Balti-tengert Oroszország észak-keleti határává. Ez N. Péternek volt föntartva.

¹⁾ Weber i. m. II. 388.

Hogy megérthessük Rettenetes Iván kegyetlen uralkodását, röviden bemutatjuk a 16. és 17. századbeli orosz viszonyokat. Oroszországban a cár atyja, de egyszersmind korlátlan ura volt alattvalóinak; ezek személye és vagyona a cár vagyona. »Még a Ruriktól származott hercegek is csak rabszolgái voltak a cárnak.« A birodalom nagyjai is csak reszketve közeltek hozzá, dicsőségnek tartották, ha szolgálhattak a cárnak. Így viszont bojári rangra juthattak, a fejedelem kísérőivé lehettek. A főbb bojárok alkották a birodalmi tanácsot, a dumát. Csak igen fontos esetekben hívatta össze a cár a közgyűlést, a szobort, mely a rendek küldötteiből állott. Ezen közgyűléseken hozott törvényeket nem igen hajtották végre, mert különben nem jegyezte volna meg egy 16. századbeli író, hogy az orosz igazságszolgáltatás oly zavart, mintha Oroszországban nem is volna írott törvény. Szabad volt a fizetni nem tudó adóst nyilvános téren félmeztelenül kikötni; naponként — sokszor 40 napon át — 3 óra hosszáig veretni. Ha nem indult meg senki s nem fizetett helyette, szabad volt a hitelezőnek az adós nejét és gyermekeit eladni, esetleg az adós a hitelező rabszolgájává lett. A fölakasztás, lefejezés, karóbahúzás, keréketörés, halálra korbácsolás, tagcsonkítás, hamis pénzverők torkába forró ólom öntés a gyakoribb halálbüntetések nemei. Az orosz papság maga is tanulatlan, tehát a népet sem taníthatta; különben ők is büntethetők.

Ilyen állapotok mellett ne csodálkozzunk, ha az orosz parasztnak a sorsa igen szomorú, az államra és tulajdonosra ők nem egyebek, mint igavonó állatok, mint termelő erő, kik fölött a hatalom megtestesítője: a sztarosza basáskodott. A különben elég értelmes orosz nép, kivált a muzsik, vagyonszerzésre nem törekedett, mert akkor a fejedelem ügyvivői agyonzarolták. Ha volt pénze, elásta, vagy még inkább elitta. »Gazdag és szegény, ifjú és vén, nők és gyermekek akárhányszor heverték holt részegen az útca sarában anélkül, — jegyzi meg a történet író¹⁾, — hogy valaki megütközött volna rajta.« A férfiak Rettenetes Iván kívánsága szerint szakált viseltek. A nők Oroszországban el voltak zárva, még a templomba menéstől is fölmentették és örökös kiskorúságra kárhoztatták őket; ura vagyona volt. Az általános tudatlanság következtében szellemi élet nem volt ekkor még Oroszországban. A vallásosság külsőségeiben nyilvánult. Hitték a sok babonában, boszorkányokban, hazajáró lelkekben.

IV. Iván és Romanov Anasztáziának két fia volt: Feodor és Dimitri hercegek. A trónt Feodor örökölte (1584—1598.), ki valóságos szerzetes volt, atyja erélyéből semmit sem egyesített magában. Így a hatalom látszólag a bojárok dumájára szállt, valóban azonban Boris Godunov gyakorolta. Ennek a műve volt Dimitri herceg megöletése és a moszkvai patriarchatus

¹⁾ Rambaud i. m. I. 292.

fölállítása, Jób érseknek, Boris teremtményének patriarchává való fölszentelése. E férfiúban Boris hatalmas barátot nyert. Feodor halála után Jób patriarcha kérte Borist, a volt cár nejének (Irén) fivérét, hogy fogadja el a trónt. Szerénykedve fogadta el (1598—1605.), noha ez képezte vágyai netovábbját. Ettől kezdve »nagy szigorral dühöngött a Romanovok ellen.« Egyszerre csak az a hír járta be Oroszországot, hogy a megölt Dimitri él. Egy eszes, kóborló szerzetes: Otrepjev Gergely, ugyanis mindenfelé így beszélt magáról: Én vagyok Dimitri cárevics! A hadsereg, miután előtte ünnepiesen kijelentette, hogy ő valóban Dimitri, Rettenetes Iván fia, Boris halála után 1605-ben cárnak kiáltotta ki s a lengyelek segítségére támaszkodva uralkodott 13 hónapig.

Ál-Dimitri a külföldiekkel rokonszenvezett, az orosz szokásokat megvetette, kath. nőt vett feleségül. Mindezekkel forradalmat idézett elő, melynek élére Vaszili Suiszki állott. A csalónak nevezett Ál-Dimitrit a palota-udvarán megölték, »hulláját egy ágyuba töltötték s abból kilőtték.«

Vaszili lett cár; megkezdődött a zavarok hosszú sora, mely alatt még két Ál-Dimitri jelentkezett s Zsigmond lengyel király is követelte az orosz trónt maga, vagy fia számára. A teljes fejtelenség alatt az orosz nagyok egy része Ulászló lengyel herceget kiáltotta ki cárnak, ki a r. kath. vallás híveinek kedvezett. ¹⁾ Ezen zavarok, forrongások alatt a főnemesség eladta magát az ügyeikbe beavatkozó lengyeleknek, svédeknek, kik velük együtt pusztították, fosztogatták az országot úgy, hogy éhinség dühöngött, itt-ott emberhúst is ettek.

Végre a nép fogott fegyvert az orthodox vallás megmentésére; a lengyeleket kiűzik s Romanov Mihályt 1613-ban a fogságból kiszabadították, cárrá választották (1613—1645), mint IV. Iván rokonát. A rend helyreálltával rendezi Mihály cár az ország pénzügyeit, erős hadsereget szerez, barátságot, kereskedelmi szerződéseket köt idegen országokkal. Kereskedelmi ügyekben alkudozik XIII. Lajos francia királlyal. Ez az első komolyabb érintkezés a francia-orosz szövetség megkötése iránt. Idegen iparosok kiváltságot kaptak a cár országában, tudósokat kért Európától. A nyugati befolyás némi útat tört Mihály cár országába. Tehát elmondhatjuk, hogy már előhírnöke volt reformjaival N. Péternek. Ugyanezt állíthatjuk Mihály két utódáról Alexeiről (1645—1676) és III. Feodorról (1676—1682.) Oroszország a Romanov családnak köszönheti nagyságát és európai nagyhatalommá való emelkedését. Erre nézve meg legtöbbet tett ezen dynasztia legkiválóbb tagja: Nagy Péter.

Nagy Péter (1689—1725.)

Uralkodása oly nagyarányú és változatos, hogy tevékenységének

¹⁾ Weber i. m. III. 276.

csak a legfontosabb mozzanataival foglalkozhatunk s könnyebb áttekinthetőséget végett uralkodásában 3 időszakot különböztethetünk meg: I. (1682—1700); II. (1700—1709); III. (1709—1725).

I. (1682—1700.)

N. Péter uralkodásának első éveiben 1682—1689-ig kiskorúsága alatt Zsófia, mostoha nővére kormányzott. Alexei Mikhailovicsnak első nejétől 2 fia és 6 leánya született; fiai: Feodor és Iván; másodiktól, Natáliától 1 fia: Péter és 2 leánya. Mivel 2 neje volt, két párt keletkezett a cári udvarban, ami kivált III. Feodor (1676—1682) halála után érezhető. A két párt azon versengett, hogy a testileg, szellemileg gyenge Iván, vagy pedig a rendkívüli, testileg és szellemileg korán érett Péter legyen-e cár? A patriarcha befolyása következtében a bojárok a 9 éves Pétert nyilvánították cárnak, anyját pedig cári gyámnak.

Ebbe sehogyan sem nyugodott bele Iván egyik nőtestvére: Zsófia, mert alá kellett volna magát rendelnie, Natáliának, mostoha anyjának. Már pedig Zsófia inkább uralkodni akart. Hisz a történetből számos példát tudott felhozni arra, hogy nők uralkodtak; így Oroszországban Olga, Angolországban angol Erzsébet jeleskedtek e téren. Eszményképül ez utóbbit választotta s mikor az udvari hizelgők tette bátorították, Zsófia ezek tudtával nyíltan azt hirdette, hogy Feodor úgy tétetett el láb alól, Iván meg megfojtatott a Natália-féle párttól. Erre Moszkva népe föllázadt, 20 ezer strelic testőr megvesztegetve, fegyvert fogott s a vészharangok zúgása mellett a Kremlbe rontottak. Natália ekkor megjelent a lépcsőn a megfojtottnak hirdetett Iván és Péter kíséretében, mire a strelicek egy kissé lecsillapodtak ugyan, de mégis bebarangolják a cári palotát s mindenkit megöltek a Natália pártból, aki kezükbe került. »A cárevna (Zsófia) és a lázadók közt bizonynyal összeköttetés volt, a strelicek parancsszóra cselekedtek.«¹⁾

A strelicek most kijelentették, hogy nekik két cár kell: Iván és Péter, mert különben újabb fölkelést csinálnak; ezenkívül az ő szuronyaik hatása alatt Zsófia lett uralkodó 1682-ben Iván és Péter helyett. Zsófia a régi szokásokat mellőzte, pártolta a reformált új egyházat. Ezek meg a népnek és streliceknek nem tetszettek, új fölkelést kíséreltek meg. Azonban megbánták; Zsófiához mentek »kötéllel nyakukon, magukkal víve a hóhértőkét és bárdot, hogy büntessék meg őket.« De Zsófia csak a lázadás szítóit végeztette ki. Ezentul Galiczin hg. kegyence vezette a külpolitikát és hadügyet elég balkezűen, mert a tatárok elleni két támadás is kudarccal végződött.

Mig ezek történtek, azalatt az erős akaratú, kielégíthetetlen tudvá-

¹⁾ Rambaud I. 391. és folyt. I. uralk.-t. a 432. és II. 44. II.

gyú Péter szépen fejlődött; már kiskorában igen szerette a »dobot, kardot és puskát.« Követendő például tanítója Rettenetes Ivánt állította eléje, kinek »jellemé és szerepe valóban sok hasonlóságot mutat az övéhez.« Tanult nyelveket, geometriát, számtant, erődítést; sokfélét tanult, de rendszer nélkül úgy, hogy később sokat kellett pótolnia ismeretei fogyatékoságát. Autodidakta volt. Összebarangolta az utcákat cimboráival; az utca meg akkor Moszkvában — mondja Rambaud — minden elképzelhető tobzódásnak és kicsapongásnak a helye volt.¹⁾ Találkozott itt francia, angol, német kalandorokkal, ezekkel társalgott, lovászokkal birkózott, de ezektől hallott egyet-mást az európai polgárorsultságról is. A külföldiek közül különösen nagy hatást gyakorolt reá Lefort Ferenc, genfi kereskedő ifjú, sokoldalú ismereteivel, ki sokat mesélt Péternek a művelt népek kereskedelméről, ügyességeiről, életviszonyairól, tengerész élményeiről úgy, hogy Péter lelkét ezóta rendkívüli vágy szállta meg, hogy országát ilyené tegye. Lefort tette rá a legjótékonyabb befolyást. Ez a későbbi cárt »szelid, de mégis határozott modorával leghevesebb kitörései alkalmával is kezében tartotta.«²⁾ Idézzük erre vonatkozólag még Holzwarth megjegyzését: »Bald kannte Peter keinen höheren Wunsch, als die Bildung des Auslandes nach Russland zu verpflanzen. Mit groszem Eifer erlernte er von Lefort die deutsche, holländische und französische Sprache, und liesz sich von ihm und dem Schotten Gordon im Gebrauch der Waffen auf abendländische Art unterrichten.«³⁾

A másik külföldi: Gordon Patrik, kath., skót nemzetségű mérnök, kit Péter bizalmával tisztelt meg. »Katonai képzettség és tapasztalat, rendkívüli munkaerő és kötelességérzet tüntették ki Gordont, kinek második hazája, Oroszország sokat köszönhet.«⁴⁾

Péter fiatal éveinél nem mellőzhetjük még, hogy szeretett katonasdit játszani; ő maga erődöket emelt, melyeket erősen védett társai támadásai ellen. Ezen játékharokban sebesülések, halálesetek is előfordultak. Pétert is meg-megverték. Alakított Péter maga játszótársaiból egy század katonaságot, amelybe maga is mint közember lépett be, hogy megtanulja a szolgálat minden csinját-binját. Lefort gyakorlatozott velük. Számuk egyre nőtt úgy, hogy 2 Companie lett. »Aus diesen beiden Companie gingen später zwei Garderegiment hervor.«⁵⁾ Lefort volt az, aki a cári hadsereg magvának megalapítása által igen nagy elismerést érdemelt ki. Mindenféle fegyvernemből sokan átléptek a cári külön csapatokba úgy,

¹⁾ I. m. I. 395.

²⁾ Dr. Lázár Gyula: Az orosz birod. tört. III. 295.

³⁾ Weltg. VI. 212.

⁴⁾ Lázár i. m. III. 293.

⁵⁾ Holz. VI. 212.

hogy rövid idő alatt 12 ezer jól kiképzett katonája volt Péternek idegen tisztek vezetése alatt.

A víg cimborákat sem vetette meg Péter. »Úgy iszik, mint egy hős s e téren senki sem versenyezhetett vele« jegyzi meg Lázár. 1) Azonban már ekkor is komoly célok és tervek lebegtek lelki szemei előtt, mire meg is jött az alkalom.

Zsófia, Péter fényes tehetségeit látván, félt, hogy a hatalmat elveszíti. Épen ezért ismét föl akarta lázítani a streliceket, de nem sikerült a terv. Zsófia kegyencei vérpadra, vagy számkivetésbe kerültek. Zsófiát is fogságba helyezték egy monostorba 1689-ben. Ettől kezdve a 17 éves Péter, ki eddig nem vett részt az állam ügyekben, noha a tanácsüléseken jelen volt, maga uralkodott erélyesen, mint a mi Mátyás királyunk.

Péter trónraléptekor Oroszország a legnagyobb birodalom volt a földgömbön. Kiterjedése 266,000 földrajzi mértföld. Határai Nyugatról a Lagoda, Pejpus-tavak, Szmolenszk, Kijev; Délről a khersoni, asztracháni pusztaságok, Káspi-tó északi partja, a kirgizek és mongolok földje; Keletről Kamcsatka; Északról végig az Északi-Jeges Tenger. Minden szükségesben bővelkedett, csak az emberi kéz hiányzott, mert lakossága alig érte el a 10 milliót.²⁾

Péter uralkodása kezdetétől égett a vágytól, hogy országának az európai műveltség által tisztelt állást szerezzen³⁾ s megszabadítsa a régi, elavult nyűgöktől. De hogyan érintkezzék országa, a világ legnagyobb állama, a művelt Európával? Hiszen egyedül az Ész.-Jeges Oceánon érintkezhetett szabadon a külvilággal Archangelszk kikötője útján. A Balti tenger a svédeké, lengyeleké volt, a Fekete-tenger a török- és tatároké. Péter törekvése első sorban oda irányult tehát, hogy itt ablakot szerezzen Európa felé.

Archangelszkbe útazott, ott végig nézett a tengeren; tengerre szállt, idegen tengerésztisztek, kereskedők társaságában étkezett; bárkákat készített, hogy azokon röpkülhessen Európa felé. »Eddig az orosz nemzetben hiányoztak az európai élet és annak feltételeihez szükséges elemek, nem vett részt Európa művelődésének nagy munkájában.⁴⁾ Konstantinápoly elfoglalása ugyan mindig dagasztotta az oroszok kebleit, ez az eszme mindig vonzó maradt az orthodox Oroszországra.« Népe ebben osztozott vele; erre akart tehát utat nyitni legelőször is Európa felé. Az Azóvi-tenger parton levő Azov erősséget vette ostrom alá, nagy győzelmet akart

1) I. m. III. 296.

2) Lázár i. m. III. 286.

3) Er erkannte, dasz es ihm ohne den Besitz von Rüstenländern, die eine leichte Verbindung mit dem Auslande gewährten, unmöglich sein werde, Bildung, Handel und Gewerbefleisz in Rusland einzuführen. Holzw. VI. 213.

4) Lázár i. m. III. 287.

aratni a tatárok felett. Az első hadjárat azonban nem sikerült, pedig a cár személyesen volt jelen, veszélyeknek tette ki magát.

Tervét nem hagyta abba; jól tudta, hogy Azov elfoglalása azért nem sikerült, mert a tenger felől nem tudta elzárni hajóhaddal a közlekedést. Hajóhad szervezéséhez lát tehát 1695-ben. Nyers fából 22 gályát, 100 tutajt, 1700 bárkát készíttetett a Don kikötőiben. Ezekre tüzértiszteket kért Ausztriától és Hollandiától, mérnököket meg Poroszországtól. Mikor az orosz ármáda felszerelése készen volt, Azovot a szárazföld — és víz felől is lövette oly erővel, hogy az általános roham előtt az őrség megadta magát s szabadon elvonulhatott. Óriási az öröm Oroszországban; csak a strelicek frígykednek, mikor az új hadsereg bevonult Moszkvába 1696-ban. Lefort tengernagy és Schein fővezér szánon vonult be, Péter pedig, ki ekkor lett kapitány a hadseregnél, gyalog követte őket. E győzelmet követte Azovnak orosz gyarmatosokkal való betelepítése, valamint ama határozat elfogadása, hogy Oroszországot tengeri hatalommá kell tenni. A tengeri haderőre mindenki szívesen adózik.

Az azóvi győzelem jutalmául 1697-ben a régen óhajtott nyugati útasra megy Péter cár; tanulni akart, dolgozni, hogy saját példájával hasson e tekintetben is alattvalóira. Már hosszabb idő óta az volt a szándéka, hogy a fontosabb európai államokat beútasza és azok kultúrhaladását saját szemével lássa. Inkább akart az életből tanulni, mint a könyvekből, Ugyanez volt a mi halhatatlan, legnagyobb magyarunknak, Széchenyi Istvánnak is az elve. Lefort tengernagy és Golovin tábornok vezetése alatt indult meg a 270 orosz, nemes, katona, kereskedő, tolmácsból álló utazó társaság nyugati tanulmány utazásra. Ezek közt volt Péter cár is inkognitóban, Mihajlov Péter néven. Ismeretlen akart a cár maradni, mert gyűlölte a feltűnést. Rigában a svéd kormányzó bántalmazni merte az ismeretlen cárt, melyet fel is jegyzett Péter. Hannóverbén, Brandenburgban szíves fogadtatásban részesültek az utasok. Hannóveri Zsófia ezeket jegyezte föl az akkor 27 éves cárról: »Péter meglepte őt szellemének élénksége, gyors, találó feleletei által épen úgy, mint durva szokásai, az asztalnál való ügyetlen magaviselete, egy rosszul nevelt gyermek félenk vadsága, arcfintorgatása által, mely egy-egy percre eltorzította arcát.«

Különben Péter szép, barna férfi volt, arcvonásain a munka és dobzódás nyomai már ekkor láthatók voltak; »ha jobb nevelést kapott volna — írja ugyanaz — kifogástalan ember lenne.« Hannóverből tovább mennek Hollandiába. Zaandamban egy kovácsnál lakott Péter; mesterlegény ruhát vett és mint ácsmester dolgozott hajógyárakban, hogy a hajóépítést alaposan megtanulja. Látogatta a gyárakat, fűrészmalomokat, megbámult még egy-egy foghúzást is, mindenütt részt vett a munkában. Művészeket, kézműveseket, katonákat, mérnököket fogadott fel, hajó mintákat, tengerészeti

törvényeket vásárolt össze. »Sein Eifer und seine Lehrbegierde kannte keine Grenzen.«

Hogy a hajóépítésben még nagyobb haladást telessen, Angliába ment. 3 hónapig volt itt; aranyműveseket, építészeket, tüzérekét fogadott szolgálataba. »Auch in London wollte er Alles sehen und Alles kennen lernen.« Meglátogatta itt III. Vilmost, Ausztriában pedig I. Lipót császárt, kit le akart beszélni arról, hogy a törökökkel békét kössön. XIV. Lajost nem látogatta meg, mert ez »tiszteséges módon távol tartotta magától.« Épen Velencébe készült, amikor meghallotta, hogy a strelicék újból föllázadtak, tehát haza utazik Lengyelországon keresztül.

Péter újításai, a szakáll viselés megtiltása, a borotválkozás elrendelése, nyugati utazásai nagy ellenszenvet keltettek Nem tudták megérteni, hogyan lehet az, hogy a szent Oroszországot egy cár elhagyja azért, hogy idegen országokat utazzon be? Mikor az a hír járta be Oroszországot, hogy a cár elveszett a tengerentúli országokban, a katona lázadás kitört a strelicék közt. Bécsből hazajövet elhatározta a cár, hogy bosszút áll a strelicéken, kik népe javára irányuló útazásából visszatérésre kényszerítették. Akasztófákat állíttatott fel; hóhérok a cár tisztjei segítségével akasztották a vádlottakat, maga is segített a végzéseknél; 5 áruló fejét a cár ütötte le. 7 nap alatt vagy 2000 áldozat veszett el. Hullájukat nem temettette el mindjárt, hanem 5 hónapig gyönyörködhetett bennük Moszkva lakossága. A nép-katonaság ezután eltöröltetett s helyükbe új hadat szervezett a cár. Mindazt pedig, amit külföldi útazása alatt hasznosnak ismert, Mencsikov Sándor segítségével, — kit a porból emelt föl alkalmazkodó képességei miatt a miniszterségig a cár, kit kapzsísága miatt néha elvert, — jórészt megvalósította.

II. (1700—1709.)

Péter cár csak a Balti-tenger mellett levő birtokok elfoglalásával biztosíthatott rendes összeköttetést a nyugati nemzetekkel. De a Balti-tenger egész vidéke svéd tulajdon volt. Tehát Oroszországnak, hogy a Néva torlatánál kikötő és kereskedő várost alapíthasson, hogy »egy Nyugatnak néző ablakot vághasson, valamely ponton meg kellett szakítani a svéd birtokok láncát.« Épen azért Lázár Gyula szerint nem vette le szemét Svédországról, mely Oroszország anyagi fejlődésének ép úgy útjában állott, mint politikai felemelkedésének. ¹⁾ Ezt az utat csak fegyverek nyithatták meg, amire a körülmények kedveztek is.

Svédországban az arisztokracia és a királyság közt ez időben nagy ellentét volt; a királyság a nemességtől kártalanítással követelte vissza azon birtokokat, melyeket még 1609. óta elvett a királyi kincstártól. Nagy ellenszenvet szült ez kivált Livlandban a német nemességnél.

¹⁾ I. m. III. 355.

Követséget is küldtek tehát XI. Károly svéd királyhoz ezen ügyben, melyet az okos és büszke Patkul Reinhold János vezetett. A király a követséget letartóztatta, de Patkulnak sikerült szívében bosszúval megszöknie s lengyel szolgálatba állott. Ez beszélte rá II. Ágost, lengyel királyt, Péter cárt és a dán királyt, IV. Frigvest, hogy érdekeik összeütközése miatt egyszerre és váratlanul támadják meg Svédországot. Péter fölkarolta a nagyszerűnek látszó eszmét annál is inkább, mert a fiatal, 18 éves svéd király XII. Károly, »tehetetlenségéről terjesztett hír biztos sikert látszott ígérni,« kitől pedig Péter 1699-ben 300 ágyut kapott ajándékba a status quo föntartásáért.

A 3 uralkodó egyszerre támadta meg Svédországot 1700-ban. XII. Károly gyorsan végzett velük. A dán királyt 12 napig tartó rövid hadjáratban békére és a szövetségből való kilépésre kényszerítette. Ezután a Rigát ostromló II. Ágostot úzvén ki Livóniából, a legnagyobb erővel támadó Péter ellen ment Narva alá. Itt XII. Károly 8000 emberével Péter 40000 katonáját verte meg úgy, hogy Európa bámulta a 3 király legyőzőjét. A narvai csata 1700 nov. 30-án kezdődött ágyúzással s délután 2 óráig tartott. Az oroszok a sűrűen eső hó miatt nem vették észre, hogy a svédek a sáncokig jutottak, ami iszonyú zavart okozott az orosz seregben annál is inkább, mert a cár az előző napon elment a táborból. Mikor a központi ágyúüteg a svédek kezébe került, az orosz sereg jobbszárnya kapitulált; a balszárnya fegyverei lerakása után elvonulhatott »az élelmezés nehézségei miatt.« Bár a svéd király a 18000 orosz foglyot szabadon bocsátotta Leforttal, Gordonnal, Dolgorukij herceggel együtt, mégis az oroszok vesztesége 12 ezer volt halottakban.

A svédek maguk is beismerik, hogy ők elvesztek volna, ha az oroszok újból támadtak volna; mert »több nap óta se táplálékban, se pihenésben nem részesült a svéd sereg; ennélfogva annyira leítették magukat az orosz táborban talált borból, hogy lehetetlen lett volna őket rendbe állítani.« Így hát XII. Károly győzelme »oly gyors, teljes és fényes volt, hogy minden időkre emlékezetes marad a háboruk történetében.«¹⁾

XII. Károlyra csak szerencsétlenséget hozott a győzelem, mert egyelőre nem az oroszokat üldözte, kiket megvetett, hanem II. Ágost szász választófejedelemet és lengyel királyt. A svéd király ezentul folyton háborukról álmodozik, hisz meggyőződése, hogy »Isten sugalja neki, mit kell tennie.« Ő, aki »tres uno contudit ictu,« 5 éven át azzal foglalkozott most, hogy II. Ágostot a lengyel tróntól megfossa s ezzel a legnagyobb hibát követte el, mert időt engedett nyerni a cárnak, hogy seregét újra szervezze s a súlyos vereséget kiheverje. Valóban Péter, kit a balsors érlelt naggyá, iszonyú munkát végez. Az északi határszéli helyek

¹⁾ Lázár Gy. i. m. III. 365.

őrségét megkettőzte, ágyukat öntet templomok harangjaiból, hajókat készített, 10 új vértés ezredet alkot, 250 ifjút taníttat katonai iskolákban. Hogy a svéd királyt a balti tartományoktól távol tartsa, Ágostot 15000 katonával, 100 ezer rubel pénzzel is segíti. Van is eredménye fáradságának, mert mikor 1701-ben Livlandban az oroszok háromszoros erővel támadták meg a svédeket, az elkeseredett harcban az oroszok győztek. A győzelem után így kiáltott fel Péter: »Hála Istennek! egykor mégis meg fogjuk verni tudni a svédeket.«

A győzelemből erőt merítve, most a Néva torkolatánál levő svéd erősséget foglalta el Péter 1703-ban; ezt lerombolván, egy szomszéd szigeten építtette későbbi székvárosát: Kronstadt-ot, mely a tenger felől elzárta a svédek útját. Majd a narvai vereséget azzal boszulta meg, hogy 1704-ben elfoglalta Narvát; azután a szomszédos városokat dúlták fel, égették el az orosz katonák, ezrével vitték innen a kozákok a hadi foglyokat és a rengeteg zsákmányt. Rövid idő alatt így jutott Ingermanland, Észtland, Livland és Kurland Péter kezébe.

Mindez nem térítette el egyelőre XII. Károlyt »az Ágost elleni boszú munkájától.« Egész Szászorszáig üldözte őt; győzelemről-győzelemre vezette Károly seregét, hadi sarccal, adóval nyomta a választófejedelmet és királyt úgy, hogy kénytelen II. Ágost koronájáról lemondani, noha az országban azért nagy pártja volt neki. »A világ sorsa a fiatal győző kezébe látszott letéve.« Ha az ekkor folyó spanyol-örökösödési háboruban Franciaország felé fordult volna ennek bajában és nem Keletre, Oroszország felé, Franciaország és Svédország is meg lett volna mentve. De XII. Károly Ágost megalázása után csak egy ellenséget látott: Péter cárt. Azért az altranstädti békére lép Ágosttal 1706-ban. Ennek értelmében Ágost kiadta Patkult, az ellene létesült szövetség megteremtőjét, kit Károly kerékbe töretett; kiadott 1500 orosz menekültet és visszahívott 400 német tisztet Oroszországból. Ágost lemondott a lengyel koronáról a svéd király jelöltje, Leszcinszki Szaniszló javára, roppant, szinte előteremthetetlen hadi kárpótlást ígért, végre gratuláló levelet kellett intéznie az új lengyel királyhoz. Ez volt XII. Károly dicsőségének delelőpontja, ennek fényugaraiból csak Péter cár vont el valamit.

XII. Károly Rambaud jellemzése szerint inkább kalandor, mint uralkodó; dicsőségre vágó, makacs vérmérsékletű, vasfejű.¹⁾ »Nála minden erény túlzásba ment át.« Nagy Sándor volt az a phantom, melyet eszményképül választott; könyörtelen maga és mások irányában; csak veszélyt és hiábavaló fáradságot keres, megveti az élet minden kényelmét. Ilyen ember volt Károly, ki 1708-ban sok zsákmánnyal megrakva elindult Szászországból 40000 emberrel Oroszország megalázására. Midőn a svéd

¹⁾ I. m. I. 424.

hadsereg az Oderan átkelt, az orosz sereg a Visztula felé vonult vissza, mindent elpusztítva a svédek előtt. Péter megfosztva eddigi szövetségeseitől, alkudozni kezdett Károllyal, hogy »kész a békére, ha neki a svéd király, Oroszország anyagi érdekeire való tekintetből a Balti-tenger mellékén hajlandó egy kikötőt átengedni.«¹⁾ XII. Károly büszke válasza az volt, hogy Moszkvában fog egyezkedni a cárral. Így a cár kénytelen volt a legvégső küzdelemre készülni.

A svéd király mondásához híven vonult Oroszország szívébe; a Berezinán 3000 ember veszteséggel átkelve, Mohilevnek, Szmolenszknak, Dobrojé-nek vonult; ez utóbbi helyen 1600 főnyi ellenség állta útját s csak »csoda által menekülhetett meg.« De ekkor már szept. vége felé járt az idő, a tél közelgett, az élelmiszer elfogyott. Igaz, hogy bízott Lövenhaupt, svéd tábornok megérkezésében, ki 18000 ember s élelmiszert hozott magával Lengyelországból. Azonban ezt a cár hadseregei, mint a farkasok, Lesznánál, a Dnieper vidékén, megtámadták s 3 napi harc után seregét az oroszok egész szállítmányával együtt megsemmisítették. Még mindig reménykedett a svéd király, hisz Mazeppa Iván, az Ukrainában lakó kozákok hetmánja (fejedelme) ételmet meg 30000 főnyi kozák hadsereget ígért neki, miért is Ukraina felé ment XII. Károly, mint szövetségesehez. Mazeppa előbb Péter cár bizalmas embere volt, azonban »egy tivornya alkalmával a cár szakállon ragadta Mazeppát s keményen megrázta őt.« Ezt, meg Ukraina nagy adóztatását nem tudta feledni s mikor a cár fölszólította, hogy álljon hozzá, ezt nem tette, hanem a svédekkel szövetkezett.

Azonban ez sem használt a veszni induló svédeknek. Mert beállt az 1709-iki rettenetes hideg tél, — varjak estek le a krónikás szerint a fákról, — a királynak kiéhezett lovai, a vékony ruhában erőltetett menetelésben kifáradt emberei ezrével hullottak el. Ágyúit, nem lévén lóerő, a folyókba kellett dobálni. Katonáinak kezei, lábai fagytak le, a király azért még mindig nem engedett. Egy félmeztelen katonája a penészes kenyérét megmutatta Károlynak, ki megízleli s így szól: »Nem jó, de azért meg lehet enni.« Csak tavasz vetett véget a végtelen szenvedéseknek. Ekkor érkezett Pultava falaihoz, hol török és lengyel segítségekre várt, de hiába. Még ekkor is így válaszolt Péternek: »Ha mindjárt egy angyal szállna is le az égből azzal a paranccsal, hogy távozzam innen, még sem mozdulnék egy tapodtat sem.«

A cár megérkezett 60000 emberrel, 62 ágyúval; Károlynak csak 29000 kimerült katonája volt 5 ágyúval. A király egy előrsi kémszemle alkalmával boka lövést kapott, lóra nem ülhetett s így a csata napján jún. 27-én hintón kénytelen magát vitetni. A támadást iszonyú erős rohammal — kenyér vagy halál! jelszóval — a svédek kezdték meg, melyet

¹⁾ Lázár, III. 379.

az orosz ágyúuk tüze állított meg. A csata hevében Péter cár is lövést kapott a kalapjába, de »lélekjelenléte nem hagyta őt el egy pillanatra sem.« Mensikov alól 3 lovat lőttek le, ki végre a svédek háta mögé került, szembe pedig velük Péter küzdött. 12 órai véres harc után a svédek meghátráltak, Károlyt is lóra ültették s Mazeppa kíséretében, nehogy az oroszok fogságába kerüljön, Dél felé futott s átlépte a török határt. A svéd hadseregből nem menekült meg több, csak egy zászlóalj. »Az orosz fegyvereket a legteljesebb győzelem koronázta.«

Péter cár a csata után tábornoki rangot kapott, magasztalták őt mindenfelé, ki kockára tette életét népéért. A pultavai csata jelentősége az, hogy Svédország nagyhatalmi jelentőségét elvesztette; »fokról-fokra, ijesztő gyorsasággal szállott alá félelmet parancsoló magasztaláról,« helyét Északon az orosz foglalta el. Ezzel a »sokáig megalázott szláv faj diadalmasan lépett a világ színterére.«¹⁾ A győzelem igazolta a cárt, rendes hadseregét, de egyszersmind szabad kezet nyújtott neki reformjai keresztülvitelére.

III. (1709—1725.)

Péter cár győzelmei után, bár szembe álltak vele a hivatalos egyház, az orosz nép nagy része, még a nemesség is, mert reformjai az egyeduralmi központosítást mozdították elő, reformjait kérlelhetetlen következetességgel vitte keresztül. Péter, ahol példája és rábeszélése nem használt, ott »fél-barbár jellemének egész erélyét és a hatalom rémítő eszközeit használta; reformukázainak minden lapján ott találjuk a kancsukat s a halálbüntetést.«²⁾ Reformjaiban az európai civilizációt mindenestül átvette anélkül, hogy azokra kellő időt adott volna, azonban a jóakarát elvitathatatlan Pétertől.

Eleinte csupa idegenekkel vette magát körül, kik munkatársai voltak. Az említett genfi Lefort, tengernagy, a skót Gordon Sándor tábornok és Bruce, tüzérsége szervezője mellett ott találjuk munkatársaiul: a német Ostermant, a kitűnő diplomatát, a német Münnich Kristóf mérnököt, utóbb tábornagyot. Később ezek helyére Péter, mint jó hazafi, oroszokat helyezett. Ilyen legelőkelőbb katonai és politikai állásokat betöltő oroszok: Mensikov Sándor, ki a semmiből hercegi, tábornagi méltóságra emelkedett tehetségével; Seremetov Boris, orosz tábornagy, kinek hőstettei a népénekekben maradtak fenn; Golovin és Apraxin tengernagyok; Tolsztoj, lángeszű ügyvivő, Kurbatov, pénzügyész. Ezen kiváló egyének, a nemzet jobbjai, tanítványai voltak a németeknek s Péterrel együtt német ruhát is viseltek. Különben is az ázsiai jellegű hosszú öltöny helyett európai ruhát vitt országába »egész a rövid nadrágig és a csattos cipőig.« Nyugaton meg-

¹⁾ Rambaud i. m. I. 432.

²⁾ L. Péter reformjait Rambaud i. m. II. 1—44 ll.

jelent jó könyveket fordítottatott oroszra s hogy ezeket sokan olvashassák, nagyobb városokban könyvnyomdákat állított föl.

Kiterjedt gondoskodása Oroszország minden lakosságára, még a rabszolgákra és idegenekre is. Ezekre vonatkozólag egyik ukázában így rendelkezik: »Nem szabad elválasztani a rabszolga nőt és férjet, a szülőket és gyermekeket, mint a marhákat, amit másutt sehohsem tesznek a világon.« Az idegeneknek szabad ipart és kereskedést űzni, ingatlant szerezni, oroszokkal házasságot kötni, vallásukat gyakorolni. De, ha idegen később kiment országából, »vagyoná 10-ed részét ott kellett hagynia.« Idegen vagy orosz azzal lett nemessé, hogy a cárt szolgálta. Minden nemesi birtok szolgálatra kötelez, mert minden birtokot úgy kell tekinteni, mint a cár adományát. Német törvényekből átvette Péter a birtok megkötöttséget, a majoratust; a legidősebb fiú örökölte a földbirtokot, a család többi tagjai meg kénytelenek voltak az állam szolgálatára állni, vagy ipart tanulni. Mindez szakképzettséget kívánt, amivel tehát a nemes emberek tanulását akarta előmozdítani. A nők elzárását megtiltotta; ezentúl a vőlegény látogathatta jegyesét, nem adták őket össze akarataik ellenére. Estélyeket rendeztetett, honnan »a nemes gavallérok gyakran holtrészezen távoztak.« Azért sokszor Péter »nádpálcával szoktatta nemeseit, hogy magukat európaiak gyanánt viseljék.«

Újításokat hozott be az államkormányzatába is. A bojárok régi dumája helyébe a kormányzói tanácsot tette, mely kezdetben csak a fejedelem távollétében, később állandóan működött. Német minta szerint 10 kormányzó kollégiumot (miniszterium félét) állított föl. A birodalmat 12 kormányzóságra, kormányzókkal az élén, ezeket pedig 43 tartományra osztotta. A városok önkormányzatot kaptak, melynek polgárai választották a polgármestert és a tanács tagjait. Minden városi hatóság alá volt vetve a szentpétervári főmagistratusnak. A törvényszékeknél behozta az írásbeli eljárást. A közigazgatást Péter mindenképen jó karba akarta hozni, azonban ennek két nagy hibája volt: a tudatlanság és a megvesztegethetőség. Pedig a cár ez utóbbit kegyetlenül büntette, lefejeztette, kerékbe törette a megvesztegetett tisztviselőket, maga verte meg saját kezével még Mensikovot is.

N. Péter rendőrségről is gondoskodott. Hiszen a közbiztonság Oroszországban szármalmas helyzetben volt; rablóbandák, zsványok kóboroltak mindenfelé, kik számukat kozákokból, katonai szökevényekből, sőt nemes emberekből is gyarapították s magukat ágyúkkal is elláták. Ezek kinyomozására meg a reformjai ellen való titkos összeesküvések kikutatására titkos állami rendőrséget szervezett.

Mint keresztények az oroszok a görög keleti egyházhoz tartoztak és a konstantinápolyi patriarchától függtek, ki maga is a török szultán

hatalma alatt állott. Péter ezt nem tűrhette, önmagát tette az orosz egyház patriarchájává. ¹⁾ Az eltörölt moszkvai patriarchatus helyébe a szentsynodust állította, azaz az egyházi ügyek intézését egy tőle függő testületre ruházta. Ez bizonyos számú püspökből alakult, kik mellett egy főgondnok képviselte a cárt. A reformoknak legnagyobb ellenségei az orosz szerzetesek voltak, azért megtiltotta nekik, hogy írjanak; »tintát, tollat nem tarthattak cellájukban«; mesterségekkel kellett foglalkozniok. Szóval egyházi téren is érezte abszolút hatalmát.

Népe anyagi és szellemi ügyeire is volt gondja. Kereskedelmi összeköttetést hozott létre több európai állammal; az állattenyésztést, földművelést, szőlőművelést előmozdította, Sziléziából hívott juhászokat a juh tenyésztésre, állami méneseket állított föl, posztó-, börgyárakat vagy 200-at rendeztetett be. Népe jólétének emelése mellett annak szellemi ügyei is foglalkoztatták. Hogy az orosz nép tanulhasson, minden tartományban alapított néhány elemi-, de szakiskolát is. A nemesek, papok fiainak kötelességévé tette a tanulást, hogy legalább ezek ismerjék meg az új eszméket s segítői legyenek a reformok megvalósításában a nép között. Az orvosi tudományokra, kórházakra volt gondja; régi tört. emlékeket gyűjtetett, a történet írókat jutalmazta. Sz. Pétervárrott akadémiát alapított, tagjai eleinte idegenek, melytől főleg azt kívánta, hogy részére fordításokat készítsen. A fordítóknak megtiltotta, hogy kihagyjanak azok olyan helyeket az idegenből fordított műveikből, melyek az orosz barbárságot gúnyolják, hadd piruljanak alattvalói. Feltűnő, hogy »Akadémia van egy olyan országban, hol középiskolák és egyetem nem voltak.«

Péter újításai közt nem kisjelentőségű Szent Pétervár alapítása, mert itt ment végbe Oroszország újjászervezése, itt volt a Nyugat-felé néző ablak, itt olvadt össze az orosz és idegen. Moszkvában »minden a mult emlékeire emlékeztetett, gyűlöltek itt az idegent; Pétervárrott a régi orosz előítéleteket levetkőzték.« Pétervárrott, az eleinte mocsaras, áradásos helyen a sugár utak mellett remek paloták épültek a cár azon rendelkezése folytán, hogy minden földesúr, kinek 500 parasztja volt, tartozott ott kétemeletes kőházat építtetni. A cár is itt építtette a Sz. Péter és Pál erődöt s itt »jelölte ki magának és utódainak sírját.«

Míg Péter cár tömeges reformjaival népe boldogításán fáradozott, addig XII. Károly a törököt ellene háborúra ösztökölte s ez annál is inkább könnyebben ment, mert a török szultán a cártól vissza akarta foglalni Azovot. Megízente hát Péternek a háborút. Az orosz nép örömmel fogadta ezt, mert azt hitte, hogy a cár »fölszabadítja a keleti keresztényeket, megdönti a szláv nép régi ellenségeit, hiszen az oláhok, szerbek, montenegróiak és görögök is mind óhajtvá várták a szabadítót,« mint

¹⁾ Szabó Ferenc i. m. I. 15.

vallási fejüket. Azonban a fölszabadításból semmi sem lett, sőt a háború nagy kudarccal végződött. Pétert ugyanis a Pruth partján, ki nem várta meg a lengyel király 30000 segítő hadát, 38000 kifáradt emberével együtt körülfogta 200 ezer török-tatár sereg. Iszonyú az ijedelem az oroszoknál, csak Katalin, a későbbi cárnő nem csüggedt el, hanem rávette Pétert, hogy békekötés végett követeket küldjön Mohamed Baltádsihez, a nagyvezérhez, »kinek lelkében a kincsvágy nagyobb volt, mint a becsületesség.« A követek elmentek, magukkal vivén Katalin összes ékszereit és pénzét. A törökök nem kívánták »a kegyelemre való megadást,« hanem visszakövetelték Azovot, lerontatták a török területen emelt erődöket s kikötötték, hogy XII. Károly országába visszatérhessen. Ezekbe a pruthi békekötés értelmében 1711-ben Péter beleegyezett, noha ez »lelkében örökre szomorú árnyékot hagyott hátra,« annál is inkább, mert első szerzeményét vissza kellett adnia.

Nem tudta még az sem őt megvigasztalni, hogy Azovért a Kaspi tenger vidékén talált kárpótlást, sem az, hogy az oroszok dán, szász, porosz szövetségben kiűzték a svédeket Pomerániából, majd pedig a német birodalomból. Az oroszok Finland fővárosát s Helsingforsot is elfoglalták.

Hogy bánatában lelki szenvedéseire gyógyító írt keressen, meg hogy esetleg barátságba lépjen Franciaországgal, 1717-ben Párizsba utazott Péter cár. Itt meglátogatta a kormányzót, az ifjú XV. Lajos királyt, kinek szerette volna Erzsébet nevű leányát feleségül adni; de ezen célját nem érte el. Szórakozásai közben fölkereste itt a kerékgyártókat, aranyműveseket, de különösen »kereskedelmi, tudományos és katonai dolgokkal foglalkozott!« Résztvett a Tudom. Akadémia egyik ülésén is, mely őt tagjai közé választotta, ami nagy kitüntetés volt.

Ekközben értesült Péter, hogy XII. Károly, nagy ellenfele, meghalt Norvégiában 1718-ban. Utóda lett Ulrika Eleonora, akit az aristokratikus nemesség csaknem minden jogától megfosztott; ez a háborút folytatta Oroszország ellen. A jól felszerelt orosz hajóhad 1719–1720-ban iszonyú pusztításokat vitt véghez a svéd partokon, mire a svéd országgyűlés egyezkedni kezdett az oroszokkal. Péter a nystädti békében 1721-ben megkapta Livlandot, Eszlandot, Ingermanlandot (Ingriát) és Karelia egy részét. E jó békét a cár maga tudatta Sz. Péterváron alattvalóival, »emelvényre föllépve, ivott alattvalóinak egészségére.« Egy hétig ünnepelték ezt a a muszkák. A senatus meg a sz. zsinattal egyesülvén, Pétert »Nagy«-nak, a haza atyjának, és egész Oroszország cárijának nevezte.

Az annyi dicsőségtől övezett, gazdag életű N. Péter azonban családi boldogságnak nem örvendhetett. Már 17 éves korában feleségül vette Eudoxiát, kit meggyűlölt s kolostorba küldött, mert teljes lélekkel ragaszkodott a régi szokásokhoz. Ezen első nejétől született Alexei carevics

fia, kinek jellemére anyja nevelése nagy befolyással volt. Hiába rendelt atyja melléje idejében idegen tanítókat, Alexei »szűk látókörű, közönyös, makacs, lusta és gyenge tehetségű ember volt« és maradt. Vakbuzgó emberekkel vette magát körül, kik fekete színekben festették előtte a reformokat. Tanúlni nem akart, átszúrta a kezét, hogy ne kelljen rajzolni. Atyja sokszor feddi hanyagságáért, egy alkalommal így írt neki: »Egyedüli gyönyörűséged abban állott, hogy otthon lézengtél, mulattál ész nélkül, nem is gondolva arra, hogy milyen kár háramlik mindezekből nemcsak reád, hanem az egész birodalomra. Minthogy életemet hazámért és népemért sohasem kíméltem és most sem kímélem, miért kímélnélek Tégedet, méltatlant? Inkább kövessen egy méltó idegen, mint méltatlanul tulajdon fiam!«¹⁾

Mikor ismételt is hiába akarta Péter fiát jó útra téríteni, elhatározta, hogy kitagadja s idegent tesz utódjává. Erre Alexei többszöri szökése is Eufrosina szolganővel okot szolgáltatott, azonkívül rendes feleségének, Sarolta, német hercegnőnek teljes elhanyagolása, ki pedig »testi szépsége és magas értelmisége által trónra született.«²⁾ Mindezek folytán a cár Alexeit lemondatta a koronáról annál is inkább, mert összeesküvés nyomára jött rá. Péternek választani kellett a fia és a reformok fönmaradása között. Minthogy Alexei fennen hirdette, hogy mindennel szakít atyja halála után, azért döntött a szigorúság atyjánál. A carevicsnél is jobban szerette élte nagy munkáját: reformjait, miért is egy törvényszék Alexeit halálra ítélte, melynek végrehajtása előtt azonban Alexei atyjával kibékülve, meghalt.

A carevics halála Katalin cárnőnek kedvezett. Ez egy szolgálóból való livlandi fogolynő volt, ki Marienburg kirablásakor került napfényre s »kézről-kézre jutván,« végre Péter kedvese lett, 1712-től pedig felesége; Eudoxiától ugyanis Péter cár elvált. Katalin nem volt művelt nő, nevét sem tudta leírni, elegánsan öltözni sem értett, mégis meghódította a cárt szellemének élénkségével s kalandos modorával. Ettől Péternek 2 fia született: Péter és Pál, kik meghaltak kiskorukban és 2 leánya: Anna s Erzsébet. Alexeinek is maradt egy fia: Péter. N. Péter Katalint 1723-ban ünnepélyesen cárnővé koronáztatta, ki utóda is lett, mert a cár hirtelen halt meg 1725-ben avéül, hogy végakarátát leírhatta volna.

Ezek után lássuk N. Péter jellemzését. Lázár Gyula így méltatja őt: »Péter valódi nagysága nem hódításaiban, nem harci győzelmeiben, hanem azon alkotásaiban rejlik, melyekkel népet és országát megajándékozta s melyekkel azok anyagi jólétének és művelődésének alapját megvetette. Bármint mérlegeljük tetteit és elért diadalait, annyi kétségtelen, miszerint őt illeti meg az orosz birodalom megteremtőjének dicsősége: Oroszország

¹⁾ Lázár Gy. i. m. III. 423.

²⁾ Lázár e. m. III. 421.

művelődése és polgárosodása azon csírákból fakadt, melyeket Péter lángelméje és kifogyhatatlan hazaszeretete hintett el. A réginek nem volt barátja, helyét mindenben az újnak kellett elfoglalni.«¹⁾

Ezen méltatáshoz fűzzük még hozzá Rambaud-nak találó jellemzését róla: »Péter mindenek fölött a küzdelmek embere volt; küzdelemre volt teremtve magas testalkatával, izmos tagjaival, ideges s egyúttal heves vérmérsékletével s erős ácskezeivel. Élete a múlt erői ellen való harcban folyt le; harcolt a nemesség tudatlansága, a papság fanatizmusa és népe ellen, mely kedvét találta a barbárságban és a nemzeti elzárkózottságban. E küzdelem táplálékot nyert saját családjá körében is; megkezdte nővére, Zsófia, folytatta neje, Eudoxia és fia, Alexei. Roppant gondjaiba teljesen elmerülve, Péter egész életén át megvetette a kényelmet, a fényűzést. Asztala egyszerű volt; sör és pálinka tivornyáiban csak izgatást, vagy kábulást keresett. Mozdulatai gyorsak, keze súlyos volt; nádbotjával megpálcázta a legnagyobb urakat, még magát Mensikovot is. Ő kényszerítette az embereket, a dolgokat, a természetet, az időt; a haladást a kényuralom útéseivel valósította meg. Emlékét a népdalok és mondák őrizték meg.«²⁾

Petrovna Erzsébet (1741—1762.)

N. Péter halála után majdnem egy század éven át nő uralkodók követték egymást kevés megszakítással Oroszország trónján. Ezek között az első, ki a nagy cárt követi: I. Katalin (1725—1727.) Ez a katonaságnak és a N. Péter által fölemelt főuraknak köszönhetette trónrajutását, miért is N. Péter megkezdett terveit tovább folytatta; az államügyeket a titkos, nagy tanács intézte. Katalin első kegyeltje: Mensikov Sándor most mindenhatóvá lett. Mint ilyen megtartja kormányzóságát Katalin unokája, II. Péter (1727—1730.) alatt is, sőt generalísimussá nevezte ki önmagát s leányát eljegyezte az ifjú cárral. Mindezt megsokalták a Dolgorukiak, a régi állapotok hívei és kivitték II. Péternél, hogy Mensikovot a cár méltóságaitól megfosztotta, sőt Szibériába száműzte. Ezután nemsokára a fiatal, 17 éves cár kicsapongásai alkalmával meghűlvén, 1730-ban hirtelen meghalt.

Most Ivanovna Anna (V. Iván leánya), kurlandi hercegnő került a trónra (1730—1740.) A titkos, nagy tanács, a helyzet ura, csak az eléje terjesztett föltételek elfogadása után, melyek a cárnőt hatalmától megfosztották, ismerték el uralkodónak. Mikor Anna megtudta, hogy a titkos tanács 8 tagja nem az egész nemzet óhaját terjesztette eléje, tehát őt megcsalta, erre iszonyú boszút állott rajtuk; száműzte vagy lefejeztette

¹⁾ I. m. III. 438.

²⁾ I. m. II. 44. 1.

őket. Ettől kezdve bizalmatlan az oroszok iránt; németekkel vette magát körül; legfőbb kegyeltje is: Biron János, egy alacsony származású kurlandi német volt, kit Anna német-római birod. herceggé tett. A külügyeket Ostermannra, a hadügyet München Kristóf és Bismark tábornokokra bízta. Így németekre bízván az uralmat Anna, kik N. Péter reformjait fentartották, művelték az oroszokat, maga szertelen fényűzésben töltötte napjait. »A fényűzésben, mely eddig hallatlan volt Oroszországban, maga a cárné járt elől jó példával.« A divatkereskedők pár év alatt meggazdagodtak, hiszen némelyek egész falvak árát hordták magukon.

Anna uralkodása alatt nevezetes esemény az oroszokra nézve az, hogy lemosták nagy Péter szégyenét: visszafoglalták a töröktől az 1736—39-ig tartó háboru alatt Azovot, Oroszországnak a Fekete tengeren való támpontját; sőt München elpusztítván Krim félsziget nyugati részét, Ocsakovot is bevette. Mivel azonban az oroszok szövetségese, VI. Károly, német császár, folytonosan vereséget szenvedett, a belgrádi békében az oroszok »csak egy földnyelvet nyertek a Bug és Dnieper között« a tengerparthoz s visszaadták többi hódítmányaikat Azov erősség lerombolása után. Ezen eseményt nem sokkal élte túl Anna, mert, miután Biron kormányzását aláírta, 1740-ben meghalt. Az oroszok zúgolódtak az idegen, szerintük eretnek kormányzása miatt s Leopoldovna Annának, az elhunyt cárnő nővére, Katalin leányának engedelmeskedtek, mint kormányzónőnek. Közben a hatalmon lévő németek kölcsönösen megsemmisítették egymást. Anna tehetetlenségét fölhasználva az igen szép, 28 éves, tehetséges Erzsébet, N. Péter leánya, a katonaság segítségével magát cárnőnek kiáltatta ki; amit a birod. nagyjai örömmel fogadtak 1741-ben.

»Erzsébet cárnő uralkodásával egy időre véget érnek a forradalmak Oroszországban s alatta a trónöröklés oly alapot nyert, mely a jövőben tartósságot ígért.« 1) N. Péter utódai foglalták el a trónt. Erzsébet ugyanis megkoronázása után, nem levén szándéka férjhez menni, azonnal magához vette Anna nevű nővérének a fiát, N. Péter unokáját, Péter Feodorovicsot, holsteini herceget, ki fölvevén az orosz orthodox vallást, ünnepélyesen trónörökösnek nyilvánították őt. Néhány évvel később összeházasította a cárnő Pétert Zsófia anhalt-zerbsti hercegnővel, ki később II. Katalin néven uralkodott. A nemzeti párt győzelme volt ez a német párt fölött; Erzsébetet úgy üdvözölték, »mint Mózeset, aki fölszabadította Oroszországot az egyiptomi szolgaság alól.« 2)

Még alig erősítette meg magát a trónon Erzsébet, máris kitört a svédekkel a háború. A svédek azt állították, hogy Erzsébet érdekében

1) Lázár i. m. IV. 87.

2) Rambaud, II. 71., kit ettől fogva követünk Erzsébet uralk.-nál a 84. lapig.

fogtak fegyvert s őt pártfogolták Leopoldovna Annával szemben, tehát némi területeket engedjen nekik vissza N. Péter szerzeményéből. De Erzsébet »még háború árán sem mondhatott le atyja hódításairól.« A svédok katonai gyengesége nagyon kitűnt az 1741—43 közt lefolyt háborúban. Lascy orosz tábornok Finnland minden erősségét elfoglalta s Helsingforsban 17 ezer svéd tette le a fegyvert. Az ezt követő abói béke értelmében a cárnő megszerezte Finnland déli részét.

Az osztrák-örökösödési háborúban is része volt Erzsébetnek, mikor is fontos kérdés volt az, hogy Oroszország Mária Terézia vagy Franciaország és szövetségesei mellé áll-e? Megindultak a diplomatai tárgyalások és mesterkedések mindkét fél részéről. Erzsébet főkancellárja bebizonyította az Oroszországban levő francia követhozott iratok fölbontogatásából, hogy a francia követ »sértő kifejezéseket használt Erzsébet ellen.« Erre a francia követ parancsot kapott, hogy 24 óra alatt hagyja el Sz. Péterváradot, mi Ausztria javára szolgált. Ezen eredménnyel egyelőre Oroszország megelégedett. Végre 1746-ban orosz-osztrák szövetség jött létre, mikor is Anglia pénzsegélyt ígért Erzsébetnek. Így 1748-ban a Rajna mellett 30000 orosz jelent meg Repnin vezetése alatt. Ez az ácheni békekötést siettetette, de az orosz sereg azután »visszatért anélkül, hogy csak egy puskalövést tett volna.«

Nemsokára az orosz kancellár, Besztuzsev Alexei, ki 1748-tól 1758-ig az orosz politika lelke s vezetője volt, azt kezdte bizonyítgatni, hogy Poroszország rájuk nézve szomszédsága és nagy hadereje miatt veszedelmesebb Franciaországnál is Erzsébet cárnő meg gyűlölte II. Frigyeset, kiben — mondá a cárnő — nincs isteni félelem, nevetséget úz a szent dolgokkal. Valóban, ha ez így is volt, nem ez bántotta Erzsébetet, hanem inkább az, hogy »a cárnőt sem kimélte csipős élceitől; gúnyolta az asszonykormányt és Erzsébet kétes erkölceit.« Ezenkívül az ácheni békekötésnél Frigyes vivén a szót, »ellenkezte, hogy az orosz meghatalmazott a gyűlésbe bocsáttassék.« E sértések és Poroszország nagyarányú növekedése a két ország diplomatai szakadására vezettek.

Még inkább növekedett az ellenszenv II. Frigyes iránt akkor, mikor a kancellár kimutatta, hogy Frigyes seregét 80000-ből 200000-re egészítette ki; hogy az Ausztriától elrabolt Sziléziából nagy jövedelmet húz, hogy Hannóverre és Kurlandra vágyik s Lengyelország fölosztását szorgalmazza. Nem csodálkozhatunk tehát, hogy, mikor Poroszország Angliával, Ausztria pedig Franciaországgal lépett szövetségre, Oroszország Ausztria mellé állt. Frigyes ettől megrémült; félt ugyanis az oroszoknak a 7 éves háborúba való beavatkozásától, »a fegyelmetlen orosz hordák betörésétől.« Amitől félt, bekövetkezett mindjárt ezen háború elején. Mikor Frigyes Szászországra rontott, az orosz hadsereg Apraxin vezetése alatt

83000 emberrel lépte át a porosz határt é. kel. Poroszországban s Grosz-Jägerndorfnál a poroszokat megverte. E jó kezdet után Apraxin fondorkodások miatt lemondott a hadvezérségről; helyét Fermor foglalta el s 89000 orosszal az Odera mellett, Zorndorfnál foglalt el fenyegető állást. Frigyes 1758-ban 32000 emberrel sietett ide Sziléziából s a gyöngye vezérlét miatt az oroszokon tökéletes győzelmet aratott, kik 20000 embert, 100 ágyút vesztek.

Annál gyászosabb évek neheztek Frigyesre 1759 után. Először Daun osztrák vezér, azután pedig Szoltykov vezetésével osztrák-orosz sereg győzte le őt Künersdorfnál; »hadserege összezuzatott a muszka tömegek roppant lökése miatt.« Frigyes maga is csak nagy bajjal tudott menekülni 40 huszár kíséretével a harcból. Maga írta egyik levelében, hogy »borzasztó szerencsétlenség, én ezt nem élem túl, sehol sem látok segítséget többé, minden el van veszve.« Méregre gondol Frigyes, de aztán megembereli magát. »Mig egy fegyver fogható ember van Poroszországban, az fogjon fegyvert.« Minden szövetséges 1760-ban ki volt merülve, az angolok magára hagyták a porosz királyt, beszüntetvén a segélypénzek küldését; csak egyedül Erzsébet cárnő akart tovább harcolni addig, mig Frigyesről keleti Poroszországot el nem veszi és erejét meg nem töri teljesen. Valóban az oroszok bevonultak Berlinbe, az állampénztárt, fegyvertárt kirabolták, a fegyvergyárt lerombolták. 1761-ben az oroszok Pomerániát foglalták el s már-már tönkre teszik Frigyeset, ha hirtelen halállal el nem pusztul Erzsébet cárnő. Ez mentette meg Poroszországot, mert most már többi ellenségeivel boldogult Frigyes.

Erzsébet cárnő elég tiszteletre méltó helyet foglal el N. Péter és II. Katalin mellett Oroszország történetében. »Esze és szelleme nem volt ragyogó, ismeretei államügyekben szintén nem voltak feltűnők.« Az uralkodás terhes gondjait átengedte kegyenceinek, mégis nevéhez sok üdvös újítás fűződik. Tehát nem lehet egészen komolyan venni ama tört. feljegyzéseket, hogy feslett életű volt, ¹⁾ szerette a fényűzést és csak a multságoknak élt. Így Erzsébet uralkodása alatt az orthodox hitbuzgalom új életre kelt, de úgy ő, mint népe is babonaságban hitt. »Sie trieb eine abergläubische Furcht zur strengsten Beobachtung aller kirchlichen Gebräuche.« A hittérítők nagy buzgalma többször idézett elő lázadásokat a pogány vallású, vagy mohamedán mordvin, cseremis, csuvasz néptörzseknél. A zsidókat, — mondja Rambaud — mint Krisztus

¹⁾ Holzwarth: Weltgeschichte VI. 274.: »Elisabeth selbst hatte den Thron nur gesucht, um ihrem Vergnügen leben zu können. Während sie die Regierung ihren Günstlingen überliess, gab sie sich den zügellosesten Ausschweifungen hin und fand ihre Befriedigung in dem niedrigsten Sinnengenuss und zugleich in einer so beispiellosen Putzsucht, dasz man nach ihrem Tode in ihrer Garderobe nicht weniger als 30000 Kleider gefunden haben soll.«

ellenségeit s mint, kik sok bajt okoznak alattvalóiknak, kiűzték a birodalomból, nem törődve a kereskedelem csökkenésével. Erzsébet azon volt, hogy a papság tudományos kiképzését előmozdítsa; ezek is, meg a klastromok növendékei kötelesek voltak az alatta alapított moszkvai egyetemet hallgatni. Egyik kegyencére: Suvalov Iván grófra, bizta azt, hogy egyes kormányzóságokban gimnáziumokat, népiskolákat állítson föl s külföldre, kivált Párizsba, orvosnövendékeket küldjön tanulni. A társadalmi viszonyok nyersekek lévén, büntető törvényeket készíttetett.

Először íratta meg a birodalom történetét; az első orosz folyóirat is ekkor indult meg. Nemcsak szellemi, hanem anyagi gyarapodását is szíven viselte népének. Az ipar különféle ágainak előmozdítására törekedett; a posztó-, vászongyárosok, selyemszövők kitüntetésekben részesültek. Megszüntette az odiózus, belföldi vámokat, bankokat alapított, hol 6% ra adtak kölcsönt a magán hitelezők 20%-os kamatai helyett. Az ő idejében a kereskedők fiaikat Hollandiába küldték számvitelt s a kereskedelmet tanulni. Dél-Oroszország benépesítésére is volt gondja, hol a Búg és Dnieper közt »Új-Szerbia« néven földművelő gyarmat létesült. A szárazföldi rablók és a vízi kalózok garázdálkodásait szigorúan büntettette. De azért, mint Holzwarth mondja: »Unordnung und Willkür herrschten im ganzen Lande und eine geheime Inquisition verwandelte oft die Pflege des Rechts in die Ausübung der schreiendsten Ungerechtigkeiten.«

Egészben véve Erzsébet uralkodásának árny- és fényoldalait, lehetetlen elzárkóznunk azon igazság elől, hogy »N. Péter és I. Katalin leánya erkölcsi és értelmi hibái dacára megérdemli az utókor és a történelem elismerését az által, hogy atyja műveit és eszméit, alkotásait nemhogy megsemmisítette volna, ellenkezőleg egész erejéből fenntartani igyekezett. Oroszországot a humanitás ösvényén egy hatalmas lépéssel vitte előbbre. Poroszország hatalmi növekedését pedig, mely az európai egyensúlyt fenyegette, feltartóztatta. Ilyen megvilágításban Erzsébet uralkodása nem volt hátramenés, hanem haladás kiváló atyjának szellemében.¹⁾

II. Katalin (1762—1796.)

Mielőtt II. Katalin a cári koronát magához ragadta volna, pár hónapig előtte a testileg, szellemileg gyenge férje, III. Péter, N. Péter unokaöccse, Petrovna Anna és Károly Frigyes, holstein-gottorpi herceg fia uralkodott. Pétertől félték Oroszországban, mert II. Frigyesnek nagy bámulója volt; pedig első tettei megnyugtatók voltak; így beszüntette a titkos kancelláriát, melyet a spanyol inquisícióval hasonlítottak össze; továbbá a Szibériába száműzötteknek visszaadta a szabadságot.

¹⁾ Lázár i. m. IV. 137.

Azonban ellenszenvét nyilvánította a nemzeti (orthodox) vallás iránt; a cár ugyanis lutheránus vallású volt. A holsteini zászlóaljok iránt nagy előszeretettel nyilvánított, számukat növelte; az udvarba német illem-szabályokat hozott be. Életmódja elég visszataszító volt, »az estéket sör-ivással tölti s holt részegen hagyja el a foglalkozást reggel 5—6 órakor.«

Külpolitikája meg egyenesen nagy ellenszenvet szült. II. Frigyesnek, az »ő öreg barátjának,« — ki, mint tudjuk, azon ponton állott vereségei után, hogy közönséges halandó módjára zárja be életét, — visszaadott minden orosz hódítást és védő szövetséget kötött vele. II. Frigyes viszont biztosította a cárnak holsteini birtokait. Mindezek bántották az oroszokat; de még inkább az, hogy az orthodox vallás iránt nagy buzgalmat mutató feleségétől, Katalintól, el akart válni Péter s fiát, Pált, meg akarta fosztani a trónörökléstől. »A cár sohasem szerette nejét, gyakran fenyegette, hogy kolostorba zárátja,« kivált, amióta cár lett.

Nem lehet csodálkozni, hogy Katalin ezen veszélyt el akarta háritani; csak alkalomra várt, hogy megaláztatásai miatt boszút állhasson. Hiveket szerzett a szépséges asszony magának a tanácsban, az udvarnál, de különösen a hadsereg fiatal katonatisztjeiből: mint Orlov Gergely és Elek és mások. Ezek tartották az összeesküvést kezükben. A fővárosban 3 gyalog testőrezred föllázadt, hűséget esküdött Katalinnak, ki a néphez s a hadsereghez kiáltványt intézett. Ez után 25000 katonával ment II. Katalin Oranienbaumba, férje tartózkodási helyére. Ettől Péter cár úgy megijedt, hogy II. Frigyes szerint, »mint egy gyermek, kit aludni küldenek,« készséggel lemondott a trónról, mikor azt hallotta kiabálni: Nincs többé cár!

Ezután Katalin elvitette Pétert egy félreeső, de kellemes helyre, Ropsába; itt néhány napra váratlanul meghalt. Ugyanis Orlov Elek borába mérget kevert, amitől iszonyú görcsöket kapott, dühöngött. Ekkor »Orlov és társai egy nyakába vetett hurokkal megfojtották«¹⁾ Katalin a legkisebb felindulás nélkül vette tudomásul vidám társaság közepette az eseményt és azt jegyezte meg, hogy férje gyakran szenvedett »gyomor-görcsben, melyhez most még agyszélhűdés is járult.« Így jutott II. Katalin trónra, ki most már azon volt, hogy »feledtesse népével azon eszközöket, melyekkel magának a trónt megszerezte.« Joggal nevezték őt az újkor Szemiramiszának, mert szép, szellemes, nagy tetterejű és érzékies volt, mint amaz és miként Szemiramisz, úgy ölte meg ő is férjét és uralkodott fia helyett.²⁾

II. Katalin uralkodása alatt ugyanazon nyomdokokon haladt, melyeket N. Péter nehéz akadályok leküzdése után megjelölt. Neki már nem kellett oly erős beharcokat vívnia az elfogultság és sötétség ellen. Segítő

¹⁾ Lázár, IV. 173.

²⁾ Szabó Ferenc: Európa tört. a francia forrad.-tól 1815-ig I. 17.

társakat is talált, kik nagyratörő terveinek megvalósításában hűségesen segítettek. Ilyen kiváló segítő erők voltak eleinte az Orlovok. Orlov Gergely kegyence volt, kitől fia is született, ki a gr. Bobrinszki Elek nevet kapta; Orlov Elek tengernagy; Orlov Vladimir, ki 21 éves korában az orosz tud. akadémia igazgatója volt. Később Zubov Plátó, Galiczin Sándor, Szuvorov és különösen Potemkin nevezetesek, mint kegyencek. »Dieser mächtigste unter den Günstlingen der Czarin war Gregor Potemkin, der Sohn eines verabschiedeten Officiers aus dem niederen russischen Adel. Nachdem Katharina ihren neuen Günstling in den Grafenstand erhoben, verlieh sie ihm ein Ehrenamt nach dem andern und übertrug ihm nicht nur das Kriegswesen, sondern nach und nach auch die obere Leitung aller inneren und äusseren Staatsangelegenheiten. 1)«

A cárnő nagyszabású uralkodását könnyebb áttekintés végett 3 részre oszthatjuk föl: I. (1762—1774.); II. (1774—1788.); III. (1788—1796.)

I. (1762—1774.)

A cárnő uralkodásának elején II. Frigyes a »közbéke fölforgatójának és Oroszország álnok ellenségének« nyilvánította; 2) mégis ő lesz az, aki férje terveit megvalósította. Nemcsak hogy nem szakított Poroszországgal, sőt inkább szoros szövetséget kötött vele. Ugyanezt tette Angliával, Dániával a Bourbon- és Habsburg-ház ellen. Ez utóbbira nézve tudnunk kell, hogy úgy Franciaország, mint Ausztria a lengyel ügyeket illetőleg a cárnővel ellentétbe kerültek. Ugyanis II. Katalinnak szándéka volt Lengyelországtól mindazon területeket visszaszerezni, amelyek valaha Oroszországgé voltak, miért is rá nézve igen fontos kérdés volt az, hogy III. Ágost halála után 1764-ben ki legyen lengyel király?

Magában Varsóban 2 párt volt; az egyik: az udvari-párt; ennek hívei Károly, szász hercegnek akarták a trónt megszerezni. Ezekkel tartottak Franciaország és Ausztria is e kérdésben. A másik: az Oroszországra támaszkodó párt, egy lengyel nemest, Poniatovsky Szaniszlót, e párt fejeinek, a Czartoryskyaknak unokaöccsét, akarta a lengyel trónra ültetni. II. Frigyes félt Lengyelország erejének Szászországgal való növelésétől; ellenben megfelelt Frigyes óhajának Oroszország pártfogoltjának jelölése. II. Katalin érzelmeivel meg plane találkozott ezen jelölés, ki »szerencsésnek érezte magát, hogy régi kedveltjeinek egyikét megkoronáztathatja.« Orosz segítséggel a Czartoryskyak ellenfeleiket legvőzték s »orosz szuronyok védelme alatt megnyerte Poniatovsky azt a végzetes uralkodást, melynek folyama alatt Lengyelországot 3-szor osztották föl s kitörölték az európai nemzetek sorából.«

1) Holzwarth : Weltg. VI. 596. és 597.

2) L. II. Katalin uralk. Rambaud i. m. II. 92—154. II.

Barban ezen reformok miatt a radomi confoederáció feloszlása után egy másik keletkezett a kath. jogok föntartására, Poniatovszkyt pedig letette; sőt, mikor hasonló célból még kettő keletkezett, ezek fegyvert is fogtak. Erre a kormány, mivel a királyi hadsereg csak 9000 emberből állott, Oroszország támogatását kérte. Az oroszok beavatkozása folytán iszonyú háború lett; Bar elfoglalása után üldözték az urakat és a más vallásúakat, a zsidókat is. Szóval a háború nemzeti, vallási és társadalmi jelleget öltött.

A lengyeleknek egyedül a törökök iparkodtak pártjukat fogni. Minél világosabbak lettek Oroszország céljai — mondja Lázár ¹⁾ — Lengyelország irányában, a konstantinápolyi kormány annál hatásosabban kezdett fellépni és közbenjárni a lengyelek érdekében; de politikáját inkább a gyűlölet, mint tapintat vezette. Még mielőtt — a nagyvezér nagy lassúsággal készülődvén, — a fényes Porta megüzente volna az oroszoknak a háborút, a cárnő titkos megbízottai zavarokat csináltak a meghódított török tartományokban annál is könnyebben, mert a törökök elviselhetetlen adóterheket róttak rájuk. A görög keleti keresztények védelmére kelt a cárnő, mire az ozmánok üldözni kezdték a keresztényeket birodalmukban. Ezek előzték meg az 1767–74. orosz-török háborút. A nagyvezér végre 150000 főnyi hadsereggel indult Lengyelország felé; »szándéka volt Varsóig előnyomulni, a királyságot helyreállítani s Oroszországon keresztül visszatérni.« De ez nem sikerült.

Lengyelország bukását több ok idézte elő. Legfőbb ok volt Oroszország és Poroszország terjeszkedési vágya. Oroszország vissza akarta szerezni azon tartományokat, melyek egykor Sz. Vladimir birodalmának részeit képezték, azaz: Fehér-, Fekete és Kis-Oroszországot. Ezen terv összeolvadt vallási ügygel. Már régebben panaszkodtak az orosz cárok, hogy Lengyelországban az orthodox vallásúak rossz bánásmódban részesülnek.

Poroszország szerette volna Lengyelországtól elvenni Nyugati-Poroszországot, vagyis az alsó Visztula mellékét Danzig és Thorn városokkal együtt, mert ez a terület elválasztotta Kel.-Poroszországot a porosz királyság többi részeitől. Azonkívül »a varsói kormány elég esztelenül ép úgy zaklatta a protestáns, mint az orthodox dissidenseket.« A lengyel, protestáns dissidenseket pártfogásába vette a porosz király, kik a svédek elleni háborúk alkalmával a protestáns svédekhez húzván, politikai jogaikat elveszítették; az országgyűlésből és hivatalokból ki voltak zárva.

Lengyelország bukását siettetette még régi hagyományaihoz való görcsös ragaszkodása. Míg a szomszéd országok igyekeztek a kor intő szava szerint modern államokká átalakulni, addig Lengyelország »makacsul megmaradt

¹⁾ Lázár Gyula dr.: A török birod. tört. II. kiad. 476-ik és következő lapokon.

a hűbéri kor hagyományai mellett.« Földművelése kezdetleges, ipara, kereskedelme hátramaradt. A dietáin fejtelenség és a liberum vetó uralkodott, melynél fogva egyetlenegy nemes ember »nye poz volim = én nem akarom-ja,« tiltakozása megakadályozhatta a legéletrevalóbb törvényjavaslatnak törvénné lételét. A fegyveres confoederációk, szövethatások, alakíthatása, továbbá idegen hatalmaknak országuk ügyeibe való beavatkozhatása mind nagy kárára volt az országnak. Ezekhez járult még, hogy katonasága kezdetleges, határai nyitva voltak mindenfelől a 3 hatalmas szomszéd monarchia között.

Katalin és Frigyes abban egyeztek meg, hogy kivívják a lengyel dissidensek jogait, kiket szerintük brutális erőszakkal igyekeztek visszatéríteni; továbbá megakadályozzák a régi alkotmány megváltoztatását. Ezeket úgy tüntették föl, mintha Lengyelország javát, boldogságát hordoznák szívükön. Az ő befolyásuk mellett Szaniszló király a dissidensek panaszeit orvosolni kívánta, azért őket polit. jogaikba visszahelyezte. De az 1766-iki országgyűlés heves ellenállást fejtett ki, miért is a dissidensek az orosz és porosz követek védelme alatt confoederációt alkottak. De ugyancsak egy katolikus szövetség is létesült Radomban a régi alkotmány és a liberum vetó megvédelmezésére. Mindazonáltal az 1767-iki országgyűlésen Repnin, orosz követ befolyása alatt keresztülvitték, hogy a dissidens nemesek ugyanolyan polit. jogokat kapjanak, mint a katolikusok, noha államvallás maradt a katolikus. 1768-ban meg egyesség jött létre Oroszország és Lengyelország közt, hogy ez utóbbinak »semmiféle változtatást sem lehet tennie alkotmányán Oroszország beleegyezése nélkül.«

Ez ásta meg sírját Lengyelországnak. Mert orosz csapatok szállták meg Varsót, amiért még köszönetet is mondtak a cárnőnek.

Oroszországnak ugyanis a délkeleti határain 3 hadserege várta a törökök támadását, kik a Pruthon átkelve, a Dnieszterig haladtak előre. De itt Romanzov, orosz hadvezér annyira megverte a törököket, hogy azok kénytelenek voltak az Al-Dunáig visszavonulni; mire az oroszok megszállták egész Moldvaországot s Bukarestig vonultak győzelmesen Oláhországban 1770-ben. Sőt ugyanezen évben sulyos csapás érte a török flottát is; mert II. Katalin hajóhada váratlanul jelent meg a cseszmei révben Orlov Elek parancsnok vezetésével, ki az orosz hajóhadat a Balti-, Atlanti- és Földközi-tengereken Európa megkerülésével vezette ide s a török tengeri erőt megsemmisítette. De a Dardanellákat az oroszok nem tudták elfoglalni, mert ezt védték a törökök.

Azonban szerencsétlenül harcoltak a törökök Krim félsziget vidékén is. 1771-ben Dolgorucki herceg, orosz vezér földülta Azovot, Kercset, Jenikalét az Azovi-tenger partján, azután benyomult 90 ezer emberével a termékeny Krim félszigetbe. Ott a tatár khánt ismételten keményen

megvervén, a krími tatárok meghódoltak II. Katalinnak. Míg ezek történtek, azalatt Romanzov tábornok az Al-Dunán átkelvé, behatolt Bolgárországba s Silistriát elfoglalta. Egy másik orosz sereg meg Kucsuk-Kainardsiig vonult győzelmesen 1773-ban. A törökök csak egyetlenegy győzelmet tudtak kivívni ezen háború alatt Ruscsuknál 1771-ben úgy, hogy az oroszok már Kostantinápoly elfoglalására gondoltak.

Erre a megrettent II. Mustafa szultán Ausztriát kérte fel közbenjárónak. A szultán és a bécsi udvar közt »bizalmas szerződés jött létre, melyben a fényes Porta kötelezte magát, hogy Ausztriának 11½ millió forint készpénzt fizet s egyéb kereskedelmi kiváltságokat enged, ha Ausztria magára vállalja, hogy Oroszországot a háború alatt elfoglalt tartományok kiűritésére bírja.«¹⁾ Ausztria tehát megkezdí Oroszországgal a diplomatiái tárgyalásokat, a török és lengyel kérdést egymással kapcsolatba hozva. II. Frigyes is aktióba lép; elhiteti II. Katalinnal, hogy a Keletre való törekvése Ausztria és Franciaország ellenszenvével fog találkozni, megzavarja az európai egyensulyt. Katalinnak azonban -- elismerte Poroszország és Ausztria is -- joga van kárpótlásra a két háború költségeinek fejében. Ezt legjobban Lengyelországban kaphatja meg, mely ország különben is sokáig útjában állott Oroszország hatalmi terjedésének, meg ez által nem fog háborúba keveredni Ausztriával és Poroszországgal. Ezt meg II. Katalin úgy sem akarta; így 1772-ben Lengyelország földarabolását ezen 3 hatalom elhatározta, melyet szept. 18-án közöltek a lengyel királlyal.

A szerencsétlen ország felosztásakor Oroszország kapta Fehér-Oroszországot, a Duna- és Dnieperntől Keletre fekvő birtokokat 1.600,000 lakossal; Ausztria kapta Galiciát, Lodomériát és a szepesi 16 várost 2.500,000 lakossal; Poroszország pedig Nyugat-Poroszországot Thorn és Danzig kivételével, 900,000 alattvalóval. Hasztalanul tiltakozott a mindenkítől elhagyott lengyel nép a jogtíró eljárás ellen; az orosz csapatokkal megszállott lengyelek országgyűlésétől 1773-ban még a fölosztás törvényességének a kimondását is kierőszakolták. Ez volt a XVIII. század politikusainak legnagyobb árulása, legsötétebb bűne. De Lengyelország felosztását saját bűnei is előmozdították. »Sohasem volt egy nemzet is olyannyira ellensége saját jólétének és szabadságának, mint a lengyel.« Énekelhette már most a lengyel szomorúan, szívet rázóan: Búsul a lengyel hona állapotján . . .

Lengyelország fölosztása után a törökkel is békét kötött Oroszország 1774-ben Kucsuk-Kainardsiban Ausztria befolyása mellett. Ebben II. Mustafa utóda, I. Abdul-Hamid szultán kötelezte magát, hogy elismeri a

¹⁾ Lázár i. m. 480. 1.

bugi, krimi és kubáni tatárok függetlenségét.¹⁾ Krim és Azov orosz fensőség alá kerül; Kercs és Jenikale az oroszok birtokába mentek át. Az orosz kereskedelmi hajóknak megnyitja a szultán a Dardanellákat és Bospórust; megengedi az orosz követeknek, hogy közbenjárhassanak a dunai fejedelemségekben lakó gör. kel. keresztény vallású alattvalók érdekében s fizet 4¹/₂ millió rubelt a szultán hadiköltség fejében. Ettől kezdve Törökország beteg.

A lengyel és török békekötést siettették Oroszország belzavarai is. 1771-ben dögvész dühöngött Moszkvában, amiből véres lázadás keletkezett. A cárnő alig tudta Orlov Gergely segítségével a kedélyeket lecsillapítani.

Még nagyobb bajt okozott Pugacsev Emilián lázadása 1773-ban. Pugacsev hóhérok kezéből megmenekült kozák szökevény volt, ki III. Péternek adta ki magát. Miután az urali és dóni kozákokat, kik a rájuk rakott terheket nem tűrhatték, megnyerte magának, II. Katalin megbüntetését és fiának megkoronáztatását tűzte ki magának célul. A barbár nép hitt az Ál-Péternek s tódult táborába. Több erősséget, így: Kazánt, Orenburgot bevettek, az ellenök küldött cári hadak is melléjük állottak; rettenetes rémuralmat teremtettek, a falvakban a jókor el nem menekülő urakat fölakasztották. A baj igen nagy volt. Katalin végre Galiczin és Szuvorovra bízta Pugacsev csalo elfogatását. Szuvorov hosszas küzdelem után bekerítette Pugacsevet, Moszkvába vitte, hol a cárnő a nép szeme láttára lefejeztette az Ál-Péttert.

II. (1774—1788.)

Oroszország 1774-től a béke áldásait élvezte. Ezt használta fel a nagy akaraterejű, eszes cárnő reformjai megvalósítására. Ezek keresztülvitelében ügyesség, ravaszság párosultak benne s »előtte mindig a cél lebegett, a siker meg igazolta az eszközöket.«

II. Katalin a közigazgatásban igyekezett egy megrögzött bajt megszüntetni: a vesztegetést. Ő maga írja, hogy alig lehetett találni hatóságot vagy törvényszéket, mely megfertőzve ne volna. Ha valaki valamely állást el akart nyerni, fizetnie kellett; »sok bíró meg azt a szent helyet, hol igazságot kellene szolgáltatnia, piaccá tette.«

II. Katalin a nagy terjedelmű kormányzóságok területét kisebbitette, hogy a törvények végrehajthatását ez által is jobban biztosíthassa. Így 15 tartomány helyett 50 kormányzóságot alkotott, ezeket ismét kerüle-

¹⁾ Itt jegyezzük meg, hogy a krimi tatárok függetlensége csak 1783-ig tartott. Ekkor egy erősebb hatalom alá vágyódtak a török tehetetlensége miatt. Potemkin, miután a krimi khán jogairól lemondott, a félszigetet fegyverrel és pénzzel megszerezte Oroszországnak. A török szultán ebbe belenyugodott 1784-ben.

tekre osztotta föl. Minden kormányzóságnak meg volt a maga kormányzója s két, esetleg három kormányzóságra ismét főkormányzók ügyeltek fel. A közigazgatást helyes érzéssel elválasztotta az igazságszolgáltatástól, ezzel sok visszaélésnek vette elejét; a tisztviselők munkáját is megkönnyítette. Rendezte a törvényszékeket, hiszen eddig »semmilyen törvényszék sem létezett az urak jobbágyság számára.« A jobbágyság sorsán, mint fölvilágosult absolutista ő is segített; a halálbüntetést eltörölte s helyébe a Szibériába való száműzetést hozta divatba

A nemesség bizonyos tartományi szervezést nyert nemesi gyűléssel; ezen szavazati joggal azon nemesek bírtak, akik tisztviselői voltak. A városok polgárai bizonyos előjogokat kaptak, maguk választhaták tisztviselőiket, önkormányzattal bírtak. A Volga és Dnieper folyók pusztai vidékeire, így Ukrajnába is külföldi gyarmatosokat hívott, kiket 30 évig fölmentett az adózás alól s a berendezkedéshez 10 évig kamatmentes állami kölcsönöket adott. Ilyen pártfogolás mellett csupán 1774-ben 26000 ember vándorolt be Oroszországba s közel 200 új város létesült, melyek közül több az ő nevével viseli, mint Jekaterinburg (az Ural hegység délkeleti részén; jelenleg sok, derék, magyar fogoly katona tartózkodási helye!) Jekaterinoszláv (Ukrajnában). A közlekedés könnyebbé tételére végett jó utakat, csatornákat készíttetett.

Az egyházi javak (birtokok) csendben való világiasítása (államosítása) is nevéhez fűződik. A kolostorok tulajdonosai a korona évdíjasai lettek és fontosságuk szerint kaptak arányos ellátási összeget. A papi birtokok jövedelmének többségét papi iskolák, kórházak alapítására fordította. Vallási türelem is jellemezte a cárnőt; amikor más országokból 1773 után a jezsuiták kénytelenek voltak eltávozni, II. Katalin meghagyta őket Fehér-Oroszországban. Nem orthodoxok is építhettek uralkodása alatt templomokat országában.

A hatalmas terjedelmű Oroszország lakossága ekkor még csak 40 millióból állott. Hogy ezt a számot növelje, azért javította a közegészségi viszonyokat. Mivel a házasságok feltűnő termékenysége dacára is lassan népesedett a birodalom lakossága az igen nagy gyermekhalandóság miatt, azért külföldi orvosokat hívott be; a moszkvai egyetemen orvosi szakosztályt állított föl s behozta a himlőoltást. Magát, fiát és Orlov Gergelyt is beoltatta. Ennek az intézkedésnek jótékony hatása volt, mégis az orosz nép egy nagy része ennek ellene szegült.

A szellemi művelődés, közoktatás, tudományosság terén szintén nagy buzgalmat fejtett ki a cárnő; de nem az alsóbb népnél, mert ez erre képtelen volt, hanem a felső- és középosztálynál, hogy ezek durvaságait szelidítse. Nemzeti nevelés még nem volt itt, mert nem voltak nemzeti nevelők; az idegen mestereket nem lehetett mellőzni. Ezeket

alkalmazta tehát nevelőkül. Holzwarth ezt jegyzi meg II. Katalinról: »Eine ganz besondere Sorgfalt verwendete Katharina auch auf die Förderung der Wissenschaft und Kunst, die in Ruszland, trotz der Bemühungen Peters des Groszen, noch keinen Boden gewonnen hatten. Sie errichtete eine Erziehungscommission, welche neue Unterrichtsweisen angeben und Anstalten zur Bildung von Lehrern sowie Normalschulen im ganzen Reiche anlegen sollte.«¹⁾ Gondoskodott a cárnő a lányok neveléséről is; francia nevelőnők tanították az orosz leányokat francia nyelvre, irodalomra, finom modorra, zenére, táncra. A francia szellem hatása így azután nagy az oroszokra, hiszen fordították a francia klasszikusokat az oroszok, leveleztek íróikkal. Maga Katalin is francia bölcselekkel, főleg Voltair-rel levelez, barátkozik. »II. Katalin a bölcsésznyt játszotta a trónon, tetszelgett Diderot-val és Voltaire-rel, megajándékozott minden kalandort, ki az északi udvarnál próbált szerencsét és ki a cárnőt istenítette.«²⁾

Unokái: Sándor és Konstantin mellé a köztársasági érzelmeiről ismeretes, svájci Laharpet hívta meg nevelőnek. Számos műremeket vásárolt; Pétervárt művészi pompával díszítette; ő állította föl ott Nagy Péter lovaszobrát is. II. Katalin nemcsak pártfogolta a művészeket és írókat, hanem maga is írogatott. Unokáinak írta az orosz történetből válogatott elbeszéléseit, a »Nagymama abc-jét.« Törvényeihez írt bevezetései, orosz, francia, német nyelvű levelezései, a színház számára írt színdarabjai elárulják irodalmi működését. »Oleg« c. drámájában »az oroszoknak Konstantinápoly ellen indított első hadjáratukat ünnepli.« Körülbelül vagy 10 más színdarabjában korának félszégeit, hibáit gúnyos hangon ostorozza. 1783-ban alapította II. Katalin az orosz akadémiát, melynek az volt a kötelessége, hogy az orosz nyelv helyesírását, nyelvtanát megállapítsa, orosz történelmi tanulmányokkal foglalkozzék. Aminek volt is eredménye, mert Golikov 12 kötetben megírta N. Péter tetteit; Scserbatov herceg pedig »Oroszország történetét a legrégebb időtől kezdve.« Karamzin a későbbi híres történíró ezen időben készül jövő hívatásához.

Mindezekből láthatjuk, hogy a szellemi élet virágzani kezdett az eddig barbárnak nevezett oroszoknál. A népnevelés is eredménnyel járt, de csak egy darabig. »Übrigens schwand ihr Eifer für Volksbildung nach dem Ausbruche der französischen Revolution, weil sie dieselbe der Aufklärung des Volkes zuschrieb.«

III. (1788—1796.)

II. Katalin uralkodásának vége felé szakadatlanul háborúskodik. A kucsuk-kajarsai békében Oroszország igen nagy előnyöket biztosított

¹⁾ Weltgeschichte VI. 594.

²⁾ Szabó Ferenc: Európa tört. I. 16.

magának. A Fekete-tenger északi részén levő török birtokok kezére kerültek; az Azovi- és Fekete-tengeren és a többi török tengeren szabad hajózást, a Balkán-félsziget keresztény népei fölött pedig protektorátusi jogot szerzett magának, ami magában foglalta azt, hogy akkor csinál az orosz zavart és háborút, amikor neki jól esik. Valóban háborúba is keveredik Oroszország újból II. Katalin alatt a »haldokló Törökországgal« s régi vágyát: Konstantinápoly elfoglalását keresztül is viszi, ha az európai hatalmak ezt meg nem akadályozzák.

Katalin a Keletre való terveinek megnyerte II. József császárt, szellemi rokonát, kivel Törökország földarabolására ilyenformán egyeztek meg: Moldva-, Oláhország és Besszarábia Dácia néven egy gör. kel. vallású uralkodót kapna; Oroszország kapná Ocsakovot, a Búg és a Dnieper közti partvidéket, valamint az Aegei-tengeren egy-két szigetet. Ausztria elfoglalhatná a vele szomszédságban levő török tartományokat. Ha közös erővel elfoglalnák Konstantinápolyt, akkor visszaállítanák a független görög birodalmat és Bizánc trónjára Konstantin, orosz nagyherceg (Pál fia) ülne. Végül kimondták, hogy a bizanci császár sohasem lehet egyszersmind orosz cár. Ez a híres osztozkodási terv, melyet görög tervnek is neveznek.

Törökországot nyugtalanították Oroszország készülődései: hogy Krim félszigetet hadiszertárrá alakították, mert nagyon jó bázisnak látszott a Konstantinápoly elleni operációkra; Szebasztopol erősségét építették; a Fekete-tengeren orosz hajóhad horgonyozott és különösen fölizzgatták a Portát II. Katalinnak 1787-ben a krími útazás alkalmával tett kijelentései és a diadalíveken olvasható ezen felírás: »Erre vezet az út Bizáncba.« Erre a törökök azt kívánták Oroszországtól, hogy ők megvizsgálhassanak minden orosz hajót, mely a Bosporusun átmegy, melyet az orosz nem fogadván el, a fényes Porta hadat izent Oroszországnak Anglia és Poroszország biztatására. Ugyanekkor Svédország is támadta Finnlandért Oroszországot.

A török 150 ezer főnyi szárazföldi és tengeri erővel támadott az Al-Dunánál és a Dnieper torkolatánál. II. József Oláhországban, az oroszok a Dnieper torkolatánál vették föl a harcot. II. József nem tudott eredményt elérni a törökön, sőt ezek Magyarországra üldözték őt, csak midőn Laudon császári parancsnok vette át Józseftől a fővezérséget, törtek át a császári hadak a török határokon s elfoglalták Nándorfehérvárat, Szerbia nagy részét, valamint Oláh- és Moldvaországot. 1)

Míg ezek történtek, azalatt az orosz győzedelmeskedett úgy a svédek, mint a törökökön. A török hajóhadat az oroszok a Dnieper torkolatánál semmisítették meg; Szuvorov rohammal vette be Ocsakovot és Izmailt (az Al-Duna északi ágánál); Potemkin meg elfoglalta Bendert, meg-

1) Lázár : A török birod. tört. 489. l.

hódította Besszarábiát. Az új szultán, III. Szelim, ekkor a béke megkötésére gondolt annál is inkább, mert Poroszország egész befolyását latba vetette Ausztria és Oroszország ellenében, hogy a megkötendő békében »az oszman birodalom semmiféle területi csorbulást ne szenvedjen.« Valóban ennek tudható be, hogy a szisztovai békében 1791-ben II. József utóda, II. Lipót csak hódításaiból a Dnieszter jobbpartján levő Chotimot és a már az 1777. óta osztrák kézen levő Bukovinát tartotta meg; a többi visszaadta. II. Katalin, bár egy darabig még folytatta a háborút, de Anglia befolyására, kivált pedig a francia forradalmi rémtettektől megrettenve, Jassyban 1792-ben megkötötte a törökkel a békét. Ezen békében Oroszország is hódításainak nagy részéről lemondott, csak Ocsakovot és Besszarábiának a Búg s Dnieszter közti partvidékét tartotta meg. Ezenkívül Törökország fizet 12 millió frankot hadi kárpótlás címén. Ezt azonban a béke megkötése után elengedte Törökországnak II. Katalin.

A francia események miatt sietett látszólag a törökkel a cárnő békét kötni. Azonban inkább siettették őt a lengyel ügyekbe való újabb beavatkozási szándéokra. Ugyanis »midőn Európa valamennyi fejedelme Franciaország felé tekintett és Franciaországot megtámadta, a forradalom ellen a cárnő is nagy elkeseredést szinlelt ugyan, titokban azonban örült a forradalomnak, mivel a Franciaország ellen küzdő hatalmaknak mintegy háta mögött ellophatta Lengyelországot.«¹⁾

Lengyelországban az 1773---1791. közötti években sok, üdvös újítás történt. Szervezték egyetemeiket (krakkói, vilnai), középiskolákat alapítottak, hogy a nép tanulhasson s »eltűntek a sötét, babonás szokások.« Új nemzedék nőtt fel, mely »lelkesezett a haza és a szabadság iránt.« Új renaissance kor ez Lengyelországban. Valóban ezen ország élni, újjá születni akart. Már 1788-ban a varsói országgyűlés bizottságot küldött ki az alkotmány átalakítására, melynek a körülmények is kedveztek; Anglia és Poroszország is ily irányban buzdították őket.

Igy az 1791. máj. 3. országgyűlés teljesen átalakította a régi alkotmányt ilyenformán: Az ország békéjét veszélyeztető királyválasztások jövőre megszűnnek; a trónbetöltés a szász fejedelmi házból fog történni örökösödés útján. A törvényhozó hatalom a király, senatus és követi kamara közt oszlik meg; a törvényeket a király miniszterekkel hajtja végre; a hadsereg vezetése, tisztviselők kinevezése a királyt illeti. Eltörölték itt a liberum vetót, meg a confoederáció köthetést, tehát a törvényes fejtelenséget. A városok jogokat nyertek, a jobbágyok meg reményt ügyeik rendezésére. Mindezen reformokat először Szaniszló király is helyeselte. Az általános öröm közepette azonban a régi pártviszályok is csakhamar megújultak.

¹⁾ Szabó Ferenc i. m. 297. 1.

II. Katalin mindaddig, míg a törökkel békét nem kötött, nem szólt bele a lengyel dolgokba. De utána Sz. Péterváron szívesen fogadta azon hazafiátlan, lengyel nemesek küldöttséget, akik sajnálták a liberum vetót és félték a jobbágyok helyzetének javításától. Ezeket a cárnő biztatta a targoviczi confoederáció megteremtésére. Oroszország — mondá II. Katalin — kezességet vállalt a lengyel alkotmányért, azért »a máj. 3. alkotmány létrehozóit jakobinus tervekkel vádolta meg,« amit még a felvilágosult oroszok sem helyeseltek. Mikor a liberum vetót visszaállítani kívánó targoviczi szövetségesek 100,000 oroszot kaptak Katalintól védelmükre, Poniatovsky Szaniszló II. Frigyes Vilmos porosz királyhoz fordult; de ez cserben hagyta, sőt Oroszországgal alkudozott Danzig és Thorn elnyerése esetén Lengyelország II. felosztása fölött.

A mindenkitől elhagyott, józan gondolkodású lengyelek nem birtak az orosz betörésnek ellenállani, mire az íngatag Szaniszló király a targoviczi confoederációhoz csatlakozott, azaz hozzájárult a régi alkotmány visszaállításához és a liberum vetóhoz. »Mert nem Lengyelországban intézik már régóta a lengyel nemzet sorsát, 3 nagy hatalom pórázán mozog s azt cselekszi, amit Sz. Pétervárott, Berlinben és Bécsben parancsolnak.«¹⁾

Ezen nagy hatalmak hadai közösen megállapított terv szerint támadtak Lengyelországra, mert a lengyel zavarok szerintök veszélyeztetik államuk biztonságát. A lengyelek csak kisebb népcsoportokkal állták útjukat az orosz-porosz hadaknak, melyeket az ellenséges hadak csakhamar szétkergettek. »Csak Kosciuskó Tádé, lithván nemes, amerikai szabadsághős, fejtett ki nagyobb ellenállást. Azonban elhagyatva és megfogyva letette a fegyvert s így Lengyelország végzetes sorsát hősi erényei sem tudták feltartóztatni.«²⁾ Most Poniatovsky II. Katalinhoz fordult, védelmet kért maga és szerencsétlen hazája számára. A cárnő megígérte, hogy az ellenségeskedést beszünteti, ha a lengyelek meghajolnak az ő akarata előtt. Ekkor Orosz- és Poroszország megegyezésük szerint osztozkodtak másodízben Lengyelországon 1793-ban. Ezen 2-ik felosztáskor Oroszország kapta Lengyelország keleti részét, Kurland keleti határától Galiciáig terjedő részt 3 millió lakossal, mely magában foglalta Minszkot, Volhyniát, Podóliát. Poroszországgé lett Thorn és Danzig, Nagy-Lengyelország egy része Posennek, Gnesennek, Czenstochovával 1 1/2 millió lakossal.

A megrabolt Lengyelországnak »még bele is kellett egyeznie a rabló munkába, törvényesíteni is kellett a felosztást.« A targoviczi confoederáció tagjai Grodnóba gyűltek össze, hol orosz szuronyok ellenőrzése alatt törvénytelen országgyűlést tartottak; a királyt kényszerrel vitték ide, hogy elnököljön. Sievers, orosz követ fölhasználta itt meg-

¹⁾ Lázár: Az orosz birod. tört. IV. 314.

²⁾ U. o. IV. 321.

vesztegetést, megfélemlítést, de, mikor az országgyűlés még sem egyezett bele a fölosztásba, 2 zászlóalj gránátossal, 4 ágyúval vette körül az üléstermet. Egyik nap néma ülés volt, mikor is egész nap és egész éjjel a király és a követek hallgatagon ültek székeikben. Hallgatásukat beleegyezésnek minősítette az orosz követ, tehát akaratuk ellenére hallgatagon mentek bele a fölosztásba, »szerencsésebb utónemzedékre hagyták a haza feltámasztását.« Lengyelország 1793-ban köztársasággá lett, elismerte Oroszország fensőbbiségét; 15,000-nyi hadat tarthat s biztosíték kedvéért Igelström orosz tábornok megszállotta Varsót.

A lengyel hazafiak egyelőre letették a fegyvert, de nem a reményt; elhagyták hazájukat, de csak azért, hogy kedvező alkalommal ismét visszatérjenek. Bizalmukat Kosciuskó Tádéba¹⁾ helyezték, ki a forradalom kitörésére Olaszországból Krakkóban termett, hol honfitársai, vagy 1500 vitéz, kik onnan az orosz őrseget elűzték, őt megmentőiként fogadták, fővezérüknek ismerték el 1794. márc. 24-én. Kosciuskó egy kiáltványban fegyverre szólította nemzetét, de nemsokára 7000 orosszal állott szemben.

Igelström orosz tábornok küldte ezeket a felkelők ellen, de Kosciuskó jobbára paraszt felkelőivel megverte az oroszokat s 12 ágyút elvett tőlük. A győzelem bejárta egész Lengyelországot s »mindenütt visszhangra talált, hol a szabadság szent hangzása tettekre ébreszté az embereket.« Varsóban is kitört a fölkelés 1794. ápr. 17-én s Igelström csak nagy nehezen tudott onnan menekülni, 4000 halottat hagyva hátra.

De, míg Varsóban és a vidéken Kosciuskó fáradhatatlanul hadseregének számát és harcképességét növelte, azalatt a poroszok Nyugat felől törtek Lengyelországba, az oroszok Kelet felől, az osztrákok Dél felől Lublinig. Az oroszok feletti vezényletet a cárnő a gyors és kiméretlen Szuvorov tábornokra bízta, kinek terve volt Fersen orosz tábornok parancsnoksága alatt álló hadtesttel egyesülni. Ezt az egyesülést akarta Kosciuskó megakadályozni, azért heves támadást intézett Fersen ellen Maciejovicénél 1794. okt. 10-én. De a lelkes elszántsággal küzdő lengyelek nem voltak képesek a túlerővel szemben a szuronyrohamnak ellenállani; egy részük elesett ott, vagy 2000 pedig az oroszok fogságába került tábornokaikkal együtt. Holzwarth ezt így mondja el: Kosciuskó vermochte dem übermächtigen Gegner den Sieg zu entreiszen; sein kleiner Heerhaufe erlag und er selbst fiel, nachdem er, mehrfach verwundet, mit dem Ausrufe: Finis Poloniae! vom Pferde gestürzt, als Gefan-

¹⁾ Ő, a szegény nemes, egy tábornok leányába volt szerelmes, ki szintén szerette; de a leány szülei nem engedték meg, hogy egymásé legyenek. Ezért sohasem nősült meg, hanem Amerikába ment, ott a szabadságért küzdve, tábornok lett s mint ilyen jött hazájába, a lengyelek élére állt, de menekülni kénytelen.

gener den Russen in die Hände.¹⁾ Valóban félholtan került Kosciuskó orosz fogságba s Pétervárra vitték őt.

A macejovicei nap megsemmisítette a lengyel hazafiak reménységét annál is inkább, mert Kosciuskót senki sem tudta pótolni. A harc még egy ideig tovább folyt. A győző Fersen seregével egyesült most Szuvorov s Varsónak vette útját, hová a még megmaradt lengyel csapatok, a menekülő vidéki lengyel lakosság azon reményben özönlött, hogy a főváros, különösen pedig ennek a Visztula túlsó partján levő prágai várerőssége biztos oltalmat nyújt addig, míg valahonnan idegen segítséget kapnak. Szuvorov azonban még megpihenni sem engedte az ide menekülőket; Prágát rohammal elfoglalta, mire felbőszült katonái iszonyú vérengzést vittek végbe. Nem- és rang különbség nélkül katonákat, polgárokat, nőket, gyermekeket kardélre hánytak; vagy 20000-et öltek le e napon, novemb. 2-án. Ezen mézárulás után Szuvorov bevonult Varsóba, hol Szaniszló király közvetítésére közbocsánatot adott, hiszen a felkelő csapatok is egymásután most már letették a fegyvert, engedve az erőszaknak.

Erre következett Lengyelország 3-ik felosztása s végleges eltörlése az államok sorából, mely égbekiáltó igazságtalanságot a forradalommal elfoglalt Európa nem akadályozott meg 1795-ben jan. 3. A lengyel király, Szaniszló lemondott királyi címéről s száműzetésbe ment; ugyancsak Biron János is kénytelen a kurlandi hercegség jogáról letenni. Így Kurlandot, Lithvániát a Niemen folyóig Grodnóval, Vilna- és Kovnóval együtt Oroszország kapta. Így Oroszország határai Nyugaton: a Niemen- és Dnieszter folyók, Délen a Fekete tenger. Poroszország a varsói hercegséggel, Varsó várossal gyarapította területét; Ausztriának a krakkói vajdaság, Szandomir, Lublin jutott.

»Nagyobb képmutatással nagyobb bünt ennél a nemzetgyilkosságnál soha sem követtek el,« mondja Varga Ottó. II Katalin cárnő ugyan azzal vigasztalta magát Lengyelország megsemmisítése után, hogy visszaadta Oroszországnak a magáét, tehát lelkiismerete nyugodt. A lengyel nemzet az ezóta elmúlt több mint 100 év alatt ismételve is megkísérelte hazája függetlenségének a kivívását, országának visszaállítását, de eredménytelenül. A reményről azonban még most sem tettek le, nemzeti himnuszokban buzgón kérve-kérik a Mindenhatót, hogy szabad hazájukat adja vissza nekik: Szent oltárodnál térdre hullva kérünk, szabad hazánkat óh!-add vissza nekünk . . .

II. Katalin a lengyel ügyek lebonyolítása alatt nagy aggodalommal szemlélte a párizsi eseményeket, sőt a nagy francia barát reakcióra ragad-

¹⁾ Weltg. VI. 609.

tatta magát, felügyelet alá tette azon oroszokat, akik szabadelvűség hírében állottak, kihirdette, hogy megszakította Franciaországgal még a diplomáciai összeköttetést is. Élesztette ugyan Ausztria és Poroszország harci tüzét a franciák ellen, de csak azért, hogy ő az alatt, míg ezek Nyugaton küzdöttek, Keleten a török-lengyel ügyekkel könnyebben és nyereségesebben foglalkozhasson. Valóban ez hasznot is hajtott, mert Rettenetes Iván óta egy orosz cár sem gyarapította az orosz birodalmat akkora területtel, mint ő. Meghalt a nagy cárnő 1796. nov. 17-én véletlenül, mert irodájában a padozaton találták élettelenül. Így végezte az »északi Semiramis tetteiben és gonoszságokban gazdag életét.«¹⁾

Lázár pedig következőleg méltatja őt: II. Katalin 30 évi országlása fényben és árnyban telt el s ki tagadná, hogy a fény túlszárnyalta az árnyat? Egyénisége, tehetségei, határozottsága, jellemének sötét és világos oldalai mind arra vallanak, hogy a Romanovok örököse rendkívüli jelenség úgy nemét, mint alkotásait tekintve, melyekre reá nyomta sajátos geniusának kitörölhetetlen jellegét. II. Katalin tetőzte be N. Péter világtörténelmi alkotását s Oroszországot mint teljesen polgárosodott, európai államot hagyta örökösire. Szerencsés vegyülék volt a germán és szármát jellegnek erőben és felfogásban.²⁾

I. Pál (1796—1801.)

II. Katalinnak váratlanul bekövetkezett halála után fia, Pál jutott az orosz trónra 42 éves korában. Pál, bár természetes eszű, jó tehetségű, franciás nevelésű volt, gyermekkorától elhanyagolva, mellőzve, se az orosz, se az európai viszonyokról helyes ítéletet nem alkothatt magának, sőt rideg, gyanakvó, magába zárkózott férfivá fejlődött, kinek egy igaz barátja sem volt. Különben »mértékletes volt mindennemű élvezetekben, rendszeretete szójárásos; ellenben sem a büntetésben, sem a jutalmazásban nem tudott mértéket tartani.«³⁾ Mikor hatalomhoz jutott, kényúrrá lett; anyjáról is úgy vélekedett, hogy »az ő koronáját bitorolta.« Mindent anyjával ellenkezőleg akart tenni. Anyja kegyeltjeit a kormányzástól eltávolította,⁴⁾ új embereket részesített kegyeiben. Behozta ama barbár, régi szokást, hogy »a kocsik álljanak meg, mikor ő elmegy mellettük s mindenki tartozik előtte leborulni a sárban vagy hóban.« Szigorú cenzurát hozott

¹⁾ Szabó i. m. I. 305.

²⁾ Lázár: Az orosz birod. tört. IV. 348.

³⁾ U. o. IV. 350. I.

⁴⁾ Holzw. szerint (VII. 176.) elhatározta „dereinst als Herrscher durch eine kräftige, von seinem alleinigen Willen geleitete Regierung allem Übel zu steuern und die Welt in andere Bahnen zu lenken.“

be az irodalomban, megtiltotta a franciáknak Oroszországba való jövetelét. A franciák elleni gyűlölete dacára sem akart ellenük fegyvert fogni, mert anyjával szemben békés politikát akart folytatni, hogy »békeszeretete miatt az emberiség jótevőjének és bölcsnek neveztessek.«

Részvétet tanúsított a lengyelek, a száműzöttek iránt, a Szibériában szenvedők ezreinek visszaadta szabadságát; személyesen két fiával meglátogatta a lengyel szabadsághőst, Kosciuskót, schlüsselburgi börtönében s úgy neki, mint társainak megnyílt a börtön ajtaja. Kosciuskónak kardját is visszaadta, mikor a hős ezt visszaútasítva ezen szavakat mondotta: »Ich bedarf keinen Degen mehr, weil ich kein Vaterland mehr habe!« Szóval békés politikával kezdte uralkodását; megüzente a porosz királynak, hogy ő nem akar hódítani, »nem engedheti meg, hogy megtagadja szeretett alattvalóitól a békét, mely után annyira sóvárognak.« Ezért nem vesz ő részt a Franciaország elleni harcban, de azon lesz, hogy »korlátot vessenek a törvényt, jogot, vallást felforgatással fenyegető, féktelen francia köztársaság előhaladásának.«

Bár Pál cár békét akart Franciaországgal, a politikai viszonyok mégis úgy fejlődtek, hogy szakít a franciákkal a következő okok miatt: A jóni szigeteket a campo-formiói béke értelmében elfoglalták a franciák s mint Törökország szomszédai veszélyes befolyást szereztek a török kormányra Oroszország kárára. A párizsi »Direktorium« Lengyelország visszaállításának eszméjével foglalkozott, a lengyel menekülteket pártfogolta. Amire Pál azzal felelt, hogy vagy 10000 francia emigránsnak menedékhelyet adott; XVIII. Lajosnak meg felajánlotta lakhelyül a mittai hercegi kastélyt s 200 ezer rubel évdíjat engedélyezett neki. A szakítást közvetlenül megelőzte az, hogy, midőn Napóleon Egyptom elfoglalására ment, útközben kikötött Málta-szigeten, onnan elűzte a független máltai lovagokat. Ezek Sz. Pétervárra költöztek s Pál cárt nagymesterükké választották, miért is szíves fogadtatásban részesültek. Így azután, midőn Napoleon Egyptomban a török érdekeket veszélyeztette, Törökország minden hagyomány ellenére védszövetségre lépett Oroszországgal, sőt I. Pál belépett az Anglia, Ausztria és Nápoly által létrehozott koalícióba.

Pál a szövetség értelmében 40 ezer embert küldött az osztrák hadak támogatására Olaszországba, kiknek főparancsnoka, a törökök és lengyelek legyőző réme: Szuvorov lett. I. Pál a következő hízelgő szavakkal küldte Olaszországba: »Igaz, hogy Szuvorovnak nincs szüksége a babérokra, de a hazának szüksége van Szuvorovra.«

A felső-itáliai osztrák-orosz sereg főparancsnoka ért is el 4 hónap alatt szép eredményeket a francia vezérekkel: Moreau-val, Joubert-tel és Macdonald-al szemben. Egész Olaszország megmentőjének nevezték Szuvorovot. I. Pál nagyon büszke seregének győzelmei miatt s jutalmul a cár

Szuvorovot hercegi rangra emelte. Azonban Bécsben féltékeny szemmel nézték a szerencsés orosz fővezért, ki dölyfösen is viselkedett. Szuvorovnak most új haditerv szerint el kellett hagynia győzelmei helyét s Svájcba kellett mennie, hogy egyesülve ott Korsakov oroszaival, onnan Massena francia vezért szorítsák vissza. Mielőtt azonban Szuvorov ide érhetett volna, Károly főherceg magára hagyta Korsakovot bécsi intézkedésre, kit Massena keményen megvert Zürich mellett úgy, hogy 10 ezer orosz terítette a csatateret, nem számítva a sebesülteket, »kik keblükön szorongatták a sz. képeket és ereklyéket.« Kevés kivétellel az egész orosz tüzérség elveszett, mire Korsakov seregének maradványait biztonságba helyezte.

Szuvorov tüzérség nélkül, ezer veszélynek kitéve vezette keresztül 18 ezer emberből álló orosz seregét Szent-Gotthard magaslatain, melynek párkányai meg voltak rakva francia katonákkal. »A Szent-Gotthard sziklaktól szakgatott lábainál, égbe meredő havasai és jéggel borított kúpjai láttára először az egész hadjárat alatt rémület fogta el az oroszokat s megtagadták az engedelmisséget.«¹⁾ Ekkor Szuvorov egy nagy sírgödröt ásatott az út közepén; ebbe belefeküdt s meghagyta a lázongóknak, hogy temessék bele testét, mert ő nem akar tovább élni. Erre a katonák leterdéltek körülötte s kérték, hogy keljen föl. Mikor ezt nem tette meg Szuvorov, katonái onnan erőszakkal húzták ki s »ettől kezdve rendíthetetlen hűséggel követték őt a valóban rettentő veszélyekbe.«²⁾ Ezen valóban elképzelhetetlen veszedelmeket kiállott orosz csapatokat szurony támadásra vezényelte most Szuvorov a franciák ellen s őket szétverte. Ekkor tudta meg Szuvorov, hogy Korsakov már Zürichnél iszonyú vereséget szenvedett s visszavonult.

Erre következett Szuvorov seregének legfényesebb hadművelete. Az osztrákok magukra hagyták az élelem és hadiszerben szűkölködő oroszokat, Massena francia seregei pedig 3 oldalról támadták meg őket. Szuvorov bámulatos ügyességgel először magát Massenát kergette vissza Schwyz-ig, azután a másik 2 francia tábornokot fegyverezí le úgy, hogy rövid idő alatt győzelmesen vezeti Szuvorov fáradt katonáit Glarusba. Ez volt Szuvorov életében a legszebb pillanat; hősi visszavonulása csodálatosabb, mint itáliai győzelme. Irta is I. Pálnak, hogy »minden lépésnél tátongó mélységek nyíltak föl mellettünk, mint megannyi sír, mely reánk várt.«³⁾ Mivel Károly főherceg ekkor nem fogadta el Szuvorov azon ajánlatát, hogy egyesült erővel semmisítsék meg a francia erőket, azért Szuvorov katonáit Bajorországba vezette téli szállásra.

Mikor Oroszországban Ausztria és Anglia magatartását az orosz sereg-

1) Lázár i. m. IV. 365.

2) Szabó F. i. m. I. 466.

3) Rambdaud i. m. II. 165.

gel szemben megtudták, árulásról és a szövetség felbontásáról beszéltek. Erre II. Ferenc császár, hogy I. Pált megengesztelje, alázatosan az egész esetet félreértésnek igyekezett feltüntetni. Pál némileg engesztelődött, de Ausztriától Thugut Ferenc főminiszter elbocsátását követelte, azonkívül az olasz fejedelmek visszahelyeztetését államaikba. Ezek ellen Ausztria nehézségeket emelt, mire Pál parancsot adott ki, hogy a Bajorországban állomásozó orosz ezredek azonnal térjenek vissza Oroszországba s kíméletlen módon adta tudtára II. Ferencnek, hogy Oroszország a koalícióból kilépett.

Angliával is szakított a cár. Ugyanis meggyőződött Angliának a piszkosságig menő önzéséről akkor, midőn orosz szövetségeseivel már a hollandi hajóhadat megszerezte Anglia, az oroszokat utána tehernek tekintvén, angol szigetekre szállította s »vonakodott őket onnan külön viteldij nélkül hazájukba visszashállítani.« Ezenkívül az angolok Málta szigetét birtokukba vették, holott »az Pált illette volna, kinek azt a souverain máltai lovagok, mint nagy mesterüknek felajánlották.« Anglia és Ausztria a kezeik közt levő francia foglyokért sem akarták kiváltani az orosz foglyokat, holott Napóleon Franciaország költségén küldte vissza az ott levő orosz foglyokat s Pált elismerte a máltai lovagrend nagymesterének. Ezen gyengéd figyelem annyira meghatotta I. Pált, hogy egyszerre a legrajongóbb barátja lett Napóleonnak, amit nyilvánosan is megmutatott azzal, hogy ivott Bonaparte Napóleon egészségére, hordozta arcképét s felköszöntőjében leplezetlenül kifejezte azon óhaját, hogy jól tenné, ha XVIII. Lajos minél előbb elhagyná Mittaut, Napóleon meg felvenné a királyi címet.

Ez nagyon tetszett Napóleonnak, ki I. Pálban hűséges szövetségest talált nagy tervének keresztülviteléhez: hogy »Keletindia vétessék el az angoloktól és szerveztessék orosz-francia védállammá.« A nagyszerű tervet elfogadta a cár, megvalósításához épen az előkészületeket irányította, midőn egy váratlan esemény ezt megghiúsította: 1801. március 23-án éjjel a cárt palotájában meggyilkolták.

Az orosz nemesség ugyanis elkeseredéssel szemlélte Pál kapkodó politikáját, rosszalta a Franciaország, majd Anglia elleni harcát, hisz e háborúk a legfontosabb érdekeikben érintették az orosz földbirtokosokat. Ezek tehát és testőrtisztek vettek részt az ellene szőtt összeesküvésben; de tudott róla az udvar is. Panin gróf, egykori külügyminiszter volt az összeesküvésnek feje, de lelke s a legvakmerőbb Pahlen gróf, a főváros kormányzója, továbbá Szubov Plató és ennek testvére, Miklós. Ez utóbbi kettőt az angol követ titokban megvesztegette. Az említett éjjel Pahlen gróf állt őrt a cári palotában; Szubov Miklós és több összeesküvő meg behatolt a cár hálósobájába a testőrök tudtával s Benningen egy lemondási okmányt nyújtott át I. Pálnak. Mikor ő ennek aláírását megtagadta, ki-

alszik a lámpa, a cár fején erős ütést kapott, a földre esett, azután egy »tishti övvel megfojtották Pált.«

Angliában erre óriási az öröm, Napóleon bánata pedig szinte végtelen. »Am folgenden Tage trat Alexander die Regierung an.«

I. Sándor (1801—1825.)

Az új cár trónralépte után tudatta népeivel, hogy azon lesz, hogy »Oroszországot a dicsőség legnagyobb magaslatára emelje, hű alattvalóinak boldogulását előmozdítsa.« Ebből kifolyólag a béke örének s legmegbízhatóbb hívének mondta magát. Azonban az európai ügyek úgy alakultak, hogy uralkodása elején egész 1815-ig folytonosan háborúskodni kénytelen s csak azután foghat hozzá birodalma belügyeinek rendezéséhez. Uralkodását tehát e két esemény körül csoportosítjuk.

I. (1801—1815.)

Oroszország, Anglia és Franciaország közt I. Sándor trónraléptekor jó a viszony. Napóleon a cár koronázásakor képviseltette magát, sőt ígérk egymásnak, hogy békében élnek, rendezik az itáliai ügyeket, Oroszország közben jár, hogy Törökország, Anglia és Franciaország kibékülhessenek. Így létrejön 1802-ben az amiensi béke Franciaország, Törökország és Anglia közt, ami egyelőre általános békét teremtett. *

A béke nem tartott sokáig. Ugyanis Napóleon megszállta Hollandiát, elfoglalta az angoloktól Hannoverát, ami nem tetszett a cárnak; meg is szakította a diplomácia összeköttetést Franciaországgal. Sőt Oroszország is beállt az Anglia, Ausztria és Svédország közt létrejött III. koalícióba. Az angolok tengeren küzdöttek az 1804. óta császárrá lett Napóleon ellen; a koalíció többi tagjai pedig szárazföldön. Napóleon több győzelem után Ausztriába tört s Brünn mellett Auszterlitznél találkozott II. Ferenc és I. Sándor császárok hadaival. Itt vívták a Napóleonról elnevezett 3 császár csatáját. Az osztrák—orosz haderő 80,000, Napóleoné 70,000 emberből állott. Az oroszok a csata előtt azt beszéltek, hogy a győzelem rájuk nézve biztos s hogy utána »egyenesen Párizs ellen vonulnak;« hisz Napóleon »félénksége miatt el fogja hagyni táborát.«¹⁾ Azonban nem így történt a dolog, mert az oroszok iszonyú vereséget szenvedtek Auszterlitznél 1805. dec. 2-án; az osztrákok 7000 ember veszteségét nem számítva, az oroszok 21,000 embert, 133 ágyút hagytak hátra. Dühöseket is az oroszok az osztrákokra, árulással vádolták őket;

¹⁾ L. ettől kezdve I. Sándor tört.-ét Rambaud i. m. II. 182—301. II.

ők készítették a haditervet saját területükön, még sem tudták jól megválasztani a csatateret. Sándor megmaradt serege élelmiszerben szűkölködven, békét akart, amibe Ferenc is beleegyezett.

Napóleon és Ferenc császár egy malomban találkoztak, megölelték egymást s a béke megkötésére Pozsonyt jelölték ki. A megkötött béke értelmében Ferenc 100 millió frankot fizetett; lemondott a német császári címről és nagy darab területről. Napóleon megalakította a rajnai szövetséget, új királyságokat szervezett, Nápoly trónjára testvérét, Józsefet ültette.

Ez utóbbi és Ausztria cserben hagyása nagyon fájt Sándor cárnak, azért az új koalícióhoz csatlakozott, melyet Anglia, Svéd- és Poroszország létesített. De Napóleon császár, még mielőtt Oroszország ereje megérkezett volna, a Jéna és Auerstädt melletti kettős ütközetben 1806. okt. 14-én a porosz monarchiát úgyszólván megsemmisítette; Berlin az ország felével a franciák kezébe került. Sándor ezért iszonyú készüléteket tett Napóleon ellen, új ezredeket alkot, fegyvereket gyártat. Elkészülve, Eylounál vívta 1807. febr. 8-án Napóleonnal e század egyik legvéresebb csatáját. A franciák az első rohamkor az orosz ágyúk tüzétől és az orosz gyalogság fegyvereitől 5200 embert vesztek; amikor azután a francia lovasság a legszörnyűbb támadást intézte az orosz gyalogság ellen, »rendkívül nagy veszteséget szenvedtek az oroszok, 26,000 emberük megölelt.« Még egyszer megverte jún. 14-én a porosz-orosz haderőt a francia Friedlandnál. Napoleon maga is beismeri, hogy »drágán fizették meg a franciák a diadalt; sokat szenvedtek a végtelen terület, feneketlen utak miatt.« Mintegy mondhatjuk, hogy Eylau és Friedland előre megizlettette Napóleonnal 1812-őt.

A friedlandi véres csata után, hol az oroszok ismét vagy 20,000 embert, 80 ágyút vesztek, Oroszországnak nem volt serege többé; tehát alkudozni kezdett Sándor Napóleonnal, érzelmeik az angol gyűlöletben úgy is találkoztak. Anglia ugyanis megtagadta az új kölcsönt a cárnak. A két császár 1807. júliusban Tilsitben a Niemen folyón egy kompon találkozott, egymást megölelték. Sándor cár első szavai: »Én úgy gyűlölöm az angolokat, mint Ön! Akkor — felelte Napoleon — a béke mintha már meg lenne kötve.«¹⁾ Úgy is lett.

A tilsiti béke szerint III. Frigyes Vilmos porosz király visszakapta a régi Poroszországot, Pomerániát és Brandenburgot, de elveszítette a Rajna és Elbe közti birtokait, melyből Napóleon a westfáliai királyságot csinálta Jeromos testvérenek; elveszítette Keleten a lengyel birtokokat, ebből alakította Napóleon a varsói nagyhercegséget, fizetett a porosz

¹⁾ Szabó F. i. m. II. 95.

király 150 millió frank hadisarcot, elősmerte az angolok ellen irányuló kontinentális zárt és azt, hogy csak 42000 embert tarthat fegyverben. Sándor cár pedig ugyanazon béke szerint elismeri a Napoleon által kreált királyokat: József nápolyit, Lajos hollandit, Jeromos westfáliait, a rajnai szövetséget; védő és támadó szövetséget köt a cár vele.¹⁾ Szóval Napoleon Nyugaton tehet, amit akar Spanyolországgal, Sándor meg Keleten Törökországgal. A két császár később Erfurtban újból megerősítette barátságát 1808-ban, melynél fogva Franciaország csak olyan békéhez járul, mely Oroszországnak biztosítja Finnlandot s beleegyezik abba, hogy Moldvát és Oláhországot elveheti Törökországtól. Viszont Oroszország biztosítja Franciaország minden akkori tényleges birtokát s Európa békéjéért, míg Napoleon a pyraeneusi félszigeten lesz elfoglalva, Sándor cár áll jót.

E megegyezés szerint Sándor cár hozzá is lát az említett birtokok megszerzéséhez. Háborút viselt Svédországgal a kontinentális zár meg nem tartása miatt. 1808-ban 60000 orosz ment a svédek ellen, ezektől Finnlandot elvették, mire forradalom ütött ki Stockholmban, mely IV. Gusztávot a tróntól megfosztotta. Utóda XIII. Károly pedig kénytelen volt Finnlandot egész Torneáig Sándor cárnak átengedni, ki biztosította a finnek kiváltságait és alkotmányát.

Törökországgal Oroszországnak az ellenségeskedése még a svéd háború előtt megkezdődött. Ugyanis Moldva és Oláhország orosz érzelmű hospodárjait Törökország megfosztotta állásuktól. Erre Oroszország hadat izent a Portának; az orosz hadak 1810-ig győzelmesen haladtak az Al-Duna erődjeiig; de ekkor a török nagyvezér visszanyomta őket. Bár 1812-ig az oroszok ismét előnyben voltak, mégis Sándor a francia barátság rosszra fordulta miatt Bukarestben kibékült Törökországgal úgy, hogy lemondott a meghódított Moldva és Oláhországról, de Besszarábiát Bender erőddel megtartotta és a két hospodárt visszahelyezte. Ugyanezen békében rendezte Sándor cár a janicsárok ellen föllázadt gör. keleti vallású szerbek ügyét a szultánnal úgy, hogy a szerbek a szultán alattvalói maradtak ugyan, de Kara Gyorgye, disznókereskedőből lett vezérük, majd Obrenovics Milos fejedelem a szkupstina (nemzet gyűlés) segítségével kormányozta őket. Ez az állapotuk a szerbeknek körülbelül 1867-ig tartott.

A bukaresti békét siettette a Napoleon és Sándor közti meghasonlás. Nyugtalanította ugyanis már előbb Sándort a varsói nagyhercegség újabb nagyobbitása az Ausztriától elvett Nyugat-Galiciával; 1810-ben pedig haragra gyuladt Sándor Napoleon ellen, mikor ez elfoglalta a Hanza városokat és Oldenburgot, sógora birtokát. Ennek tulajdonítható

¹⁾ „Den Kaiser Alexander hatte die Bewunderung, die Napoleon ihm dem persönlichen Verkehr beider Monarchen zu Tilsit einzuflößen gewusst, so sehr in die Netze des Allgewaltigen verstrickt, dasz von ihm fürs Erste Nichts für den Schutz Európa's gegen die von Napoleon erstrebte Diktatur zu warten stand.“ Holzw. VII. 249.

és a cár anyja gyűlöletének, hogy Sándor nővérét sem adta feleségül Napóleonnak; igaz, hogy az orthodox vallás sem engedi meg elvált férfival a házasságot. A kontinentális zárt sem tartotta ettől fogva meg a cár, hanem sok angol árút beengedett és fegyverkezett. A két, hatalmi göggtől elkábított császár csalékony barátsága véget ért, törésre került a dolog, a szövetség fölbomlott.

Napóleon egész cikksorozatot tétetett közzé, hogy »Európa azon úton van, hogy Oroszország zsákmányául essék, mert világalomra törekszik, melyet meg kell semmisíteni.« Tehát ő is fegyverkezett. Napóleonnak az Ausztriától, Poroszországtól és többi szövetségeseitől kapott hadserege 678000 emberből állott, melynek fele francia. Vele szemben Oroszország hadereje sokkal kisebb, mert Barclay de Tolly vezetése alatt csak 150000 ember állott fegyverben 1812. májusában, mikor Napóleon megindult Oroszország ellen. De Oroszország bizott Svédország és Anglia szövetségeseinek segélyadásában és hatalmas kiterjedésű birodalmában; különben is Barclay javaslatára mindent elpusztítottak a franciák előtt Vilnától, hol a franciákat nagy lelkesedéssel fogadták a lengyelek.

Napóleon szeretett volna az oroszokkal minél előbb megütközni, de Barclay jól tudta, hogy hátrálással az orosz haderő mindig erősödik, a francia pedig gyengül. De azért a második orosz hadvezér Bangration elfogadta Szmolenszknél a csatát, hol 20000 orosz esett el, Valutinánál meg nem sokkal kevesebb. Mire az oroszok ismét húzódtak Oroszország belsejébe, de most már új vezérük Kutuzov Iván gr. vezetése alatt. Végre Borodinónál, Moszkva közelében megállt a 130000 főnyi orosz. A csata előestéjén »az orosz katonák meggyóntak, megáldoztak, fehér inget vettek fel, mintha menyekzőre mennének.« Reggel a franciák elfoglalták Borodinót; Napóleon makacs harc után, 30000 embere veszteségével győzelmet aratott. Az oroszok most 40000 halott hátrahagyásával Moszkva felé vonultak, melyet azonban Kutuzov terve szerint nem védtek. Napóleon a lakosságtól elhagyott s fölégetett Moszkvába szept. 14-én vonult be 90000-re olvadt seregével azon reményben, hogy itt élelmet fog találni kiéhezett serege számára és diktálhatja a béke föltételeket.

De mindkét reményében csalódott. Moszkvában iszonyú nyomortalált; ha katonái enni akartak, lóhussal csillapíthatták éhségüket; a lovaknak szénát kereső katonáit meg orosz paraszt bandák verték agyon. Mikor 5 hétig sikertelenül alkudozott Napóleon Kutuzovval a béke fölött, serege meg a legszükségesebbekben is szűkölködött, a közelgő tél is fenyegette, elhatározta a visszavonulást hóesésben, 18 fokos hidegben. Ezzel és az orosz birodalom roppant kiterjedésével nem számolt a zseniális hadvezér, pedig ezek tették tönkre hatalmas seregét.

Elgyengült seregét Kutuzov kényszerítette ugyanazon úton, Szmolenszk felé, visszavonulni, melyen Moszkva felé jött Napóleon; sőt oldalba, hátba támadta őt. Így vagy 26000 podgyászkiadó és sebesült francia katona, 208 ágyú, 5000 szekér került kezébe. Ezután engedte Kutuzov, hogy »működjön az idő, a 26 fok hideg, az éhség és a tél.« Iszonyú áldozatokkal kelt át 140000 orosz szemeláttára 40000 emberrel nov. 26—29-én Napóleon a Berezina folyón. Ekkor a császár serege romjait Murat tábornokára bízván, szánon Párizsba sietett, hol jelentette, hogy a sereg elveszett, de Napóleon egészséges. A szétzüllött francia sereg megállott Vlnában, hol 3 orosz sereg rontott rájuk, erre itt félelmükben a francia sebesülteket s halottakat »a zsidók kihányták ablakaikon, a zsidó asszonyok sarkukkal rugdosták őket.« A xerxesi seregből így nem sok láthatta hazáját viszont. 1) Borzasztó istenítélet volt tehát az 1812-iki orosz hadjárat, mely a büszke világhódítót érte. Nem csodálkozhatunk, hogy Murat a visszavonulás után rosszkedvében Napóleont örültnek nevezte.

Sándor cár Napóleon iszonyú veresége után egész Európa fölszabadítását szorgalmazza s ebben bámulatos kitartást tanúsít. Mivel Napóleon Nyugat népeit Kelet felé zúdította Oroszországra, viszont ő Kelet népeit irányítja Nyugatra, Franciaország ellen. Sietve kötött a két mélyen sértett uralkodó: a cár és a porosz király védő és támadó szövetséget, melynek értelmében Oroszország 150,000, Poroszország 80,000 embert állított ki Napóleon újonnan szervezett 450,000 főnyi serege ellen. Ezen gyakorlatban katonáival 1813. májusában Napóleon Lützellnél és Bautzennél még győzedelmeskedett a 2 szövetséges fölött. De ugyanekkor az a hír jött Spanyolországból, hogy az elveszett a franciákra nézve. Az orosz- és porosz sereg erre újból szervezkedett, Ausztria megnyerésén is erősen fáradoztak.

II. Ferenc osztrák császár, bár 1810. óta rokonságban volt Napóleonnal, Mária Lujza leányát adván Napoleonnak feleségül, mégis a következő föltételeket bocsátotta Napóleon elé: Szűnjék meg a Napóleon által felállított varsói nagyhercegség s osztassék fel a 3 északi nagy hatalom közt; Poroszországot állítsa vissza Napóleon az 1805-iki nagyságában; Ausztriának adja vissza illyr tartományait; a Hanza városok függetlenségét állítsa vissza; a rajnai szövetség szűnjék meg. Mindez először iszonyúan felizgatta Napóleont, ki úgy nyilatkozott, hogy egy falut sem ad Ausztriának álnoksága miatt, mégis, mivel Ausztria ezen föltételektől tette függővé, hogy kihez csatlakozik, Napóleon beleegyezett a prágai

1) Holzw. (Weltgeschichte VII. 300.) a franciák veszteségét így adja elő: Im Ganzen wird die Zahl der Truppen, die von der groszen französischen Armee noch übrig waren, auf 58000 Mann geschätzt; es waren also von derselben 552000 Mann todt oder gefangen in Ruszland zurückgeblieben.

kongresszus összehívására. Azonban itt nem tudtak békésen megegyezni, tehát a fegyvernek kellett közöttük dönteni. Ausztria belépett az orosz-porosz-svéd szövetségbe.

A szövetségesek 3 sereget állítottak ki Napóleon ellen; Bernadotte svéd trónörökös vezényelt 130,000 embert, Blücher porosz tábornagy 200,000-et, Schwarzenberg osztrák tábornok 130,000-et. Orosz ezredek mindegyik seregnél harcoltak; a háború főintézője pedig Sándor cár volt, ki legerősebben kívánta, hogy Napóleont meg kell buktatni s a háborút francia földre áttenni. Napóleon Schwarzenberget megverte, de tábornokai egymásután vereséget szenvedtek úgy, hogy a 160,000-re lefogyott francia sereg 300,000 szövetségstől, 1200 ágyútól volt körülvéve Lipszénél. Itt vívták a nemzetek véres csatáját 4 napig, okt. 16—19-ig, mely Napóleon teljes veszteségével, legyőzetésével végződött; mire tőle szövetségesei elpártoltak.

A győzők most elhatározták, hogy Párizs ellen vonulnak félmilliónál nagyobb sereggel. Napóleon bámulatos hadvezéri tehetségét most ragyogtatta igazán; 80,000 emberével 7-szer szorította vissza a szövetségeseket és elzárta a fővárosba vezető utakat. Különösen az oroszok szenvedtek sokat a folytonos üldözés, az éhség és hidegtől. Így adta vissza Napóleon a revanche-t 1812-ért. Mégis épen Sándor cár határozottsága és Blücher energiája viszi győzelemre a már csüggedő szövetségesek ügyét. Ugyanis ezek megunván a húza-vonát, azt a tervet fogadtatták el, hogy tömegesen vonuljanak Párizs ellen. Mi megtörténvén, Napóleon a szövetségesek háta mögé vonult, mire a császári kormány 1814. márc. 30-án a Loire mögé menekült s Párizst »a szövetségesek nagylelkűségére bízta.«

Sándor cár Napóleont nem akarta trónon hagyni, mert addig nem lesz béke; különben Párizsban kijelentette, hogy pártolja a vélemény-szabadságot. A szenátus tehát ápr. 2-án Talleyrand indítványára kimondta Napóleon trónvesztettségét, ki azután látván a francia népnek tőle való elpártolását, Fontainebleauban aláírta lemondását. Sándor ekkor 2 millió frank évi díj megadása mellett fölségi joggal megszerezte Napóleonnak Elba szigetét. Franciaország elhagyása után XVIII. Lajost ültették a szövetségesek a francia trónra, kivel megkötötték az I-ső párizsi békét; Franciaország az 1792-iki nagyságára szorítottatott.

Párizsból Sándor cár a bécsi kongresszusba ment, hol úgy őt, mint a többi Bécsben levő vendégeit Ferenc császár nagyszerű vendégszeretettel látta el. Sándor a kongresszus előtt azon nézetének adott kifejezést, hogy egész Lengyelországot szeretné a kifejtett nagy szolgálatokért fősege alatt egyesíteni. Erre viszont Poroszország ezen veszteségért cserébe Szászországot kérte. Ebbe pedig a többi hatalmak nem egyeztek bele.

Már-már »az egyenetlenség oly fokra hágott, hogy ismét egy általános európai háborútól lehetett félni,« mikor is Sándor kijelentette, hogy megelégszik Lengyelország egy részével. Így kapta meg Oroszország a volt varsói nagyhercegség nagyobb részét Varsó várossal együtt »Lengyel királyság címen.« Poroszország Nyugat-Lengyelországot, Westfáliát; Ausztria Velencét, Felső-Itáliát, Galiciát kapta. A többi érdekeltek ügyeit is elintézték már a kongresszuson többé-kevésbé, amikor megdöbbenve azt hallották, hogy Napóleon visszatért Franciaországba, amit a Bourbonok esztelen uralkodása segített elő.

Sándor cár kijelentette, hogy az utolsó rubelig közreműködik a hatalmas oroszán megfojtásában. Valóban vagy 160,000 orosz katona szerepelt Waterloonál az angol-porosz szövetségesek segítségére. Mint ismeretes, Napóleon csatát vesz, mire a győztes szövetségesek ismét bevonultak Párizsba; megkötötték 1815-ben a 2-ik párizsi békét. Ennek értelmében: Franciaország 700 millió frank hadiköltséget fizet, 5 évig megszállják határvárait a szövetségesek; az 1790-iki határok közé szorították, Napóleont Sz. Ilona szigetére száműzték; XVIII. Lajos visszafoglalhatta trónját, Franciaország visszaadja a háborúk alatt elrabolt műkincseket.¹⁾ Mikor 27,000 orosz megszállta Champagne-t és Lotharingiát az egyezség szerint, utánna I. Sándor cár haza ment régen elhagyott országába.

Legelőször is a lengyeleket akarta megnyugtani, hisz Lengyelország nagy részét a cári birodalomhoz csatolta. Sándor sok jóakaratot mutatott a századokon át túlságos szabadságot élvező lengyelek iránt; azt akarta, hogy »a lengyelek nemzetiségük jogait minden tekintetben érvényesíthessék.« Miután lengyel királynak nevezte magát, alkirálynak pedig Zajonczeit, 1815. júniusban Varsóban kihirdette Lengyelország visszaállítását. Új alkotmányt adott nekik, mely szerint az ország ügyeit intézi a szenatus és a választott képviselők kamarája. A törvényeket szentesíti a cár s végrehajtják a miniszterek. Az egész lengyel hadsereg főparancsnokává Konstantin testvérét tette. A lengyel ügyek rendezésénél Sándor bizonyos szabadelvű gondolkozást árult el. Azonban a későbbi politikai ténykedéseinél befolyásolta őt a szent-szövetség oklevele. Sándor azt hitte, hogy békeszeretetének koronáját teszi föl akkor, midőn II. Ferenczel és III. Frigyes Vilmostal e szövetséget megkötötte, pedig egészen Metternich befolyása alá jutva, beleegyezett azon rendszabályok keresztülvitelébe, melyeknek célja volt »az országokat megfosztani szabadságuktól.«

¹⁾ Blücher Párizsba vonulása után porosz katonák szállták meg a Musée Napoleont s porosz tudósok mindazt kiválaszthatták, amit a franciák Poroszországtól elraboltak. Ugyanezt tették a többi államok is. A pápa Canova szobrását bizta meg, hogy a Vatikánból elvitt műkincseket (képeket, kéziratokat) hozza onnan vissza. Szabó i. m. II. 521.

Sándor cárnak túlsulya volt Napóleon legyőzése óta Európában, melyet ő az európai államok ügyeinek együttes rendezésére tartott kongresszusokon érvényesített. Így mindjárt az 1818-iki áchenin, hol Európának Franciaországhoz való viszonyát rendezték. Itt Sándor ajánlatára vetettek véget Franciaország további megszállásának. A Karlsbadban 1819-ben tartott kongresszuson Sándor az elnök, hol Metternich befolyása alatt már ő is beleegyezett abba, hogy a német nemzet minden egyéni szabadságtól megfosztassék, az egyetemek, a sajtó szigorú felügyelet alatt legyenek. E szigorúság csak ártott, mert Európaszerte megindultak a franciáktól megindított szabadelvű mozgalmak, sőt forradalmak. Sándor kötelességének hiszi, hogy még a legtávolabb levő országok ügyeibe is beleavatkozzék a legitimitas ürügye alatt; befolyását érezteti még a troppai és veronai kongresszusokon, valamint a balkáni államok görögkeleti népeinek védelmezésében.

A II. Katalin alatt kötött jassy-i béke óta a balkáni népek ugyanis sóvárogva néztek mindig Sz. Pétervár felé, ha a Porta az oláhok, szerbek, görögök függetlenségét bántalmazta. 1821-ben a konstantinápolyi orthodox vallású görög lakosságot üldözték az ottani mohamedánok, patriarchájukat a templom ajtajára akasztották, 8 püspököt megöltek. Erre az üldözöttek a cárhoz fordultak segítségért, ki bizonyosan megfenyítette volna a törököket, ha Ausztria és a halál közbe nem szólt volna. Így csak előbb diplomáciai jegyzéket váltott a Portával.

II. (1815—1825.)

Sándor cár intézkedései Oroszország belügyeit illetőleg nevezetesen, sőt korszakot alkotók. N. Péter és II. Katalin mellett ő a 3-ik uralkodója ezen országnak, ki szívvel-lélekkel azon volt, hogy »az orosz nemzet erkölcsi, értelmi és munkaerejét növelje, tökélyesítse.«¹⁾ Sándor uralkodásának első éveiben a szabadelvű reformoknak engedett utat; az előbbi kormány zsarnoki rendszabályait visszavonta. Ismét megengedte az oroszoknak, hogy tanulmány, vagy szórakozás céljából külföldre, a külföldiek meg Oroszországba utazhassanak; európai hírlapok, könyvek behozhatók. Az orosz papok, kik szerinte fekvő birtokot szerezhettek és nemesek a nyilvános megfenyítés, testi büntetéstől felmentettek. Különben is eltörölte a titkos kinzató kamarát, elrendelte, hogy a »törvényszékek bűnvádi esetek megvizsgálásánál többé a kinzatót ne merjék alkalmazni.« Árverésen nem volt szabad jobbágyakat eladni, vagy ugyanazon családtagokat elválasztani, hiszen »csaknem a cári palota előtt tartottak árverést.« A jobbágyok szerződésileg megszerezhették szabadságukat, ezek

¹⁾ Lázár i. m. IV. 491.

alkották azután a szabad földművesek osztályát, kiket különböző terhes adóktól is fölmentett. Védte az iparosokat és kereskedőket, kiváltságokban részesítette őket.

A kormányzásban is újítást hozott be. N. Péter társas kollégiumait megszüntette s ezeket európai módra megfelelő ügykörű miniszteriumokkal helyettesítette, kiknek feladata volt »az uralkodó és a nemzet ügyeit megfelelő módon képviselni;« mely által a kormányzás és közigazgatás biztosabb jelleget kapott. Csakhogy még hiányzik a felelősség elve, mert, mint egyszer Sándor mondta, ha »valamelyik miniszter vonakodnék ellenjegyezni a cári ukázt, az azért mindenképpen végrehajtandó.«

Sándor főtörekvését képezte az, hogy a harcias kornak megfelelőleg szervezze hadseregének nagyságát s harcászati ügyességét. Az orosz hadsereg sokszor szerepelt az európai harctereken a Napóleoni időkben, azért azt európaiasan is kellett átalakítani, véderejét fokozni. S bár az említett időszakban az orosz hadsereg óriási veszteségeket szenvedett, Sándor »emelte mégis Oroszország véderejét azon pontra, honnan döntő befolyással volt Európa ügyeire, melyek Oroszország hozzájárulása nélkül talán egészen más lefolyást vettek volna.«¹⁾

Nagyszerű föllendülés és újítás látható a közoktatás terén. Az egész orosz birodalmat 6 tankerületre, ezeket megint több kormányzósági kerületre osztották fel, élén a tanfelügyelővel. A papság kiképzésére hittani iskolákat, ezeken kívül a moszkvai, sz.-pétervári, kazáni és kievi theológiai akadémiákat alapították. A világiak kiképzésére szolgáltak a községi iskolák és gimnáziumok; tanítóképző intézeteket Sz. Pétervárott és Moszkvában, kereskedelmi iskolát Odessában állítottak fel. Sándor cár idejében újra szervezték a moszkvai, vilnai és dorpárti egyetemeket, újakat állítottak fel: Kazánban, Charkowban és Sz. Pétervárott. Nemes ifjak katonai kiképzésére 15 kadet iskolát létesített a cár. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy ezen tanintézetekben eleinte kevés volt a tanerők és tanulók száma. Mint a többi újításai ellen, úgy az iskolai ellen is szövetkeztek ellene a földbirtokosok, az arisztokracia. Sándor csakhamar meggyőződött, hogy se Oroszország nagy kiterjedése, se a társadalom szervezete »nem engedik álmai megvalósulását.« Sándoron 1812 után sajnálatra méltó fordulat állott be. »Während Alexander I. in den ersten Zeiten seiner Regierung liberaleren Ideen gehuldigt, trat er nach dem Sturze Napoleons, in Folge seiner im Laufe der Jahre immer stärker gewordenen Abneigung gegen alles revolutionäre Treiben, als entschiedener Gegner derselben auf.«²⁾

¹⁾ Lázár i. m. IV. 494.

²⁾ Holzw.: Weltg. VII. 457.

Búskomorrá, bizalmatlanná lett, azt hitte »általános hálátlanságnak esett áldozatul,« plane, mikor hiába kereste a legyőzött Franciaország és Lengyelország rokonszenvét. Ezek hatása alatt Sándor az európai reakció emberévé vált: országában is szigorúan működik a cenzura, minden gyanús könyvet kizárta a könyvtárakból; a tanárok előadásai egyezzenek a Szentirással, a materiálisan gondolkodókat letiltották a tanári székekből; az orvosoknak megtiltják a boncolást, nem szabad a tanulóknak a nyugati országokba tanulni menni. Ezen visszaesés Arakcejev kormányzásának »minden reformgondolat született ellenségének« köszönhető, ki különben hűségével, pontosságával megnyervén a cár kegyét, arra igen nagy befolyást gyakorolt.

Arakcejev legfőbb alkotása mégis a katonai gyarmatok alapítása. Ugyanis meghatározott kerületekben »katonákat szállásoltak el a parasztnál feleségeikkel, ha voltak; ha nőtlenek voltak, összeházasították valamelyik parasztleánnyal.« A katonák segítettek a parasztnak munkájában, gyermekeiket pedig kizárólag a hadsereg számára nevelték. Ezen katona-gyarmatok egészen katona kormányzás alá kerültek.

Sok tekintetben ezen rendszer hasznos volt; jó erkölcsűvé tette a katonákat, a birod. határain határőrségül szolgált, munkáskezet adott a földműveseknek. Még sem tetszett a falusiaknak, mert 2-féle munkát kellett végezniök: katonait és parasztit; zendülések törtek ki a katona-gyarmatokon, ezeket aztán kérlelhetetlen szigorral nyomták el a muzsikoknál.

Sok orosz katona járt a Napóleoni háborúk idejében Európában; ezek visszatérvén, elmondták otthon, hogy mit láttak a modern államokban; ott a szabad eszmék uralkodnak, itt meg az önkény grasszál az orosz társadalom minden rétegén. Egyedül az orosz nép röghöz kötött, az orosz katona, mondták, Napóleon legyőzője, alá van vetve testi büntetéseknek. Ilyen gondolatok szülték a titkos, vagy nyíltan működő társulatokat. Ilyen társulat volt az egyesült szlávoké, mely az összes szláv népek egyesítéséről ábrándozott. Tagjai voltak már ekkor Cseh-, Szerb- és Bolgárországban. E szellem ma is kísért és erősebb, mit valaha; hisz Oroszországgal levő mostani háborúnk oka is egyrészt ebben keresendő.

I. Sándor uralkodása az irodalom és tudományok terén is virágzás kora. Érdeklődött a középosztály és a messzebb levő tartományok népe is a szellemi mozgalmak iránt. Számos irod. és tudományos társaság keletkezik, újságokat, folyóiratokat adtak ki; jellemzi az írókat a hazafias lelkesedés. Vannak köztük olyanok, akik a német, angol, francia remekeket ültetik át, de vannak eredeti költőik, történetíróik is. Ilyen tört. író pl. Karamzin: »Az orosz birodalom történetét« írta meg, nem szí-

gorú kritikai módszerrel, mint inkább szónokias lendülettel. Megnyílt a sz. pétervári császári könyvtár 1814-ben a közönség számára, melynek 242,000 kötet könyve, 10,000 kézírata volt már ekkor. Igaz, hogy ennek alapját a Szuvorov által Oroszországba küldött lengyel királyok könyvtára képezte, tehát rablott. Ezt a módszert, mint tudjuk, az oroszok a mostani háborúban is használják.

I. Sándor 24 éves uralkodása nagy részét háborús viszonyok közt élte le, mégis népe boldogítására sok hasznos intézkedést tett. Az orosz cárok hagyományos politikája szerint ő is nagyobbította Oroszország területét Besszarábiával, Lengyelország egy részével, Finnországgal és kaukázusi területekkel. »Visszatekintve országlására, hiába keresett megnyugtató pihenőt, mint Lázár mondja: mindenütt harc és küzdelem bel- és küllelenségek ellen, tört remények, keserű csalódások, teljesítetlen vágyak jelölik a hosszú utat, melyre visszapillantott, fiára nem hagyhatta koronáját. Bárhova tekintett, sehonnan sem intett feléje egy vigasztaló reménysugár. Így érte őt utól a halál 1825. nov. 19.«¹⁾

I. Miklós (1825—1855.)

Ezen cár I. Pál 3-ik fia volt; ugyanis 2-ik fia Konstantin nősülése miatt s — mint maga kijelentette: félt a huroktól — lemondott a cárhoz írt levelében a trónról. De sokan ezt költött dolognak hirdették, föllázították a katonai ezredek s ezek közül több ezred nem tette le az esküt. Miklós Moszkvában felolvasta a volt cár, I. Sándor végrendeletét, melyben őt tette utódjának, mire a föllázadt katonák egy része önkényt szétoszlott, a másikat pedig a kartácstűz ugratta szét. Az összeesküvők főbjei, 5-en, kik titkos társulatok tagjai voltak, akasztófára ítéltettek. Ezek gyászos halálukkal megmutatták, hogy »vannak Oroszországban emberek, akik képesek meghalni a szabadságért.«

Miklós cár, kinek uralkodása elején mindjárt forradalmat kellett elnyomnia, egész életében ellensége volt a forradalomnak. »Hatalmas, daliás alakjával, férfias büszkeségével, vasakaratóval, ritka munkakedvével, a katona ügyek iránti szenvedélyével, félelmetes megtestülése volt az autokráciának, késlettetője a haladásnak.« A konzervatív eszmék bajnoka volt úgy otthon, mint Európában.²⁾

Miklós első ténykedése volt, hogy birodalma belsejében helyre-

1) Az orosz birod. tört. IV. 506.

2) Im Gegensatz zu seinem Bruder Alexander war Kaiser Nikolaus eine hochgewachsene, heroische Gestalt, eine stolze, ritterlich-schöne Erscheinung und sein Gesichtsausdruck verrieth Entschlossenheit und Charakterfestigkeit. Holz. VII. 461.

állította a rendet, a hadseregben a meglazult fegyelmet s csak azután fordította figyelmét a külföldi eseményekre. Figyelemre méltó azon cselekedete, hogy 1830-ban több elődjének kísérlete után kiadta: »Az orosz birod. törvényeinek teljes gyűjteményét« Erre nagy szükség volt, mert »2.850,000 ügy darab volt országában elintézetlen és 127,000 vádlott várta ítéletét.« 1845-ben jelent meg a büntető s javító törvénykönyv Oroszországban. Miklós a városi lakosság közt új osztályt: »a nemes polgárok« osztályát állította fel azokból, akik középiskolát v. egyetemet végeztek s fel voltak mentve a fejadó, újoncozás és testi büntetés alól.

A jobbágyság fölszabadítása nyugodott egész uralkodása alatt. Szabályozta a hajózást, az első vasútat ő készítette Oroszországban, de Európával nem köttette össze, ami rá vall. Tanárképzőket állíttatott fel, hogy az orosz ifjakat elvonja az idegen tanárok befolyása alól. Különben is csak engedéllyel lehetett az ifjaknak a nyugati egyetemekre menni. Kiváló gondott fordíttatott az orosz iskolákban az orosz nyelvre, irodalomra és történetre. A szigorú cenzúra dacára az ő uralkodása alatt szerepelnek ezen jeles írók: Puskin, Turgenyev, Dosztojevszki és Gregorovics.

Miklós cár politikai mozdulatlanságából kilépett, amint azt országa érdeke megkívánta. Valóban erre alkalmat adott az 1821. óta szörnyű kegyetlenséggel folyó török-görög háború. A régi dicsőség és szabadság emléke fölújult a görög nemzetben, kivált, amióta a »hetaeria« titkos társulat és Európa rokonérzése élesztették bennük a szabadság lángját a török iga lerázására. Sok ezren siettek Európából a philhellenek a görög nemzet megsegítésére. Így a török egy darabig nem tudta a szabadságért harcolókat elnyomni a legbrutálisabb eszközökkel sem.

Miklós cár Görögország szabadsága visszaállítását szorgalmazta Törökországban, felszólítást intézett a szultánhoz, hogy »vége vessék a helének elleni irtó háborúnak; elégtételt kért az orthodox vallás ellen a konstantinápolyi mézszárláskor elkövetett véres kihágásért.«¹⁾ A cár még követelte, hogy Oláh- és Moldvaországot ürítse ki, Szerbia függetlenségét ismerje el. A határozott követelésekre Törökország megnyugtatólag felelt; ígéri az említett ügyek rendezését 1826-ban, sőt megengedi, hogy »az orosz hajók szabadon járhatnak a Fekete-tengerből a Földközi-tengerbe és vissza.«

Úgy látszott, hogy Orosz- és Törökország megértik egymást; azonban még ugyanazon évben az angol és francia nagykövetek a görög ügyekre vonatkozólag megnyerik Oroszország beleegyezését arra, hogy a Portát szólítsák föl, hogy Görögország autonómiát nyerjen, évi adót fizessen a szultánnak. Ezt a török kormány elvetette és minden közbenjárást visszautasított. Erre fegyvernek kellett döntenie.

¹⁾ L. I. Miklós cár háborúit Rambaud i. m. II. 311—344.

A szultán Ibrahim egyiptomi basától kapott segítséget, de a török-egyiptomi tengeri erőt a szövetségesek megsemmisítették a navarinói-öbölben 1827-ben. Mire a szultán kárpótlást kért a 3 nagyhatalomtól az anyagi kárért és nyilatkozatot, hogy Török- és Görögország ügyeibe nem fognak bele avatkozni. Ekkor a franciák Moreában, Miklós cár meg Kis-ázsiaiában és az Al-Dunánál támadták meg és győzték le a törököket. Kis-ázsiaiában hg. Paskievics bevette Karsz és Erzerum erősségeket; gr. Diebics tábornagy meg elfoglalta Moldvát, Oláhországot. átkelt a Dunán, bevette Várnát, Szilisztriát s 1829-ben bevonult Drinápolyba. Ekkor Mahmud szultán békét kötött Drinápolyban annál is inkább, mert a föllázadt s ezért eltörölt janicsárok helyett még nem volt rendes hadserege. A béke értelmében a szultán elismeri Görögország függetlenségét. »Was die Griechen aus eigener Kraft nicht zu erreichen vermochten, verschaffte ihnen der Ausgang des russisch-türkischen Krieges.« Törökország átengedi Oroszországnak a Pruth folyó torkolatától a Duna balpartját a delta szigeteivel, Ázsiában a karszi és achalziki erősségeket kerületeikkel és a Fekete-tenger keleti partszegélyeit; fizet neki 11 millió arany hadikárpótlást. A Bosporust és a Dardanellákat megnyitotta minden hatalom előtt, mely a Portával békében volt. Az orosz államférfiaknak ismét sikerült gyengíteni Törökországot, hisz ez állandó jelszavuk. Biztosította Törökország Moldva-, Oláhország és Szerbia önkormányzati jogait, előkészítette függetlenségüket.

A görög-török-orosz háborúval egyidőben Oroszországnak Perzsiával is volt harca. A perzsák a kaukázusi orosz kormányzók túlkapásai miatt az angolok támogatásával sz. háborút indítottak az oroszok ellen 1826-ban. A cár hg. Paskievics tábornokot küldte ellenük, ki több erősséget bevett, 10000 perzsát elfogott s Teherán felé vonult. Ekkor a perzsa sah Eriván és Nakhicseván tartományok és 20 millió rubel átadásával, kereskedelmi előnyök biztosításával békét kötött 1828-ban az oroszokkal Anglia nagy boszúságára. Anglia ugyanis az izlam hagyományos védőjének adta ki magát Oroszországgal szemben. Ugyancsak ezen időtől kezdve Chinával is jó viszonyba léptek az oroszok, kik »napról-napra és zaj nélkül nyomultak beljebb China területére Északról az Amur folyóig Európa bámulatára.« Így Északról Délre az oroszok, Délről Északra az angolok hatoltak Ázsiába. A Kaukázus déli lejtőjének megszerzésével Perzsia Miklós cár befolyása alá került. Ugyancsak 1854-ben Chiva khánja vazallusi viszonyba került a cárral a 2 ország közt lakó kirgizek leigázása után.

A lengyel fölkelést a cár 1831-ben nyomta el. Az 1830-iki európai forradalmak, az orosz zendülések hatása alatt a lengyeleket újból áthattotta az oroszoktól való teljes szabadulási vágy és az édes hazaszeretet. Sándor cár bár alkotmányt adott nekik s Konstantin nagyherceg kormányzó alatt, — ki koronáját áldozta fel egy lengyel nőért, — Lengyel-

ország jólétnek örvendett, mégis panaszkodtak a lengyelek a »muszka fegyelem miatt.« Sokan voltak a lengyelek közt, akik Lengyelország régi függetlenségét és határai visszaállítását kívánták, amit a titkos társulatok működése folytán forradalommal akartak visszaszerezni. Midőn erről a cár értesült, elhidegült a lengyelek iránt.

A fölkelés a hadapródiskola növendékeinél keletkezett 1830. nov. 17-én. Ezek meglepték az orosz lovassági laktanyát, mások a fegyvertárból elszedett fegyverekkel Konstantin carevics palotájára rohantak, ki alig tudott menekülni Varsóból. Ekkor a kormány élére Czartorysky Ádámot állította 4 társával az országgyűlés, a forradalmi hadsereg fővezére és diktátor pedig Chlopicky lett, ki azonban hazája üdvét a cárral való kibékülésben látta a mérsékeltek pártjával együtt. Velük szemben a demokraták a Romanov-ház letételét és országuk teljes függetlenségét akarták. Chlopicky követséget küldött a cárhoz, hogy a sérelmek orvoslása mellett béküljön ki a lengyelekkel. Miklós azonban föltétlen meghódolást kívánt a szerinte lázadóktól. Erre Chlopicky lemondott a fővezérségről, az országgyűlés meg kimondotta a Romanov-ház detronizálását. Ezzel a békés kiegyezés lehetetlenné vált.

A lengyelek hadserege 90,000 főből állott, jó tüzérséggel. Ellenük 120,000 orosz vonult Varsó felé; ennek külvárosánál azonban Diebics fővezér az orosz sereget kétfelé osztotta. A kisebb orosz erőt itt a lengyelek megverték, a főerővel pedig 1831. május 26-án Osztrolenkánál véres csatában Diebics a lengyeleket a hadvezetés fejtelensége miatt szétszórta. »A gyászmezőn halomban heverték élettelenül a szabadság vértanúi.«¹⁾ Kolera is tizedelte mindkét sereget, mely elragadta Diebicsét és Konstantint is.

Diebics utóda Paskievics herceg lett, ki Varsó átadását s föltétlen meghódolást követelt a lengyelektől. Mivel ezen követelésre az ideiglenes kormány lemondott, az országgyűlés pedig feleletet nem adott, az oroszok Varsót ostrom alá vették; már bástyáit megmázták, mikor a lengyelek megadták magukat.

Paskievics önelégülten írta a cárnak: »Varsó fölséged lábainál hever.« Kezdetét vette most a rettenetes visszatorlás. Jóságelkobzások, bebörtönözések, kivégzések napirenden vannak; hosszú fogolyszállítmányok küldettek Szibéria felé. Még ezeknél is iszonyúbb volt azonban »Lengyelország politikai halála.« A Sándor cár által adott alkotmány elvételét a miniszteriummal együtt; az országgyűlés minden időkre bezáratták; a lengyel hadsereg beolvadt a cáréba; orosz adórendszer, törvénykezés, pénz járja ezóta. Még a lengyel nemzeti iskolákat és a vilnai egyetemet

¹⁾ Lázár i. m. IV. 550.

is bezárták. Annál buzgóbban működött az orthodox egyház a kormány támogatásával a lengyel katolikusoknak az orthodox vallásra való térítésében. A lengyel nemzet tragoediája azonban még ezen tényekkel sem fejeződött be! 1846-ban Krakkóban lengyel kormányt szerveztek. Miklós cár, mint a forradalom megfélemezője osztrák csapatokkal ott termelt, megfosztották köztársasági kormány formájától és Ausztriához csatolták. Az 1848-iki forradalmak elnyomásánál is mindenütt ott van a cár. Ferencz József osztrák császár meghívására hazánkba is beküldte Paskievicset s így orosz haderő előtt tették le csodás hírű honvédeink a fegyvert 1849. aug. 13. Haynau osztrák fővezér szinte őrzöngött ezért.

A legnagyobb tevékenységét azonban Miklós cár a II. török-orosz háborúban fejtette ki 1854-ben, melyet krími háborúnak szoktak nevezni. Ez azzal kezdődött, hogy Franciaország kieszközölte a Portánál azt, hogy a »katholikusok a betlehem-i barlangban szekrényt állítsanak fel.« Ez nagyon bántotta a cárt, mert szerinte a keleti keresztények fölött igényelt védnökségét sértette meg a Porta ezzel, mellyel pedig annyi békekötés fölruházta őt.

Midőn e joga elismerése végett hiába küldte követét a cár Konstantinápolyba, Anglia megnyerésére a keleti kérdés megoldásában mindent megtett Miklós annál is inkább, mert tudta, hogy Törökországot Ausztria és Franciaország pártfogolja. »Kaiser Nikolaus bezeichnete die Türken nur noch als einen kranken Mann, dessen baldiger Tod nicht ausbleiben konnte.« Ezen beteg ember örökségének fölosztása végett bizalmas üzenetet küldött Angliába, hogy »Konstantinápolyt, ha a körülmények kényszerítenék is elfoglalására, a cár mint bizományos, nem mint tulajdonos szállná meg, — Angliának viszont szabad keze lenne bizonyos területeket megszerezni Konstantinápoly kivételével.« A cár ahelyett, hogy Angliát elszédítette volna, leleplezte magát; hisz Oroszország további terjeszkedését Keleten Anglia sem akarta. Épen azért, midőn orosz csapatok léptek át a Prúthon és Sinópénél is megverte a török hajóhadat az oroszé, angol és francia hajóhad ment a Porta segítségére és ez »kényszerítette az orosz hajóhadat, hogy saját kikötőibe zárkozzék el.«

III. Napóleon császár a béke ügyében írt a cárhoz, de, mikor ez megtudta, hogy Anglia publikálta azt, amit ő mint »barát és gentleman« beszélt, nagyon felháborodott és nem békült; a többi nagyhatalmakat meg bántotta a lenézés, amit irántuk a cár tanusított. Épen ezért, valamint Francia- és Angolország védő- és támadó szövetséget kötött Törökországgal, úgy Ausztria meg Poroszország is szövetkezett s Ausztria önmaga és a Balkán védelmére összpontosította hadait az Al-Duna mellett. Ugyanekkor Oroszországot minden tengeren megtámadták az angol-

francia haderők, még a Balti-tengeren is ostromolták Kronstadtot, az Ochocki-tengeren elzárták a szibériai kikötőket az Amur mellett. Mivel angol-francia csapatok Várna mellett partra szállottak, a lenézett török hadak meg Szilisztriánál legyőzték a kolera által elgyengült oroszokat, a cár a dunai fejedelemségeket kiűrtette. Erre következett a krími háború 1854. júliusban.

Alig végződött a harc az Al-Dunánál, melyet Európa beleegyezésével Ausztria szállott meg, máris 500 hajó szállította Eupatóriánál (Krim félszigeten, az Alma folyótól északra) partra a nagyszámú angol-francia-olasz-török szövetséges hadakat, melyek szept. 20-án az Alma mellett vívott nagy ütközetben megverték az oroszokat. Ez a csata megnyitotta Sebastopol erősségbe, Krim-félsziget kulcsa felé az út; de ezt a szövetségesek nem tették. Erre az oroszok Totleben vezetése alatt bámulatosan megerősítették és felszerelték Sebastopolt. A szövetségesek most Sebastopoltól délre Balaklavát kerítették hatalmukba és innen élmezőnyt magukat; támadták a szigorú tél dacára napról-napra a Sebastopolba zárt oroszokat, de bevenni egyelőre nem tudták. Így a háború hosszára nyúlt, mely izgatottá tette az orosz kedélyeket és a beteges cárt. Csodálatos mozgalom indult meg Oroszországban az előbb félelmetes orosz sereg veresége s az orosz hajóhad félrehúzóda miatt. Támadták kíméletlenül a kormányt, az izgatott cárt, a közigazgatást, tábornokokat. Voltak, akik így írtak: »A cár trónja nem Isten oltára s te olyan voltál, mint egy földi Isten! Gőgöd tönkre juttatta Oroszországot. Ébredj fel Oroszország, te pedig indulj Isten ítélő széke elé!« Mikor Miklós cár hallotta népe szörnyű hangját, a vascár megtört, meg akart halni. Orvosai figyelmeztetése dacára könnyű ruhában vett részt a hadiszemlén. Itt annyira meghűlt, hogy orvosai lemondtak a végső reményről is s miután ismételve meggyónt, megáldozott, a halotti jelentést is maga szerkesztette meg: A cár haldoklik. Az eupatoriai vereség hírének vétele után meghalt 1855. febr. 19-én. A halálhír leírhatatlan izgalomba ejtette egész Európát. Követte őt a trónon 37 éves fia: II. Sándor.

Az új cárnak, II. Sándornak első dolga volt, hogy véget vessen a háborúnak. Bánatos szívvel hallotta ugyanis, hogy a szövetségesek 20,000 emberrel erősödve, elfoglalták Jenikalét és az Azovi-tenger balpartját; lerontották a kercsi katonai telepeket és a törökök fellázították a cserkeszeket. II. Sándor belátta, hogy »elődeinek nagyravágyó tervei Törökország szétdarabolására nem valósíthatók meg, legalább addig nem, míg a felosztás módzatai iránt egységes megállapodás nem jön létre azon hatalmak közt, melyek Keleten érdekelve vannak.«¹⁾ Erre az idő, mint

¹⁾ Lázár i. m. IV. 578.

a mostani világháborúból látjuk. most sem érkezett meg. Sándor cár készséggel hozzájárult volna a békéhez, de az oroszok Sebastopol elvétele előtt nem akartak egyezkedni; »vegyétek be legalább Sebastopot!« mondta Gorcsakov a szövetségeseeknek. Ezek hozzáláttak tehát; 874 ágyú mennydörgött a bástyák ellen, másfél millió golyót, gránátot, bombát lőttek, dobtak rá. Ezrével hullottak az oroszok, omladoztak a bástyák. Végre 1855. szept. 8-án a franciák rohammal beveszik a Malakov tornyot, mire kiürítik a várost az oroszok, az ellenség pedig heves harc után bevette. »Die französische Armee zählte hier 100,000 Mann, die englische 32,000, die sardinische 15,000 und die türkische 28,000; die russische Armee war 150,000 Mann.«²⁾ Az oroszok Sebastopol és Ocsakov erődöket légbe röpítvén, Északra vonultak. II. Sándor Sebastopol romjait megszemlélvén, sírva fakadt. Bár az oroszok egy része az angollal együtt világgá kiabálták, hogy a háború csak most kezdődik, a valóságban bizony ezek is békét akartak. Hisz az oroszoknak 250 ezer emberébe s megszámlálhatatlan milliójába került ezen háború. Karsz bevétel az oroszok által hajlandóvá tették a harcviseelő feleket a békére.

Párizsban jött össze a kongresszus 1856. február 25-én és már március 30-án a következő feltételekben egyeztek meg: Oroszország lemond a dunai fejedelemségek feletti kizárólagos védnöki jogáról s ezek belügyeibe való minden beavatkozásról; Oroszország beleegyezik abba, hogy a Duna torkolata Törökországnak és a dunai fejedelemségeknek jusson; a Fekete-tenger vizei nyitva állanak minden nemzet kereskedelmi, de nem egyszersmind hadihajói előtt, mert ez utóbbiak kizáratnak; a szultán, Abdul Medsid megerősíti a nem mohamedán alattvalóinak vallási jogait, de a szultán alattvalóinak dolgaiba nem avatkozhatnak be a hatalmak. Orosz- és Törökország tíz-tíz könnyű hajót tarthat a Fekete-tenger partjai védelmére, a tengeri harácsolást megtiltják. Így vesztette el Miklós cár esztelen politikája következtében Oroszország a Fekete-tenger felett való védúri jogát, ami pedig I. Péter, II. Katalin és I. Sándor nagy alkotása volt.

II. Sándor (1855—1881.)

A krími háborút befejező párizsi béke után Sándor cár békés politikát kezdett; azon volt, hogy országa anyagi és szellemi erejét mindenféleképpen fokozza, belreformokkal országát a nyugati kulturnépekkel egy színvonalra emelje. Ez jellemzi uralkodásának első részét 1864-ig. Azután az orosz cárok százados politikai hagyományát követve, országa nagyobbitásán, tekintélyének emelésén fáradozott Ázsiában történt hódításaival és a keleti háborúban való nagyarányú erőlkifejtésével 1881-ig.

²⁾ Holz. : Weltg. VII. 690.

I. (1856 - 1864.)

A szerencsétlenül végződött krími háborúból fontos erkölcsi tanulságot vontak le az oroszok, hogy »az oly nemzet, melyben a földművelő lakosság többsége szolgaságra van kárhóztatva, nem versenyezhet az európai népekkel az értelmi, tudományos és ipari haladás terén. A modern háborúban pedig a siker az állam erkölcsi és anyagi összes erőinek eredménye szokott lenni.«¹⁾ Épen ezért megváltozott Oroszország, mindenki itt szabadelvűnek vallotta magát a háború után, szabadon merték kritizálni politikai szervezetük sötét oldalát, beszéltek vasútról, bankokról, földművelésről, iparról, nevelésről, törvények reformjáról. Szóval azt mondhatjuk, hogy ez az a kor Oroszország történetében, melyet nálunk Széchenyi István lelkes agitációja teremtett: a reform korszak. Az óhajok, az ország reformálásának készsége eljutott a cár füleihez is, ki minden reform előtt a vagy 47 milliónyi jobbágy felszabadításának ügyét akarta megoldani, hiszen úgyszólván Európában már csak itt volt meg ezen elavult és gyűlöletes intézmény.

A paraszt szolgálai helyzetét a cári hatalom teremtette meg; ugyanis földbirtokot kaptak itt a harcosok, nemesek katonai szolgálatukért; de a föld értéke a jobbágyok számától függött. Hogy a katonai szolgálatot biztosítsák a cárok, megakadályozták a parasztok szabad költözködését, mert ezt az állam érdeke így kívánta. A paraszt helyzetének javítására eddig igen kevés intézkedés történt; de hogy a jobbágyok azon földhöz, melyet ősei is már jobbágytelekként kaptak és használtak, jogot tartottak, mutatja ezen orosz közmondás: Hátunk az úré, de a föld a mienk! I. Miklós is foglalkozott a jobbágyság felszabadításának eszméjével, de ez fiára maradt.

II. Sándor 1856 óta kereste az alkalmas eszközöket ennek előkészítésére, noha a földbirtokosok a személyes szabadság megadásán kívül nem nagy lelkesedést mutattak a jobbágy tulajdonjog elismerésében. A cár annál inkább vehetett bátorítást a sajtó megnyilatkozásából; az ugyanis azt fejtegette, hogy »a rabszolgaság légkörében az erkölcsi haladás lehetetlen; a földbirtokosok önkényes hatalma jobbágyaik felett nem nyugszik törvényes alapon.« A cár ezek után több bizottság eredménytelen tárgyalása után saját elnöklete alatt egy 12 tagú bizottságot állított össze, mely kimondotta, hogy »a felszabadítás ne fokozatosan hajtassék végre, hanem a törvény kibocsátása után azonnal el kell törölni az urbériséget s hogy a paraszt legyen tulajdonossá bizonyos kárpótlás fizetése mellett.«

Ezen határozatból 1861. febr. 19-én új törvény lett, melynek főbb részei ezek: Az eddig röghöz kötött parasztok szabad földművesek lesz-

¹⁾ L. II. Sándor uralk.-t Rambaud i. m. 349—426. II.

nek, bizonyos bér fizetése mellett beltelket és szántóföldet kapnak teljes haszonélvezeti joggal; ezeknek örök haszonélvezete teljes tulajdonná váltható megváltás útján. A földesurak átengedik a parasztnak a tényleg birtokolt földeket, de bizonyos maximum és minimum lesz megállapítva minden kerület részére; az állam lehetővé teszi, hogy a parasztnak közvetlenül megválthassák uraiktól magukat az államtól kapott kölcsönnel s az államnak legyenek adóssai. A fölszabadítás végrehajtása zavarokkal járt ugyan, de azért az orosz jobbágyok még most is hálával emlegetik a cár és a bizottság tagjainak jóakarátát.

Oroszország lakossága a cár ezen okos törvénye folytán egyszerre sok millió minden iránt érdeklődő lakossággal szaporodott.

A II. Sándor alatt hozott üdvös törvényekből főleglémek még a következőket: 1860-ban Oroszországban a külföldiek épen azon polgári jogokat nyerték, melyekkel a belföldiek birtak. Azon sorompókat, melyeket atya Európa és Oroszország közé állított, ledöntötte II. Sándor; az egyetemek is szabadságot nyertek; a cenzurát enyhítette.

Gyökeresebb újítást honosítottak meg az igazságszolgáltatás terén az 1862. és 1865. évi ukázok. Ugyanis nyilvános, szóbeli eljárás váltotta fel a régi, írásos eljárást; a büntető igazságszolgáltatás a Nyugaton dívó rendszer szerint esküdtszékre bízott. Kerületi törvényszékeket állított föl; ezektől a föllebbezés az igazság palotáihoz, azaz a II-od folyamodású bíróságokhoz megy, ha a törvényt rosszul magyarázták. A szenatus a bíróság koronája, mint semmisítő szék. A testi büntetéseket eltörölte a cár mind a hadseregénél, mind pedig a birodalmi törvényszékeknél.

II. Sándor alatt építették az oroszok azon vasútakat, melyek ma Oroszországot behálózzák s összekötik Európával; ezen vasútnak Északon Helsingforsnál, Keleten Orenburgnál, Délen Odessa, Sebastopolnál végződnek. Nyugattal összeköti Oroszországot a sz. pétervári-berlini, varsói-bécsi, kisenev-jassyi vonal. Ezen idő óta gőzhajók járnak Oroszország 4 tengerét, nagyobb folyóit. Távíró és posta összeköttetésbe hozta az egész művelt világgal. Mindezek és számos hitelbank alapítása előmozdították az ipar és kereskedelem, földművelés nagyarányú haladását. Az orosz különben is alkalmas az ipari mesterségekhez. Az orosz állam bevételei és kiadásai nagyon megnövekedtek; Sándor tette először itt nyilvánossá az államháztartás mérlegét

A népnevelés még II. Sándor idejében is elég elhanyagolt, a lakoságnak legfőlebb 10 százaléka tud írni, olvasni. Az 1877-iki kimutatás szerint 25077 népiskolája, 61 tanító-képzője, 129 gimnáziuma, 8 egyeteme, nőnövendékek számára 68 gimnáziuma volt Oroszországnak. Feltűnő a fiatal lányok tudományos nevelése és a napi lapok túlságus szaporodása. Vannak jeles írói: Dosztojevszki, Tolsztoj, Galiczin, Bogdanovics; festői:

Verescsagin, Repin ; nyelvészei: Dorn, Storch, Köppen. »Nagyobb vívmányok ezek, mint az előbbi cároknak a véres harcmezőkön elért eredményei.«

Míg II. Sándor országa belügyeinek rendezésével volt elfoglalva, azalatt Lengyelországban ismét nyugtalanság tartotta izgalomban a kedélyeket. Olaszország ébredése s azon engedmények, melyeket az osztrák császár adott Magyarországnak, fölkellették a lengyelek reményeit régi, nemzeti alkotmányuk visszaállítására s az Oroszországtól való szabadulásra. Az 1860. nov. 29-iki nagyobb hatás nélkül lefolyt nemzeti és vallási jellegű tüntetések után 1861. febr. 25-én tárgyalták a lengyelek azon felíratot, melyben régi alkotmányuk visszaállítását kérték a cártól. Ekkor Varsó utcáin olyasféle csoportosulások voltak, melyeket már csak fegyveres beavatkozással lehetett elnyomni. II. Sándor értesülvén ezekről, »melke jobb sugalmazásának engedve, egy ukázban nem adott ugyan alkotmányt a lengyeleknek, de mégis messzemenő kedvezményt tett: Egy hatóságot állított fel, mely a vallás és közoktatás ügyét nemzeti szellemben vezette volna.«¹⁾

Az engedmény nem elégítette ki a lengyeleket, épen azért a tüntetések újra kezdődtek ; a nép a kormányzósági palota előtt hangosan kiabálta: Hazát akarunk! Ekkor egy postakocsis hajtatott el mellettük, ki rázendítette a: Nincs még veszve Lengyelország! című dalt, mely tüzet adott a tömegnek s csak sortűzzel lehetett azt ideig-óráig megfékezni. A zavargás most több hónapon át tartott. Konstantin, alkirály a kormánnyal együtt több békítő kísérletet tett eredménytelenül. »Vergebens suchte die russische Regierung durch ein zu Anfang April erlassenes Amnestiedekret dem Aufstand ein Ende zu machen; in einem Manifest erklärte die geheime polnische Nationalregierung: Wir haben die Waffen ergriffen für die Freiheit des Vaterlandes, nicht für die trügerischen Versprechungen des Czaren. Wir werden für das Vaterland sterben.«²⁾

Erre alkalmuk is nyílt, mert, midőn a kormány 1863. jan. 15-én erőszakkal szedette az újoncokat, a fergeteg egész erővel tört ki. A lengyel fölkelés azonban csak »apró csete patékból« állott; hiszen nem volt a lengyeleknek rendes, nemzeti hadseregük, mely az oroszral megverekedett volna. Komoly ütközet nem is volt; az orosz nem képes a cselvetéshez nagyon értő, de azután az erdőkbe visszavonuló ellenséget legyőzni. Így az oroszok boszút lihegtek, »az elfogott lengyel főnököket főbe lövették, a forradalomban részes városokat, falvakat földúlták.«

Végre Franciaország, Anglia és Ausztria diplomáciailag közbe járt Sándor cárnál; kegyelmébe ajánlotta a fölkelte lengyeleket s ezeket kér-

1) Lázár i. m. IV. 586.

2) Holzw.: Weltg. VII. 722.

ték részükre: Általános bűnbocsánatot; nemzeti képviselőt visszaállítását; lengyelek alkalmazását közhivatalokra; a kath. vallást megszorító rendeletek törlését; kizárólag a lengyel nyelv használatát közigazgatásnál, közoktatásnál; végül szabályszerű újoncozási rendszer behozatalát. Ezeket azonban az orosz kormány visszautasította, mert az említett hatalmak kérelmüket katonai erővel nem támogatták.

A fölkelés Lengyelországot önállóságának utolsó maradványaitól is megfosztotta; »a lengyel királyság pusztá névvé lett.« Tíz kormányzó-ságra osztották fel az oroszok; a lengyel nyelv helyébe minden közhivatalba az orosz tették; a varsói egyetemen az orosz nyelvet hozták be tannyelvnek, a népiskolákban megszorították a lengyel nyelv tanítását. Általában ezóta minden iskola az elnemzetlenítésen fáradozik. »Lengyelország tehát ezen utolsó felkelése óta tűnik el egészen a nemzetek és államok sorából.«¹⁾

II. (1864--1881.)

Oroszország a krími háború káros következményeit: a terület veszteségeket, Ázsiában iparkodott helyrehozni. Valóban II. Sándor cár 1864 óta itt óriási arányokban gyarapította Oroszország területét és befolyását. Uralkodása alatt az ázsiai harcok az angolok által segített cserkesz-fölkeléssel kezdődtek; ezeket az oroszok a Kaukázusban megfékezvén, mivel a cserkeszek onnan tömegesen kivándoroltak, területeiken erődöket, vasutat építettek s a hódítás biztosítására orosz gyarmatosokat telepítettek le. Ezután következett Turkesztán meghódítása. Ennek északi részén a kirgizeket még I. Miklós igázta le, de teljes meghódítását II. Sándor fejezte be; ugyanis 2 orosz sereg egyesülve, rohammal foglalta el először Csemkendet 1864-ben, a következő évben pedig a 100,000 lakosságú Taskendet. Turkesztánban a kormány vezetését a cár egy főkormányzóra, al-cárra bízta. Bokhara emirjét 1868-ban verték meg az oroszok, mert a rárótt hadisarcot nem fizette meg. Az emir a béke szerint 2 milliónyi hadisarcot fizetett az oroszoknak s átengedte nekik Szamarkandot.

Khiva khánja az orosz kereskedőket rabságba vetette s a fellázadt kirgizeknek is segítséget adott 1870-ben. Ezekért háborúra került a dolog s az oroszok nehéz harcok után a khánt hűbéresükké tették 1873-ban; kénytelen volt államainak az Amudarja (Oxus) jobb partján levő részét átengedni s 2 millió rúbelnél több hadisarcot fizetni. Hogy Khiva nem lett ekkor orosz tartománnyá, az az angolok beavatkozásának tudható be. Turkesztánban Szamarkand, Bokhara, Khiva »nemcsak az emberiség bölcsőkorában játszottak fontos szerepet, hanem későbbben is, mint a

¹⁾ Lázár i. m. IV. 588.

mohamedán kultúra jelentékeny gócpontjai. Stratégiai vasútvonal köti össze itt a nagyobb városokat.«

A főntemlített harcok alatt az angolok féltékenysége miatt viszálykodás tört ki az oroszok és angolok közt Afganisztánban. Midőn az angolok látták, hogy az afganisztáni emir az orosz követeket szívesen látja, és hogy az oroszok Hindosztán határait fenyegetik, felszólították az emirt, hogy angol követséget fogadjon. Midőn az emir ezt megtagadta, az angolok megtámadták Afganisztánt. Az ország védekezik, de végre is kénytelen az angoloknak átadni a hegyeken átvezető szorosokat s Kabulban angol residenst elfogadni. Így az orosz befolyás Afganisztánban 1880-ban csökkent, de e helyett ezt Perzsiában erősítették meg. A perzsa sah 1882-ben átengedte Oroszországnak Achal-Tepe erősséget s ezáltal »az oroszok erős állást biztosítottak maguknak Afganisztán északi határán.« Japán 1875-ben engedte át Oroszországnak az egész Szachalin-szigetet, néhány Kurili-szigetért. »Jelenleg az orosz hódítás Mongolország északi részén, Urga főváros körül folyik, mert Dél-Mandsuriában megakadt a japánok vitézsége miatt.«¹⁾

Gr. Vay Péter idézett értekezésében az orosz hódítás jelenlegi stádiumát Ázsiában így írja le: A csaknem határtalan muszka császárságban a terjeszkedés folyama jelenleg sem ért véget. A japánok megakasztották ugyan a Sárga-tenger felé való előnyomulást s Koreát biztosították maguknak, ezalatt azonban Khína belzavarait felhasználva, Mongóliára tették rá kezüket az oroszok, elárasztva az egész országot titkos ügynökökkel. Hasonló az eljárásuk Perzsiában, melynek északi részén az oroszok parancsolnak. Magában Teheránban a kozákok kaszárnyája a legszembetűnőbb épület, az orosz bank meg a leglátogatottabb. Innen vezetnek a szálak Afganisztán és Arménia behálózására.

Az ázsiai orosz területekről Ramband művelődési szempontból azt mondja, hogy »az oroszok ott, mint a civilizáció úttörői jelennek meg, emberségesebb kormányzást visznek oda be.« Azonban e tekintetben mi inkább Vay Péter nézetét fogadjuk el, kivált, ha az oroszoknak a mostani világháború kezdetén Galiciában véghez vitt brutális dolgaira gondolunk. Vay Oroszországnak ázsiai területein utazván, tapasztalatból írja le az ottani orosz civilizációt idézett művében így: »Művelődés terjesztéséről ezen hódított országokban szó sem lehet, hisz e téren maga az anyaország is hátra van. Vadabbat egy-egy ilyen ázsiai orosz városnál nem képzelhetünk. A széles utcákon mély kátyúk tátonganak, jobbra-balra deszka épületek rendetlenül, piszkosan sorakoznak, bennük az alakok sokszor olyanok, mint megannyi haramia. Az emberi szenvedélyek mintha

¹⁾ L. Gr. Vay Péter: „Oroszország Ázsiai Területén“ c. értek.-t. Budapesti Szemle 1915. júl. és aug. füzet.

minden féket elszakítanának. Az ösztönök teljes szabadjukra hagyva, korlátlanul csaponganak. Szinte mindenki arra büszke, minél több kihágást és bűnt követ el. Otthon a muzsik jámbor, a távoli gyarmatokban azonban a hivatalos elem rontja a népet, az élet megannyi hajótörötteit. A hivatalnokok és katonák fizetése nagyon csekély, megvesztegethetők, szerény borraivalókat is elfogadnak. Mindenki csak a pillanatban és a pillanatnak él, kötelesség nem bántja őket, erkölcsiségről nem lehet beszélni. Az erkölcsös keletázsiai nép lenézi őket. A meghódított nép nevelésével nem törődnek, szennyes istállóban is ellaknak, főzni sem főznek, hanem megeszik a nyers káposztát, uborkát. Civilizáló működésről tehát beszélni sem lehet. A szibériai városok primitívek, az élet sivársága bennük elszomorító.« ELSZORUL A LEKÜNK, HA ARRÁ GONDOLUNK, HOGY SZEGÉNY HADIFOGLYAINK NAGY RÉSZE MOST ILYEN, AZ IMÉNT VÁZOLT ÁZSIAI OROSZ TELEPEKEN TENGŐDIK! DE SOKSZOR JUTHAT ESZÜNKBE »A RAB« MONDÁSA :!)

Mikor üt a megváltás órája,
Mikor üt a boldog óra már?
Melyben újra szabad léget szívok,
S újra rám sütsz fényes napsugár.

A cár ázsiai politikája alatt sem »vette le szemét a török uralom alatt sinylőddő keresztényekről,«²⁾ pedig az ezek feletti védelmi jogát 1856-ban elvesztette. De Oroszország úgy viselkedett az európai nagyhatalmakkal szemben Nyugaton, hogy ezek viszont szabad kezet engedtek neki Keleten, mikor a balkáni szlávok újólág fegyvert fogtak török elnyomók ellen. Oroszország örömét fejezte ki Szíriának a franciák által történt megszállása felett. Igaz, hogy 1863-ban Franciaországnak a lengyel ügyben tanúsított diplomáciai magatartása miatt Oroszország a poroszok szövetsége felé hajlik. Ezen utóbbi szövetség ápolása végett eltűrte Oroszország, hogy Poroszország a német birodalomból kiszorította Ausztriát; egy »rémítő katonai uralommá változzék át« és 1870-ben Oroszország megakadályozta azt, hogy a francia-német háborúkor Európa közbelépjen, sőt a német császárság fölállítását is az orosz cár ismerte el úgyszólván először. Mindezt a cár a Keletre irányuló politikája miatt tette, hisz a párizsi szerződés óta elviselhetetlen korlátok közé volt szorítva; hadihajókat nem tarthatott, kereskedőhajói is korlátozva mozoghattak a Bosporuson és a Dardanellákon keresztül. Ezen helyzet megváltóztatása végett avatkozott bele a cár a balkáni szláv fajrokonainak a törökökkel való küzdelmébe a panszlavizmusból kifolyólag, mely az összes szláv népek egyesítésére törekszik — mint tudják — orosz hegemonia alatt.

1) Petőfi Sándor: Össz. költ. 516. l.

2) Lázár Gy.: Az orosz birod. tört. IV. 594.

A Balkán-államokban élő, jórészt orthodox vallású szláv népek kevés szabadságban részesültek a törökök részéről; a régi török túlkapások mindennaposak voltak még az 1870-es években is. A montenegrói, a boszniai, hercegovinai és bulgár szlávok mozgolódásait a törökök elnyomták. Ezen népek helyzetük javítását a szláv népek közt egyedül nagyhatalmú Oroszországtól várták, honnan könyveket kaptak, pénzt iskolák, templomok építésére. Hiszen Oroszországban már 1857-ben megalakult a szlavophilek társasága, mely a panszlavizmus eszméit tette magáévá, azaz a szláv népek felszabadítása után ezeknek egyesítését a hatalmas orosz birodalom pártfogása alatt.

Igy állottak az ügyek 1874-ben, mikor is Bosznia és Hercegovina fegyvert fogtak Törökország ellen a megígért, de meg nem valósított reformok érdekében. Törökország tehetetlennek bizonyult velük szemben, sőt a fejtelenség az egész Balkán-félszigeten érezhető; minek következtében a francia és német konzult Szalonikiban meggyilkolták. Ehhez járultak még a kaukázusi cserkeszek brutalitásai Bulgáriában. Ezen dologkerülő cserkeszeket a Porta telepítette le Bulgáriában, kik a bolgár parasztokat kényszerítették, hogy nekik dolgozzanak. A török közigazgatás nem hallgatván a bolgárok panaszaira, iszonyú öldöklés tört ki a bolgárok és törökök közt, melyet a Porta a kegyetlen cserkeszekkel folytatott el. Mindezek miatt Európa haragudott Törökországra, de legjobban Oroszország, mely már előbb is a szerbeket, montenegróiakat pénzzel és vezérekkel segítette a törökök ellen. A montenegróiak némi sikert értek el fölkelésükkel; de Abdul-Kerim, török fővezér a szerbeket annyira megverte 1876-ban, hogy országukat csak európai beavatkozás menthette meg. Ezért értekezletre jöttek össze Konstantinápolyban.

Ezen értekezlet ultimátumot adott át a Portának 1877. jan.-ban, melyben Montenegró nagyobbodását, Szerbia status quo-ját kérték, Bosznia, Hercegovina és Bulgária számára keresztény kormányzókkal autonómiát, a cserkeszek eltávolítását, általános bűnbocsánatot követeltek. Törökország az ultimátum előtt nem hajolt meg kivált azért, mert Angliától bátorítást és biztosítást kapott arra nézve, hogy a reformokat maga hajtsa végre és ne az európai hatalmak. Ez bántotta II. Sándor cárt, s míg ő azon töprengett, hogy Oroszország deficites államháztartással, hitelvesztett papírpénzzel, rendezetlen hadsereggel nem igen bírna elviselni egy hosszadalmas háborút, azalatt a török parlament a háború mellett döntött; Szerbiával pedig a status quo alapján békét kötött. De Montenegróval nem sikerült a kiegyezés, már pedig Oroszország kijelentette, hogy ő csakis úgy lép jó viszonyba a Portával, ha Montenegró kívánságait teljesíti. Ez nem teljesülvén, az orosz szlavophilek az orosz befolyásnak Keleten való érvényesíthetése végett rávették a cárt, hogy vegye föl a harcot a törökökkel.

»Az 1877. és 1878-iki évek nagy vereségekkel, veszteségekkel sújtották az amúgy is minden ízében roskadozó európai és ázsiai török birodalmat; pedig vitézül küzdő hadserege a legnagyobb áldozatkészséget tunúsította.«¹⁾ Oroszország 2 hadsereget küldött Törökország ellen; az egyiknek maga a cár állott az élén, ki 250 ezer emberrel vonult Románián át az Al-Duna vidékére; a másikat Lorisz Melikov vezette Ázsiába a török erősségek ellen.

A törökök nem tudták az oroszok átkelését meggátolni a Dunán, se pedig idejében seregüket összpontosítani úgy, hogy az oroszok meglepték a Sipka szorost és a Marica-völgyön át készültek Konstantinápoly felé. Ekkor a török hadak főparancsnoka, Szulejmán pasa elállta az oroszok útját a Sipka szorosnál. Ozmán pasa Plevnánál, Mehemet-Ali pasa pedig Sándor orosz trónörökös nagyherceget Lomnál szorította vissza. E 3 török vezér összeköttetésbe igyekezett jutni egymással, hogy az orosz hadsereget körbe fogják. Ezt ugyan megakadályozta az orosz hadvezetőség ébersége, mégis az oroszokat feltartóztalták, bezárták a Plevna-Sipka szorosba a lekicsinyelt török katonák. A cár 100000 újabb katonát küld ide, segítségül hívta terület nagyobbítás ígéretével a románokat; de 4 hónapig még sem boldogul a bámulatos erővel küzdő törökökkel. Végre Tottleben Plevna rendszeres ostromához fogott. Ozmán pasa így az ételmi- és hadikészlet elfogyása miatt -- kirohanása alkalmával megsebesülvén kényszerült 43 ezer emberével kapitulálni. Erre véres harcok után az oroszok átlépik a Balkán szorosait s egyes orosz hadak Szóliába, Philippopolisba vonultak be, majd 1878. jan. 20-án az összes orosz hadak Drinápolyban egyesültek.

Az ázsiai harctéren eleinte változó szerencséivel harcoltak az oroszok; Batum megszállása nem sikerült, Ardahant és Bajazetet azonban elfoglalták. Karsz ostromát az orosz parancsnok vereség után egyelőre abba hagyatta, de a balkáni orosz győzelmek idején ezen várat is bevették az oroszok rohammal. Ugyanekkor a szerbek bevonultak Nisbe, a montenegróiak Antivariba, a románok Viddinbe.

Európa hatalmasságait izgalom fogta el az oroszok győzelmei miatt, legjobban pedig Angliát. Ez utóbbi hajóhadat is köldött a Dardanellákba, hogy megakadályozza az oroszoknak Konstantinápolyba való bevonulását. Ezalatt török küldöttség ment Drinápolyba Sándor orosz nagyherceghez, hogy az előleges béke föltételeit megbeszéljék. A béketárgyalás alatt hallotta meg Sándor, hogy az angolok benyomultak a Márvány-tengerbe, mire ő meg San-Stefanóba -- Konstantinápoly közelébe --- ment fegyveresen s ott kijelentette, hogy »ha az angolok Konstantinápoly ellen kísérletet tesznek, rögtön bevonul oda.« Erre az angolok ázsiai parton kötöttek ki, az oroszok

¹⁾ Lázár: A török birod. tört. 562. 1.

pedig nem merték megszállni a török fővárost. Százados álmaik tehát újból meghiúsultak. Megkötötték II. Sándor és II. Abdul-Hamid szultán a san-stefanói békét 1878. márc. 3-án, melyben rendezik a balkáni államok politikai ügyeit; Romániától elvette Oroszország Besszarábiát s helyette kapta a mocsaras Dobrudsát. Ázsiában megtartotta Oroszország Batum, Karsz, Bajazet örmény kerületeket. Törökország fizet Oroszországnak 300 millió rúbel hadisarcot. E békeszerződés Törökországot földarabolta volna és a cár hatalma lépett volna a Balkán-félszigeten a szultáné helyébe, túlsúlyt biztosítva itt Oroszországnak.

A san-stefanói békét azonban főleg 2 hatalom nem fogadta el: Ausztria és Magyarország, az adriai-tengeri politikája miatt, meg Angolország, mely ígéretet tett a töröknek birodalma területének sértetlenségére s szorgalmazta a háború folytatását. Ehhez járult, hogy a románok Besszarábia elvétele miatt haragudtak az oroszra s Ausztria és Magyarországhoz közeledtek. Így állván az ügyek, már-már újabb háborútól lehetett félni, amikor is Bismarck, német birod. kancellár ajánlatára, — ki az osztrák-magyar monarchia és Németország érdekeit: »Drang nach Osten« védve, — a keleti kérdés megoldása végett Berlinben nemzetközi kongresszus jött össze 1878. jún. 13-án. Megjelentek itt az európai 6 nagyhatalom küldöttein kívül Törökország és a Balkán államok érdekeltjeinek képviselői. Épen egy hónapi tárgyalás után a következőkben egyeztek meg:

Bulgária északi része »Bulgária fejedelemség« nevet kap politikai autonómiával, de adót fizet Törökországnak. Déli része képezi »Kelet Rumelia« tartományát, mely a szultán katonai hatósága alatt marad, de keresztény kormányzóját a Porta erősíti meg 5 évre. Románia és Szerbia független fejedelemségek. Az előbbtől elveszik Besszarábiát, melyért cserébe az oroszról Dobrudsát kapta; Szerbia kénytelen Novi-Bazárról lemondani s ezt Bosznia-Hercegovinával együtt az osztrák-magyar monarchia szállta meg, hogy Szerbiát és Montenegrót egymástól elszigeteljék. Montenegró megkapta Antivári és Dulcigno kikötőket, de úgy, hogy a monarchia gyakorolja ott a tengeri rendőrséget. A görögök és krétaiak ügyeit a szultánra bízták. Ázsiában az oroszok Bajazetet visszaadják a töröknek, de megtartják Karszt és Batumot. A Duna melletti erősségek lerombolandók s a folyam semlegesnek nyilvánított. Anglia a szultántól pártfogásáért Cyprus szigetét kapta.

A berlini kongresszus határozatai azonban nem állították helyre a Balkánon a nyugalmat. 1878-ban az osztrák-magyar hadak erős harcok után okkupálták Boszniát, Hercegovinát, Novi-Bazárt, de ezt csak azok keresztény lakossága fogadta kedvezően, a szlávok nem, kiket hazug jelszavakkal azóta is ellenünk ingerelni az orosz soha meg nem szűnt. Görögország fenyegetésére 1881-ben Törökország átengedte a görögök-

nek Epirusban Artát s Thesszália nagyobb részét Larisszával. Bulgáriában a törvényhozó gyűlés 1879-ben fejedelemmé választotta Battenberg Sándor, darmstadti hg.-et, mikor is az orosz hadsereg kiűrtette Bulgáriát. Ettől kezdve Bulgáriának Kelet Ruméliával való egyesülési vágya mindig meg volt, ezért 1885-ben forradalom ütött ki s ez kimondotta az egyesülést. Az annektálást ellenző Szerbiát pedig Battenberg Sándor legyőzte. Mégis Oroszország fenyegetése miatt kénytelen volt lemondani a trónról s helyébe 1887-ben a bolgár nemzetgyűlés Kóburg Ferdinándot választotta meg fejedelemmé, ki Bulgáriát 1908. okt. 5-én királysággá proklamálta.¹⁾ Románia meg már 1881-ben, Szerbia 1882-ben ruházta fel uralkodóját királyi címmel.

II. Sándor cárnak tehát sikerült Európa jóakarató beleegyezése mellett a Balkán-félszigeten élő szlávok ügyeinek Törökország rovására való rendezése, nemzetiségek szerint fejedelemségekben, vagy királyságokban való tömörítése. De főcélja: Konstantinápolynak ezen balkáni szláv népek pártfogolása és segítése által való elfoglalása neki sem sikerült, legfőlebb »a keleti ügyek elintézésében a jövőre döntő befolyást biztosított magának.«

Mig azonban II. Sándor véres babérait aratta idegen érdekekért, addig saját országában általános elégedetlenség kapott lábra, mert a törvények hozatalára a népnek alig volt befolyása, a közigazgatás önkénye, megvesztegethetősége meg undort keltett. Az elégedetlenséget szították a nihilisták, kik több merényletet követtek el II. Sándor ellen is. Végre 1881. márc. 1-én, midőn épen egy némi szabadelvű alkotmányt írt alá s utána katonai szemlét tartván, kocsin visszafelé jöttében bombát dobtak eléje, mely kioltotta életét.

II. Sándor — mint Lázár Gyula mondja ²⁾ — Oroszországért többet tett, mint elődei mindnyájan. Alatta Oroszország területileg 30000 mérfölddel és 30 millió lélekkel szaporodott, a hadsereg száma 2¹/₂ millióra növekedett, az államjövödelmek 264 mill. rúbelről 625 mill. rúbelre emelkedtek. Az egyetemek és felsőbb tanintézetek száma megkétszereződött, a közlekedési eszközök bámulatosan megszáporodtak, a jobbágyságot felszabadította, számos humanus intézményt létesített.

¹⁾ A Budap. Hirlap 1916. ápr. 30. számában ezt írta Darkó Jenő: A Balkán bírására új pályázó akadt: az orosz hegemonia alatt álló szlávok. Magyar, bolgár, török tehát most azért harcolnak, mint régen, hogy meggátolják egy náluk erősebb s őket megsemmisítéssel fenyegető hatalom kialakulását a Balkánon. Egyesült erővel ragadtak fegyvert a közös ellenség ellen a 3 rokon nép.

²⁾ Az orosz birod. tört. IV. 600.

Befejezés.

Oroszország multja fényesen bizonyítja, hogy nagy birodalmak fegyverek erejével alapíthatók. Iparkodtak is ezt az újabb cárok is fejleszteni úgy, hogy ezen ország katonai, (1862. óta általános a hadi kötelezettség) anyagi és szellemi erősödése 1881. óta III. Sándor (meghalt 1894-ben) és fia II. Miklós alatt még bámulatosabban fejlődött, mint azelőtt. Ezen nagy erőt zúdították ellenünk a mostani világháborúban az oroszok, hogy sok, százados politikai céljukat: Konstantinápoly elfoglalását Németország katonai erejének megtörése és az oszt.-magy. monarchia földarabolása után végre, valahára megvalósíthassák. De Isten segítségével ettől most megint messzebb estek, mint valaha. Mert itt a magyar acélos karokkal találta magát szemben a földéhes muszka. A harc ugyan még tart, de az eddig elért fényes sikereink meghozzák a dicsőség glóriáját!

Sokszor állott már hazánk a sír szélén, de oly közel, mint most, talán soha! Azonban soha sem is volt édes véreink lelkébe oly erősen bevésve — s ez mentett meg bennünket — a költő ezen mondása:

»A nagyvilágon e kívül
Nincsen számunkra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt élünk, halnunk kell! . . .«

T A R T A L O M.

	Lap
Bevezetés — — — — —	3
Az orosz nép — — — — —	4
Sz. Vladimir (972—1015) — — — — —	7
N. Jarosláv (1016—1054) — — — — —	9
N. Iván (III.) (1462—1505.) — — — — —	10
IV. v. Rettenetes Iván (1533—1584.) — — — — —	13
N. Péter (1689—1725.) — — — — —	16
Petrovna Erzsébet (1741—1762.) — — — — —	30
II. Katalin (1762—1796.) — — — — —	34
I. Pál (1796—1801) — — — — —	48
I. Sándor (1801—1825.) — — — — —	52
I. Miklós (1825—1855.) — — — — —	62
II. Sándor (1855—1881.) — — — — —	68
Befejezés — — — — —	79

II.

Tanári kar.

1. Rendes tantárgyak tanárai.

Sorszám	A tanár neve	Tantárgyak, melyeket előadott	Osztályok, melyekben tanított	Heti óráinak száma	Tanárkodási éveinek száma
1	Brach József k. r. áldozópap, rendes tanár, igazgató.	Német nyelv	V. VI. VII.	9	20
2	Csősz László k. r. áldozópap, rendes tanár,	Számtan Hittan	I. II. III. IV. VI. II.	19	1
3	Dezső Lajos világi rendes tornatanár, a tornaszertár óre, a játékdélutánok vezetője és felügyelője.	Tornázás Játék	I—VIII.	11 8 } 19	27
4	Dutschák András k. r. áldozópap, rendes tanár, a VI. osztály főnöke.	Latin nyelv Görög nyelv	VI. V. VI. VII.	20	13
5	Hannig István k. r. áldozópap, rendes tanár, igazgató-helyettes, a természetrajzi és vegytani szertár óre.	Természetrajz	IV. V. VI.	9	19
6	Höchinger Miklós világi rendes tanár, a rajzszerterár óre, a tornakirándulások vezetője.	Rajzoló mértan Görögpótlórajz Szépirás	I—IV. V—VIII. I.	20	12

Sorszám	A tanár neve	Tantárgyak, melyeket előadott	Osztályok, melyekben tanított	Heti órának száma	Tanárkodási éveinek száma
7	Kummergruber Emil k. r. áldozópap, rendes tanár, a Segélyző Egyesület könyvtárosa, a VIII. osztály főnöke.	Latin nyelv Német nyelv	VII. VIII. III. IV. VIII.	18	17
8	Pózna József k. r. áldozópap, rendes tanár, a tanári értekezletek jegyzője, a földrajzi szer-tár őre, a IV. osztály főnöke.	Latin nyelv Történelem Görögp. irod.	IV. IV. VI. VIII. V. VI.	20	17
9	Rassovszky Gyula k. r. áldozópap, rendes tanár, az ének-szertár őre, az Önképzőkör vezetője, a II. osztály főnöke.	Magyar nyelv Latin nyelv Görögp. irod.	II. IV. VIII. II. VIII.	20	7
10	Szalay József k. r. áldozópap, rendes tanár, az ifju-sági könyvtár őre, a III. o. főnöke.	Földrajz Természetrajz Történelem	I. II. III. I. II. III. V. VII.	21	10
11	Szomolányi József k. r. áldozópap, rendes tanár, hit-elemző, az I. o. főnöke, a tornakirán-dulások vezetője.	Magyar nyelv Latin nyelv	I. V. VI. VII. I.	20	2
12	Tell Sándor k. r. áldozópap, rendes tanár, a ter-mészettani szertár őre, a VII. o. főnöke.	Hittan Mennyiségtan Természettan	III. V. VII. VIII. VII. VIII.	18	8
13	Tihanyi Béla k. r. áldozópap, rendes hittanár, a hittu-dományok doktora, főgimn. hitszónok.	Vallástan Bölcsészet	I. IV—VIII. VIII.	15	5
14	Wagner Lajos k. r. áldozópap, rendes tanár, a tanári és ifjusági könyvtár s a filologiai szer-tár őre, az V. o. főnöke.	Magyar nyelv Latin nyelv Görög nyelv Görögp. irod.	III. III. V. VIII. VII.	22	10

2. Felekezeti hittanárok.

1. **Bárány József dr.**, főrabbi, tanította a felső oszt. izr. vallású tanulókat heti 2 órában 1916. április 15-ig, ezentúl Friedenthal Hermann görzi főrabbi.

2. **Hegedűs Rezső** tanító, tanította az alsóbb osztályú izr. vallású tanulókat heti 2 órában.

3. **Szappanos Károly**, ev. ref. lelkész és hitoktató, tanította az ev. ref. vallású tanulókat heti 2 órában.

4. **Sárkány Béla**, ág. ev. lelkész, tanította az ág. ev. tanulókat heti 2 órában.

3. Rendkívüli tantárgyak tanítói.

1. **Höchinger Miklós**, rajztanár, tanította a magánrajzot heti 4 órában.

2. **Rassovszky Gyula**, tanította az éneket heti 4 órában.

Intézeti pedellusok: Rimóczi Ferenc, az intézetnél szolgál 23 év óta és Tóth István kisegítő, az intézetnél szolgál 3 év óta.

III.

Végzett tananyag, tankönyvek.

A középiskolai tantervben megszabott anyag elméleti részét az utasítások szerint végeztük el, ennél fogva itt nem közöljük.

1. Rendes tantárgyak.

I. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: **Szomolányi József**.

Vallástan. Heti 2 óra. Tankönyv: Róm. kath. nagyobb katekizmus. — Tanár: *dr. Tihanyi Béla*.

Magyar nyelv. Heti 5 óra. Tankönyv. Bartha I. dr.: Magyar nyelvtan és Prónai A. dr.: Magyar olvasókönyv I. — Tanár: *Szomolányi József*.

Latin nyelv. Heti 6 óra. Tankönyv: Fodor—Székely: Liber Sexti. Pirchala: Latin nyelvtan. — Tanár: *Szomolányi József*.

Földrajz. Heti 3 óra. Tankönyv: Kőrösi Albin: Földrajz a középiskolák I. osztálya számára. — Tanár: *Szalay József*.

Természetrájk. Heti 2 óra. Tankönyv: Ormándy Miklós: Természetrájk I. — Tanár: *Szalay József*.

Számтан. Heti 4 óra. Tankönyv: Suták—Vörös: Számтан a középiskolák I., II. és III. osztálya számára. — Tanár: *Csösz László*.

Rajzoló geometria. Heti 3 óra. Tankönyv: Huszka J.: Rajzoló geometria I. — Tanár: *Höchinger Miklós*.

Szépírás. Heti 1 óra. — Tanár: *Höchinger Miklós*.

Tornázás. Heti 2 óra. — Tanár: *Dezső Lajos*.

Játék. Heti 2 óra. — Tanár: *Dezső Lajos*.

II. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: **Rassovszky Gyula.**

Vallástan. Heti 2 óra. Tankönyvek: Róm. kath. nagyobb katekizmus és Titz A. dr.: Az ószövetség története. — Tanár: *Csösz László*

Magyar nyelv. Heti 5 óra. Tankönyvek: Bartha I. dr.: Magyar nyelvtan és Prónai A. dr.: Magyar olvasókönyv II. — Tanár: *Rassovszky Gyula*.

Latin nyelv. Heti 5 óra. Tankönyvek: Fodor—Székely: Liber Sexti és Pirchala I.: Latin nyelvtan. — Tanár: *Rassovszky Gyula*.

Földrajz. Heti 3 óra. Tankönyv: Kőrösi Albin: Földrajz II. — Tanár: *Szalay József*.

Természetrájk. Heti 2 óra. Tankönyv: Ormándy Miklós: Természetrájk II. — Tanár: *Szalay József*.

Számтан. Heti 3 óra. Tankönyv: Suták: Számтан. — Tanár: *Csösz László*.

Rajzoló geometria. Heti 3 óra. Tankönyv: Huszka J.: Rajzoló geometria II. — Tanár: *Höchinger Miklós*.

Tornázás. Heti 1 óra. — Tanár: *Dezső Lajos*.

Játék. Heti 2 óra. — Tanár: *Dezső Lajos*.

III. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: **Szalay József.**

Vallástan. Heti 2 óra. Tankönyvek: Róm. kath. nagyobb katekizmus és Titz A. dr.: Az újszövetségi bibliai történetek magyarázata. — Tanár: *Tell Sándor*.

Magyar nyelv. Heti 3 óra. Tankönyvek: Bartha I. dr.: Rendszeres magyar nyelvtan és Prónai A. dr.: Magyar olvasókönyv III. — Tanár: *Wagner Lajos*.

Latin nyelv. Heti 5 óra. Tankönyvek: Fodor—Székely: Liber Sexti II. és Pirchala I.: Latin nyelvtan és latin olvasókönyv a III. és IV. osztály számára. Tanár: *Wagner Lajos*.

Német nyelv. Heti 3 óra. Tankönyv: Miklós—Kaiblinger: Német nyelvkönyv I. — Tanár: *Kummergruber Emil*.

Történelem. Heti 3 óra. Tankönyv: Varga Ottó: A magyarok története I. — Tanár: *Szalay József*.

Földrajz. Heti 2 óra. Tankönyvek: Kőrösi A.: Földrajz III. és Vörös Cyrill dr.: A fizikai és matematikai földrajz elemei. — Tanár: *Szalay József*.

Számтан. Heti 3 óra. Tankönyv: Suták: Számтан. — Tanár: *Csősz László*.

Rajzoló geometria. Heti 2 óra. Tankönyv: Huszka J.: Rajzoló geometria III. — Tanár: *Höchinger Miklós*.

Tornázás. Heti 1 óra. — Tanár: *Dezső Lajos*.

Játék. Heti 2 óra. — Tanár: *Dezső Lajos*.

IV. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: **Pózna József**.

Vallástan. Heti 2 óra. Tankönyv: Titz A. dr.: Róm. kath. szer-tartásban. — Tanár: *dr. Tihanyi Béla*.

Magyar nyelv. Heti 3 óra. Tankönyvek: Bartha—Prónai: Stiliz-tika. Lehr Albert: Arany Toldija. — Tanár: *Rassovszky Gyula*.

Latin nyelv. Heti 5 óra. Tankönyvek: Pirchala: Commentarii de bello Gallico. Pirchala: Latin nyelvtan és Latin olvasókönyv. — Tanár: *Pózna József*.

Német nyelv. Heti 3 óra. Tankönyv: Miklós—Kaiblinger: Német nyelvkönyv II. — Tanár: *Kummergruber Emil*.

Történelem. Heti 3 óra. Tankönyv: Varga Ottó: A magyarok története II. — Tanár: *Pózna József*.

Természetráajz. Heti 3 óra. Tankönyv: Pintér P.: Növénytan. — Tanár: *Hannig István*.

Mennyiségtan. Heti 3 óra. Tankönyv: Borosay D.: Algebra. — Tanár: *Csősz László*.

Rajzoló geometria. Heti 2 óra. Tankönyv: Huszka J.: Rajzoló geometria IV. — Tanár: *Höchinger Miklós*.

Tornázás. Heti 1 óra. — Tanár: *Dezső Lajos*.

Játék. Heti 2 óra. — Tanár: *Dezső Lajos*.

V. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: **Wagner Lajos**

Vallástan. Heti 2 óra. Tankönyv: Schütz A. dr.: Kath. Hittan. — Tanár: *dr. Tihanyi Béla.*

Magyar nyelv. Heti 3 óra Tankönyv: Bartha—Prónai: Retorika. — Tanár: *Szomolányi József.*

Latin nyelv. Heti 6 óra. Tankönyvek: Csengeri: Ovidius szemelvények. Schambach: Cicero De imperio Gn. Pompei oratio. Kapossy: Cicero Pro Archia poeta. — Tanár: *Wagner Lajos.*

Görög nyelv. Heti 5 óra. Tankönyvek. Maywald J. dr.: Görög nyelvtan és olvasókönyv I. — Tanár: *Dutschák András.*

Görögpótló irodalmi olvasmányok. Heti 3 óra. Tankönyv: Friml—Prónai: Magyar irodalmi olvasmányok I. — Tanár: *Pózna József.*

Német nyelv. Heti 3 óra. Tankönyv: Miklós—Kaiblinger: Német nyelvkönyv III. — Tanár: *Brach József.*

Történelem. Heti 3 óra. Tankönyv: Szölgyémy J.: Világtörténelem I. — Tanár: *Szalay József.*

Természetráajz. Heti 3 óra. Tankönyv: Pintér P.: Állattan. Tanár: *Hannig István.*

Mennyiségtan. Heti 3 óra. Tankönyvek: Borosay D.: Algebra. Lóky B. dr.: Geometria. — Tanár: *Tell Sándor.*

Görögpótló rajz. Heti 2 óra. — Tanár: *Höchingner Miklós.*

Tornázás. Heti 2 óra. — Tanár: *Dezső Lajos.*

Játék. Heti 2 óra. — Tanár: *Dezső Lajos.*

VI. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: **Dutschák András.**

Vallástan. Heti 2 óra. Tankönyv: Schütz A. dr.: Kath. Erkölcsstan. — Tanár: *dr. Tihanyi Béla.*

Magyar nyelv. Heti 3 óra. Tankönyv.: Bartha—Prónai: Poetika és olvasókönyv. Tanár: *Szomolányi József.*

Latin nyelv. Heti 5 óra. Tankönyvek: Kalmár E. Szemelvények T. Livius római történetéből. Wirth Gy.: Szemelvények P. Vergilius M. Aeneidéből. Wagner—Horváth: Római régiségek. — Tanár: *Dutschák András.*

Görög nyelv. Heti 6 óra. Tankönyv: Maywald J. dr.: Görög nyelvtan és olvasókönyv II. — Tanár: *Dutschák András.*

Görögpótló irodalmi olvasmányok. Heti 3 óra. Tankönyvek: Badics F.: Magyar irodalmi olvasókönyv II. Csengeri J.: Aischylos Oreszeiája. Csiky G.: Sophokles Antigoneja. Kemenes: Iphigenia Taurisban. Wagner—Horváth: Görög régiségek. — Tanár: *Pózna József.*

Német nyelv. Heti 3 óra. Tankönyv: Miklós—Kaiblinger: Német nyelvkönyv III. — Tanár: *Brach József*.

Történelem. Heti 3 óra. Tankönyv: Szölgyémy J.: Egyetemes történet II. — Tanár: *Pózna József*.

Természetráajz. Heti 3 óra. Tankönyv: Pintér P.: Ásványtan kémiával. — Tanár: *Hannig István*.

Mennyiségtan. Heti 4 óra. Tankönyvek: Borosay D.: Algebra. Lóky B. dr.: Geometria.: Lutter: Szorszámi táblák. — Tanár: *Csősz László*.

Görögptőló rajz. Heti 2 óra. — Tanár: *Höchinger Miklós*.

Tornázás. Heti 2 óra. — Tanár: *Dezső Lajos*.

Játék. Heti 2 óra. — Tanár: *Dezső Lajos*.

VII. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: **Tell Sándor**.

Vallástan. Heti 2 óra. Tankönyv: Schütz A. dr.: Kath. Egyház-történelem. — Tanár: *dr. Tihanyi Béla*.

Magyar nyelv. Heti 3 óra. Tankönyvek: Prónai A. dr.: A magyar nemzeti irodalom története I. Szinnyei I. dr.: A magyar nyelv. — Tanár: *Szomolányi József*.

Latin nyelv. Heti 5 óra. Tankönyvek: Bartal—Malmosi: Sallustius. Ince J.: Cicero in Verrem IV. Wirth Gy.: Szemelvények P. Vergilius Aeneiséből. — Tanár: *Kummergruber Emil*.

Görög nyelv. Heti 5 óra. Tankönyvek: Csengeri J. dr.: Homeros Odysseiája. Geréb J. dr.: Szemelvények Herodotos irataiból. — Tanár: *Dutschák András*.

Görögptőló irodalmi olvasmányok. Heti 3 óra. Tankönyvek: Badics F.: Magyar irodalmi olvasókönyv III. Földi J.: Demosthenes válogatott beszédei. Szilasi M.: Szemelvények Thukydidesből. Wagner—Horváth: Görög régiségek. — Tanár: *Wagner Lajos*.

Német nyelv. Heti 3 óra. Tankönyvek: Miklós—Kaiblinger: Német nyelvkönyv. Henrich G.: Schiller Wilhelm Tell-je. — Tanár: *Brach József*.

Történelem. Heti 3 óra. Tankönyv: Szölgyémy J.: Világtörténet III. — Tanár: *Szalay József*.

Természettan. Heti 4 óra. Tankönyv: Vörös Cyrill dr.: Kisérleti természettan. — Tanár: *Tell Sándor*.

Mennyiségtan. Heti 3 óra. Tankönyvek, mint a VI-ik osztályban. — Tanár: *Tell Sándor*.

Görögptőló rajz. Heti 2 óra. — Tanár: *Höchinger Miklós*.

Tornázás. Heti 2 óra. — Tanár: *Dezső Lajos*.

Játék. Heti 2 óra. — Tanár: *Dezső Lajos*.

VIII. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: **Kummergruber Emil.**

Vallástan. Heti 2 óra. Tankönyv: Schütz A. dr.: Ker. Kath. Hitvédelem. — Tanár: *dr. Tihanyi Béla.*

Magyar nyelv. Heti 3 óra. Tankönyv: Prónai A. dr.: A magyar irodalom története II. — Tanár: *Rassovszky Gyula.*

Latin nyelv. Heti 4 óra. Tankönyvek: Wirth Gy.: Szemelvények Horatius műveiből. Gyomlay Gy.: Tacitus. Wagner-Horváth: Római régiségek. — Tanár: *Kummergruber Emil.*

Görög nyelv. Heti 4 óra. Tankönyvek: Csengeri J.: Homeros Iliasa. Csengeri J.: Homerosi realiak. Geréb J.: Görög prózai szemelvények Herodotos, Xenophon és Platon irataiból. Márton J.: Görög irodalomtörténet. — Tanár: *Wagner Lajos.*

Görögpótló irodalmi olvasmányok. Heti 2 óra. Tankönyvek: Földi J. dr.: Szemelvények Platonból. Zsámboki Gy.: A görög művészet. Wagner—Horváth: Görög régiségek. — Tanár: *Rassovszky Gyula.*

Német nyelv. Heti 3 óra. Tankönyvek: Miklós—Kaiblinger: Német nyelvkönyv. Maywald J. dr.: Goethe Iphigeniája. — Tanár: *Kummergruber Emil.*

Történelem. Heti 3 óra. Tankönyv: Jászai R. dr.: Magyarország oknyomozó története. — Tanár: *Pózna József.*

Természattan. Heti 4 óra. Tankönyv: Vörös Cyrill dr. Kisérleti természettan. — Tanár: *Tell Sándor.*

Mennyiségtan. Heti 2 óra. Tankönyvek mint a VI-ik osztályban. — Tanár: *Tell Sándor.*

Bölcsészeti előtan. Heti 3 óra. Tankönyv.: Szitnyai E.: Lélektan és logika. — Tanár: *dr. Tihanyi Béla.*

Görögpótló rajz. Heti 2 óra. — Tanár: *Höchinger Miklós.*

Tornázás. Heti 2 óra. — Tanár: *Dezső Lajos.*

Játék. Heti 2 óra. — Tanár: *Dezső Lajos.*

2. Rendkívüli tantárgyak.

Magánrajz. Heti 4 óra. — Tanár: *Höchinger Miklós.*

Ének. Heti 1—1 óra. Tankönyv: Erődi—Szent-Gály: Módszeres énektan I—II. — Tanár: *Rassovszky Gyula.*

Karének. Heti 3 óra. Segédkönyvek: Karsai—Szent-Gály: Egyházi énekkönyvei és Harrach J. dr.: »Magyar Arion«-ja. Tanár: *Rassovszky Gyula.*

3. Magyar irodalmi olvasmányok.

III. osztály. *a) Iskolai olvasmányok:* A Szabó-féle Magyar olvasókönyv III. részének szépirodalmi olvasmányai. *b) Házi olvasmányok:* Jókai M.: Kis dekameron. Arany J.: Első lopás és Jóka ördöge. Jókai: A nagyenyedi két fűzfa. Kisfaludy K.: Vig elbeszélések. Petőfi: János vitéz. Petőfi: Családi versei.

IV. osztály. *a) Iskolai olvasmányok:* A Bartha—Prónai Stiliztika szemelvényei. Arany Toldija. Kisfaludy K.: Mátyás deák. *b) Házi olvasmányok:* Szemelvények Pesti és Heltai meséiből. Faludi: Téli éjszakáiból. Mikes leveleiből. Gyulai: Arany Toldi méltatásából. Toldi 6 éneke.

V. osztály. *a) Iskolai olvasmányok:* A Barta—Prónai Retorika szemelvényei. Petőfi: János vitéz. Arany balladái. *b) Házi olvasmányok:* Arany: Toldi estéje. Jókai: Az új földesúr. Petőfi családi versei. Kossuth beszéde: A haderő megajánlása ügyében. Deák beszéde: A felirati javaslatról. Kölcsey: Parainesis.

VI. osztály. *a) Iskolai olvasmányok:* A Barta—Prónai Poetika szemelvényei. Shakespere: Coriolanus. *b) Házi olvasmányok:* Zrinyi: Szigeti veszedelem. Vörösmarty: A két szomszédvár. Arany balladái. Kemény: Zord idő. Sophokles: Antigone. Kisfaludy Károly: Csalódások. Shakespere: Othello.

VII. osztály. *a) Iskolai olvasmányok:* A Prónai Irodalomtörténet szemelvényei. Részletek Arany hun trilogijájából; a R. M. Költők Tárából. Gyöngyösi: Kemény János bilincsei. Gvadányi: Egy falusi notáriusnak budai utazásából szemelvények. *b) Házi olvasmányok:* A Margit- és Katalin legenda. Zrinyi: A török áfium ellen való orvosság. Gyöngyösi: Murányi Venus. A kurucköltészet. Virág Benedek költeményei. Katona: Bánk-bán.

VIII. osztály. *a) Iskolai olvasmányok:* A Prónai-féle irodalomtörténet II. részének összes szemelvényei és a tárgyalt korokra, írókra vonatkozó tanulmányok Beöthy Zsolttól, Gyulai Páltól, Péterfi Jenőtől, Alexander Bernáttól, Voinovich Gézától, Oláh Gábortól, Bayer Józseftől. *b) Házi olvasmányok:* Kisfaludy K.: Iréne. Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza. Jósika, Eötvös, Kemény egy-egy regénye. Arany: Budahalála. Madách Imre: Az ember tragédiája. Szigligeti Ede: A trónkereső. Mikszáth Kálmán, Herczeg Ferenc, egy-egy regénye. Csiky Gergely egy drámája. Gárdonyi Géza: A bor.

4. Latin és görög klasszikus olvasmányok.

Latin klasszikus olvasmányok.

III. osztály. *a) Prózaiak:* *Epitome ex libris T. Livii:* Praefatio. Horatii et Curiatii. Brutus. Primi consules. Horatius Cocles Mucius Scaevola.

Cloelia. Menenius Agrippa. Coriolanus. Fabii. *Cornelius Nepos*: In campo Marathonio. Pugna Marathonica. In insula Salamine. Dolus Themistoclis. De Alcibiade. De Pausania. De Epaminonda. Retrovers fordítások. *b) Költőiek*: *Phaedrus*: Vacca, capella, ovis et leo. Vulpes ad personam tragicam. Cervus ad fontem. Leo senex, aper, taurus et asinus. Rana rupta et bos. Vulpes et ciconia. De vulpe et uva. De vitiis hominum. Lupus et agnus. Canis per fluvium carnem ferens.

IV. osztály. a) Prózaiak: Curtii Rufi Hist. Alexandri Magni lib.: Alexander ketté vágja a gordumi csomót. Alexander megbetegedése. Az issusi csata. C. Jul. Caesar: Comm. de bello Gallico: Gallia felosztása; Caesar háborút indít Ariovistus ellen. A latin szöveg alapján szerkesztett magyar mondatok retroversiója. *b) Költőiek*: P. Ovidius Naso: Metamorphosis. A világ négy kora. Özönviz. Daedalus és Icarus.

V. osztály. a) Prózaiak: Cicero de imperio Gn. Pompei I—XII. c.; cursive XIII—XXIV. c. és Pro Archia poeta c. beszédei I—VII. c.; cursive VIII—XII. c. *b) Költőiek*: P. Ovidius Naso Trist. IV. 10. (A költő önéletrajza), Fastorum libri IV. 800—858. (Róma alapítása, Remus halála.); II. 685—760. (Gabii elfoglalása. Ardea ostroma. A fogadás.); II. 813—852. (A refugium.); II. 195—242. (A Fabiusok veszte.); III. 809—848. (Quinquatrus maiores.); II. 83—118. (Arion.) Stilusgyakorlatok.

VI. osztály. a) Prózaiak: Titi Livii Ab Urbe condita II. 1., 2., 9—13., 32—35., 39., 40. XXI. 1., 2., 4., 32—37. XXII. 1—6. *b) Költőiek*: Vergilius »Aeneis«: I. 1—12., 124—158., 494—630. II. 1—369., 506—558., 624—804.

VII. osztály. a) Prózaiak: Sallustius: De bello Ingurthino: 5—24. De bello Catilinae szemelvények. Cicero in Verrem IV. 1—10. fejezet. *b) Költőiek*: Vergilius Aeneisből, VI. 42—153., 264—332., 384—478., 548—901. VII. 286—353., 406—434., 458—474. VIII. 608—731. IX. 176—223., 367—448. XII. 697—790.

VIII. osztály. Horatius: Od. I. 1., 3., 4., 22. II. 3., 7., 14., 18. III. 1., 2., 3., 29., 30. IV. 7. Carmen saeculare. Epod. 1. Sat. I. 4., 6. Epist. II. 3. *Tacitus*: Ann: I. 1—6., XV. 38—44., Ilist. V. 1—13.

Görög klasszikus olvasmányok.

VI. osztály. Xenophon: Xenophon élete; Szemelvények az Anabasisból 1—30. olv. Az eredeti szöveg szerint: A hellén vezérek megöletése. Xenophon fellépése. A hellének meglátják a tengert. *Memorabilia*kiből: I. 4., II. 1., 21—34. *Költőiek*: Szemelvények a görög lyrikusokból teljesen.

VII. osztály. a) Prózaiak: Herodotosból: Kroisos és Solon. A marathoni, thermopylai csata. Cursive: Perzsa, egyiptomi szokások. Cheops pyramisa. Amasis. Polykrates gyűrűje. Aristagoras. Athén érdeme. (Perzsa szokások. Egyiptomi szokások. Cheops pyramisa. Amasis egyiptomi király. Polykrates gyűrűje. Skytha szokások. Aristagoras Spártában és Athénben. Marathoni csata. Athén érdeme.) **b) Költőiek:** Homerosból Odysseia I. 1–444. VI. egészen. XI. 1–233., 385–640. A görögirodalom classicus korának áttekintése.

VIII. osztály. a) Prózaiak: Platonból: Kriton teljesen. Apológiából: szemelvények. **b) Költőiek:** Homerosból: Ilias I. 1–492., VI. 237–368., IX. 1–263., 300–448., 478–657. XVIII. 369–617. XXII. egészen, XXIV. 188–804. A görög irodalom classicus korának áttekintése.

IV.

Írásbeli feladványok.

Magyar nyelvből.

V. osztály. 1. Levél egy sebesülthöz. 2. A menetszázad. (Életkép.) 3. A Tisza áradása c. olv. tárgya, forrása, előadásmódja és szerkezete. 4. Drégely eleste. (Elbeszélés; isk.) 5. Petőfi szülei. (Jellemrajz.) 6. Történelmünk melyik nagyja tetszett nekem legjobban és miért? 7. **a)** A természet szeretete. **b)** Szeresd a természetet! 8. Szitnyai: Mit nevezünk valódi műveltségnek? c. olv. ismertetése. 9. A levegő. (Értekezés.)

VI. osztály. 1. Az árvalányhaj c. költ. vonzó és visszataszító jellemi. (A tipikus és kontraszt jellemzés.) 2. Mulandóság és háború. 3. A magyar katona képe a Zrinyiász alapján. 4. Az époszi csodásság. (Isk.) 5. **a)** Balladáink tárgya. **b)** A balladai fény és homály néhány balladában. 6. Népdalaink bevezető sorai. 7. **a)** »Nem hal meg az, ki milliókra költi dús élte kincsét ...« **b)** Az érzelem a dalban, ódában és elégiában. 8. A Csalódások komikumai. 9. A költő hivatása.

VII. osztály. 1. Békés és harcász hazaszeretet. 2. A kor hatása Szent Katalin legendájára. 3. A természet Balassi költészetében. 4. Isten bűneink következtében küldte ránk a törököt. (Isk.) 5. A hazafiúi fájdalom és lelkesültség a kurucköltészetben. 6. **a)** Mit köszönhet a magyar

nyelv irodalmunknak Kazinczy Ferencig? *b)* Virág költészete. 7. Költemények Magyarország bukásáról. (És más hon áll a négy folyam partjára.« Zrinyi II. é.) 8. Mi határozza meg valamely irodalomtörténeti alak nagyságát? 9. Kisfaludi Sándor Csobánc-ának irodortört. méltatása.

VIII. osztály. 1. Kazinczy működése. (Tanulmány.) 2. Katona: Bánk bánja (Esztetikai fejtegetés.) 3. Vörösmarty, mint epikus. (Értekezés.) 4. A költők és a politika a XIX. század elején. 5. Petőfi alföldi képei. (Értekezés.) 6. Arany János költői jellemzése. 7. Jókai regényeinek tárgya.

Érettségi dolgozatok a juniusi vizsgálatokhoz.

a) Magyar nyelvből.

A népies elem költészetünkben.

Jelesen dolgozott 7, jól 5, elégségesen 1, elégtelenül 1.

b) Latin nyelvből.

Corn. Taciti »Annalium« lib. II. 9. 10. 11. c.

Jelesen dolgozott 5, jól 7, elégségesen 2.

c) Mennyiségtanból.

Algebrából: Valaki 20.000 K adósságát évi 1600 K utólagos részlettel törleszti. Az 5-ik évtől kezdve a még fenmaradt adósságot 6 év alatt törleszti egyenlő évi utólagos részletekben. Mennyi lesz az utóbbi 6 éven át az évi annuitás, ha a kamatláb $4\frac{1}{2}\%$?

Geometriából: A horizontális síkon két torony áll: A B = 72·48 m. magas és C D. A első torony A csúcsából a másik $26^{\circ} 36' 43''$ szög alatt látszik; a két torony talppontjának távolsága pedig $58^{\circ} 17' 35''$ szög alatt. Mily magas a második torony és csúcsaik mily távol vannak egymástól?

Jelesen dolgozott 4, jól 3, elégségesen 6, elégtelenül 1.

V.

Iskolánk és a háború.

1. *Az intézeti épület.* Intézeti épületünk a háború kitörése óta kisegítő katonai kórháznak van lefoglalva. Az épületen annyiban történt változás, hogy az iskolaszolga lakását falbontással konyhává alakították át. Az I—V. osztályok a ref. egyházközség jóvoltából a ref. jogakadémián, a VI., VII., VIII. osztályok pedig a kegyesrendi társházban vannak elhelyezve. A ref. jogakadémián az I. és V. oszt.-ban d. e. 8—1-ig, a II., III. és IV. oszt.-ban d. u. 2—6-ig folyt a tanítás; ez utóbbi osztályokban némi óraleszállítással. A VI., VII. és VIII. oszt.-ban délelőtt 8—1-ig folyt a tanítás.

Ezen ideiglenes helyiségek eléggé megfeleltek ugyan a célnak, de az ifjúság ezen elhelyezés miatt a felszereléseknek, szertáraknak művelő hatásától csaknem teljesen meg volt fosztva, mivel csak a kisebb fizikai és természetrajzi szereket hozhattuk át.

A tanév annyiban rövidült meg, hogy mind a két évben szeptember 15-én kezdtük meg a tanítást és csak a tornázás szünetelt rövid ideig, 1916. március havától kezdve a tornatanár bevonulása miatt. Torna helyett ezen időtől fogva torna-kirándulásokon vett részt az ifjúság.

1. *Az intézeti tanárság.* Az intézet tanárai közül hadbavonult Dezső Lajos népfölkelő tornatanár 1916. március 3-án a cs. és kir. 38. gyalogezredhez Budapestre; jelenleg is ott van kiképzés végett. Höchinger Miklós, intézetünk rajztanára a reform. főgimn. négy felső osztályában díjazás nélkül tanította a görög-p. rajzot heti 8 órában és ugyanott díjazásért a III. és IV. oszt.-ban a rajz.-geometriát heti 4 órában. Kettős elfoglaltsága miatt felmentetett a katonai szolgálat alól bizonytalan időre.

Minden tanár ezen világrengető események közepette az ifjúság erkölcsi érzetének finomítására, ápolására törekedett. A hittan, magyar és történelem tanárai még a ránk nézve kedvezőtlen eseményekből is előhozták az erkölcsi vonatkozásokat s iparkodtak az ifjúságban kialakítani a mély lelki életet, a becsületes életfelfogást és hazafias érzést. A hazafias érzés ébrentartására adattak fel a köv. írásb. dolgozatok is: Az útca mozgósításkor. A háború hatása városunkban. Levél a harctéren küzdő bátyához. Mit kell tenniök az itthon maradt ifjaknak a vakációban, míg a felnőttek küzdenek. Az ifjú kötelessége a küzdelem tartama alatt.

Imádság a hazáért. A háború mennyiben lehet forrása a költészet műfajainak. A magyar katonadalok jellemző vonásai. Levél egy sebesülthöz. Mulandóság és a háború. Békés és harcos hazaszeretet. A magyarok hőstette a Pruth folyónál. A magyar katona. A sebesült katonák megvendégelése karácsony estéjén. A negyvenkettes ágyú. A kis muszka fogoly. A honvédtiszt fia. Szederlevél gyűjtés.

A háboru okozta sebek enyhítéséhez a tanári kar is hozzájárult a maga filléreivel. Dr. Tóth György nyug. főgimn. igazgató 500 koronát, a tanári kar szintén 500 koronát ajánlott fel a helybeni Vöröskereszt-Egyesület és a hadbavonultak családtagjai javára. Ezenkívül dr. Tóth György a rokkant alapra 100 koronát adott. Karácsonykor 170 koronát és 80 liter bort adtunk az intézetünkben levő sebesültek megvendégelésére. A helybeni hadbavonultak megajándékozására 85 koronát adott a tanári kar. Három hadbavonult, szegény magántanulónak vizsgálati díját 240 koronát elengedtük. Az intézeti épületünkben elhelyezett sebesülteket naponkint többször meglátogattuk és vigasztaltuk, fehérneművel, olvasmányokkal, dohánnyal s egyéb szükséges dolgokkal láttuk el őket. A kegyesrendi tanárok 4 kórházban meggyóntatták a sebesülteket, Höchinger Miklós rajztanár az általa elejtett 7 dämuvad húsát a sebesültek javára ajánlotta fel. A tanári kar hadikölcsön jegyzése 3000 korona és a főgimnáziumra tett alapítványokból 17.450 korona névértékű járadékkölcsön kötvényt vettünk.

A tanároknak a háborúval kapcsolatos intézeten kívüli tevékenysége a következő. Pózna József tanár a Katonakör által rendezett népies felolvasási cikluson felolvasott 1915. január 3-án: »Ausztia és Magyarország polit. földrajza és szerepe a mostani háborúban« címen, a Kath. Legényegyesületben 1914. dec. 20-án: »Az 1848—49-iki szabadságharcunk összehasonlítása a mostani háborúkkal« címen és a Katonakörben 1916. febr. 6-án: »Olaszország ismertetése és szerepe a világháborúban« címen. Dr. Tihanyi Béla pedig a Kath. Egylet felolvasó estélyén 1915. dec. 12-én a mostani háborúval kapcsolatosan előadást tartott: »Az élet értelme és célja« címen.

3. **A tanulók.** Az önként jelentkezett és hadbavonult tanulók száma 2, a besorozott és hadbavonult tanulók száma 29. A tanulóknak a háborúval kapcsolatos jótékonyasága a következő: A tanulók a harcoló katonák teakészletének kiegészítése céljából többször kirándultak és szederleveleket gyűjtöttek. A szederlevelek sulya szárított állapotban 15 klgr. volt. A gyűjtött csalán sulya 5 klgr. volt. A helybeli hadbavonultak gyermekeinek felruházására 36 db különféle ruhadarabot, továbbá 10 pár cipőt és csizmát adott az ifjúság, 2 tanuló pedig ruha helyett 10 koronát adott. A háborúban megvakult katonák javára 23 15 koronát, a Vörös Félhold céljaira 30 94 koronát gyűjtött az ifjúság, a pályadíj nyertes 8 kegyesrendi növendékpap

pedig pályadíjtalma felét, 142 koronát ajánlott fel a megvakult katonák javára és az Ottokár-árvaház javára 100 koronát adott. A tüdőbeteg katonák javára 1440 koronát, a katonák karácsonyi szeretetadományára 6486 koronát, hadikölcsön kötvényre 250 koronát, zászlószögre a hadi-árvák javára 15 koronát és a vakoknak 10 koronát gyűjtött az ifjúság. 1916. május 1-én a templomunkban rendezett kárpáti ünnepség alkalmával a tanári kar, a tanulók és a közönség adományából 19208 korona folyt be. Tanítványaink kérésére a szülők közül többen karácsony mindkét napján 60 sebesültet vendégeltek meg családi asztaluknál. A tanári kar és az ifjúság adományaként 788 könyvet juttattunk a katonáknak, a gyűjtött postahadibélyegek száma 1030.

A háború annyiban volt hatással a tanulók viseletére, erkölcsös érzületére és tanulmányi előmenetelére, hogy sokszor a szórakozottság, a nyugtalanság és aggodalom jelei mutatkoztak rajtuk; de tanáraik vigasztaló és buzdító szavaira ismét felderült a tanulók arca és az Isten akaratában való megnyugvásban találtak vigaszt. Azok pedig, akik tanulmányaikban elmaradtak, tanáraiknak ilyenemű ráhatása következtében, lassankint visszaterelődtek a rendes mederbe s ismét a szokott módon és a legnagyobb buzgósággal teljesítették kötelességüket. A tanári kar ily irányú nevelésének az volt az eredménye, hogy tanulóink vallásos és egyéb kötelességeiket a mostani válságos időben is odaadással teljesítették, hogy testvéri szeretetben éltek egymás között, viseletük illedelmes, szerény volt és a tisztesség határait soha át nem lépték.

A háború második évében a tanulók létszámában apadás volt, mert 25-el kevesebb iratkozott be, mint az előző évben. Apadás a felső és I. oszt.-ban mutatkozik. A felső osztályokban azért, mert többen bevonultak a katonasághoz, az I. oszt.-ban pedig azért, mert a tanyaiak a családtyák bevonulása miatt fiaikat otthon tartották a gazdaságban, a vidékiek pedig a drága ellátási díj miatt nem taníttathatták gyermekeiket. A magántanulók száma normális volt.

VI.

A főgimnázium története az 1915—1916. tanévben.

1. *Változás a tanári testületben.* A kegyes-tanítórend kormányának 1915. július 23-án 937. sz. a. kelt rendeletével Agárdi László Rózsahegyre, Nagy József Lévára helyezettek át tanároknak. Helyeiket elfoglalták Szomolányi József Rózsahegyrről és Csösz László Kolozsvárról.

2. *Az iskolaév lefolyása.* 1915. augusztus 28-án tartotta meg a tanári testület alakuló gyűlését, mely után aug. 30. és 31-én folytak le a pótló-, javító- és magánvizsgálatok. A beírások szept. hó 15-ig tartottak. Beírtunk 233 rendes és 5 magántanulót, összesen 238 tanulót. Apadás a múlt tanévhez képest 25. Szeptember 15-én ünnepélyes »*Veni Sancte,*« 16-án osztályrendezés és törvényolvasás volt, szept. 17-én pedig megkezdtek a rendes előadásokat. Az előadások a hivatalos szünetek leszámításával minden zavar nélkül folytak június 3-ig, mely napon a vall. és közokt. m. kir. miniszt. 51586/1916. sz. a. rendeletére ünnepélyes Te Deummal és a bizonyítványok kiosztásával fejeztük be a tanévet.

Tanítványaink egészségi állapota egész tanéven át megnyugtató volt; akadt ugyan néhány huzamosabb ideig tartó betegség, de ezek sikeresen gyógykezeltettek. A tanári testület egészségi állapota igen jó volt. Egy haláleset fordult elő, dr. Bárány József kecskeméti főrabbi, aki 26 éven át volt izr. vall. tanulóinknak hitoktatója, 1916. április 15-én elhunyt. Temetésén a tanárikar testületileg vett részt. Mivel dr. Pataky Zoltán iskolaorvosunk hadbavonult, helyettesítését igen szívesen vállalta dr. Tassy József, a kegyesrendi ház háziórvosa, aki a tanév folyamán két izben is megvizsgálta tanítványaink szemét, először okt. 16-án, másodszor márc. 28-án. Első szemvizsgálat alkalmával 8 kisebbfokú trachomás tanulót talált. A gyógykezelés oly sikerrel folyt, hogy a második szemvizsgálat alkalmával csak egy tanulónk volt trachomás. Az iskolaorvos jelentése szerint a gyógykezelés állandó s van remény a gyógyulásra.

3. *Valláserkölcsi és fegyelmi állapot.* Mivel intézetünket lefoglalta a katonaság a sebesültek számára és az előadások két helyen, délelőtt és délután is folytak, az ifjuság csak vasár- és ünnepnapokon hallgatott szentmisét. A róm. kath. vall. tanulók az enyhébb hónapokban a templomban hallgattak szent beszédet. E szent beszédek nemcsak tisztán vallásos tartalmúak voltak, hanem felölelték a tanuló ifjuságnak kötelességeit a hadbavonultakkal és azok hátramaradottaival szemben is. A szent gyónást és áldozást négyszer végezték tanítványaink. Más vallásu tanítványaink

saját lelkeszeik és hitoktatóik útmutatása szerint végezték vallásos kötelességeiket.

4. Évközben érkezett fontosabb vall. és közokt. miniszt. leiratok.

a) 87.129—1915. sz. a. elrendeli, hogy a tanulók katonasor előtt katonai kiképzésben részesüljenek.

b) 48.230—1916. elrendeli, hogy az 1898-ban szül. és besorozott tanulók tanulmányaikat előbb befejezzék.

c) 40.960—1916. sz. a. elrendeli, hogy a katonai szolgálatot teljesítő VIII. oszt. tanulók számára 4 heti tanfolyam tartassék.

d) 51.586. sz. a. a tanévnek 1916. június 3-án való befejezését rendeli el.

5. Látogatások.

a) Dr. Hénap Tamás, a kegyestanítórend főnöke 1915. dec. 3. és 4-én látogatta meg intézetünket, mely alkalommal többször is megjelent az osztályokban, meghallgatván a tanárok magyarázatát s a tanulók feleleteit.

b) Dr. Badics Ferenc, Budapest-vidéki tanker. kir. főigazgató 1916. márc. 20—24. napjain tartotta meg hivatalos látogatásait.

c) Dr. Acsay Antal, kegyesrendi kormánysegéd, mint a kegyesrendi növendékpapok tanulmányi felügyelője, ápr. 26. és 27-én meglátogatta a VI., VII. és VIII. osztályt, mely osztályok tanulóinak sorában helyet foglalnak a kegyesrendi növendékpapok.

6. Kegyeletes emlékezések.

Ünnepségeket a jelen tanévben nagyobb helyiségek hiányában nem tarthattunk. Ilyen alkalmakkor szent misén jelent meg az ifjuság, még pedig :

a) 1915. okt. 4-én, apostoli királyunk névünnepén ünnepélyes szent misén volt jelen az ifjuság.

b) Október 6-án az aradi vértanukért tartott ünnepélyes gyász-istentiszteleten vettünk részt.

c) November 1-én szent mise után kivonultunk a temetőbe, ahol Katona József sirjánál énekel, szavalattal és emlékbeszéddel hódolt a nagy költő emlékének az ifjuság.

d) November 19-én, Erzsébet napján istentiszteleten vett részt az ifjuság.

e) 1916. márc. 2-án Ferenc királyért, a kegyes-tanítórend jótévedőjéért tartottunk gyászistentiszteletet.

f) Márc. 15-én a szabadságharc emlékünnepét ültük meg hálaadó istentisztelettel.

g) Márc. 29-én gr. Koháry Istvánért, a kegyestanítórendi társház és gimn. alapítójáért tartott gyász-istentiszteleten vettünk részt.

h) Ápr. 11-én ünnepeltük az 1848-iki törvények szentesítésének évfordulóját.

i) Május 1-én a kárpáti ünnepély alkalmával ünnepélyes istentiszteleten vett részt az ifjúság, mely alkalommal dr. Tihanyi Béla hittanár alkalmi szentbeszédet mondott.

k) 1916. június 3-án ünnepélyes »Te-Deum«-on vett részt az ifjúság.

7. A tanári kar társadalmi szereplése.

Bruch József, a róm. kath. egyházközség tanácsának, a főgimn. bizottságnak, a Kath. Tanáregyesületnek és Katona József-körnek rendes tagja.

Csösz László, a Matematikai és Fizikai Társaság tagja.

Hannig István, a róm. kath. egyházközség tanácsának, a főgimn. bizottságnak, a Kath. Tanáregyesület, Katona József-Kör, magy. földr. társ. rendes, a tudóvész ellen védekező kecskeméti egyesület választmányi tagja.

Höchinger Miklós, a rajztanárok egyesületének tagja.

Pózna József, a Kath. Tanáregyesület, a Katona József-kör, a Felsőmagyarországi írók és újságírók szövetségének rendes tagja, a »Bars« című hetilapnak munkatársa. Ezen lapba irt politikai és hazafas tárgyú cikkeket.

Rassovszky Gyula, a Magyar Pedagógiai Társaság külső tagja, a Liptóvármegyei muzeumegyesület tagja.

Szomolányi József, a Magy. Irod.-tört. társaság és Kath. Tanáregyesület tagja.

Wagner Lajos, a Kath. Tanáregyesület és a Katona József-kör tagja, a tudóvész ellen védekező kecskeméti egyesület rendes tagja.

8. Vizsgálatok :

a) **Érettségek.** E tanévben is háromszor volt érettségi vizsgálat. A szeptemberi pótló-, javító- és kiegészítő érettségi vizsgálatok szóbeli része szept. 9-én volt. A decemberi javító érettségek dec. 18-án folytak le. Az évvégi érettségek írásbeli része május 15., 16. és 17-én folyt le, a szóbeli pedig június 9. és 10. napjain volt. Elnök volt mind a 3 érettségi vizsgálatnál Dr. Badics Ferenc, a tanker. kir. főigazgató.

b) **Osztályvizsgálatok.** A VIII. oszt. osztályvizsgálatai május hó első felében folytak le, az I–VII. oszt. osztályvizsgálatai pedig a tanév korábbi befejezése miatt május 27–31-ig. A hittani vizsgálatokon Révész István, praelátus-plébános elnökölt mint püspöki biztos.

9. **A tanulóknak katonai szolgálatra való előkészítése.** A vall. és közokt. miniszt. 87129/1915. sz. rendelete folytán intézetünk a katonai szolgálatra való előkészítést a tornatanár vezetésével 1915. okt. 16-án megkezdte és azt 1916. febr. 26-ig megszakítás nélkül gyakorolta.

A katonai gyakorlatokban a VI–VIII. oszt. tanulók vettek részt. Összes számuk 25 volt és pedig 6 VIII., 5 VII. és 14 VI. osztályos tanuló. A gyakorló órákat hetenként egyszer, szombaton délután 1/23-tól kezdve tartottuk és pedig esős időben a ref. főgimnázium tornatermében, egyébként pedig a 3 1/2–4 km.-nyire levő katonai gyakorlótéren.

A tanulási idő a tornateremben 1/23-tól 1/25-ig, a gyakorlótéren pedig 1/23-tól 1/26-ig, tehát 3 óra hosszáig tartott. Összesen 17 délután tartottunk gyakorlatot és pedig 6-szor a tornateremben és 11-szer a szabadban. A szabadban tartott 11 gyakorlat közül kettő menetgyakorlat volt 8 kilométer távolságra és vissza.

A 17 délután tartott gyakorlattal az »Irányelvek« s illetőleg a »Gyakorlati szabályzat« anyagából elvégeztük az egyes ember és a sor, továbbá a szakasz kiképzését egészen. A menetgyakorlat és tábori szolgálat anyagából végeztünk egyszerű menetgyakorlatot megterhelés nélkül, Gyakoroltuk a tájékozódást a térkép, fák, épületek, utak figyelembevételével, valamint a távbecslést.

A tornagyakorlatokból csináltunk szabad- és csuklógyakorlatokat fapuskákkal is. Végül gyakoroltuk a fegyverfogásokat is.

A tananyagnak orvosi természetü részét el kellett hagynunk, mivel iskolaorvosunk rendkívüli elfoglaltsága miatt annak tanítására nem vállalkozott.

A további gyakorlást február 26-án végleg abba kellett hagyni, mivel a vezető tornatanárt március 3-ra népfőlkelői fegyveres szolgálatra hívták be.

10. *Kirándulások.* A tanulóifjuság ősszel több ízben rándult ki Kecskemét vidékére szederlevélszedés céljából.

1916. május 2-án a virágos növények részeinek tanulmányozása és a fenyőfélék tanulmányozása végett az I. o. növendékek kirándultak a ligetbe. Május 6-án felkeresték a Műkertet, mely alkalommal megismerkedtek a növénygyűjtés gyakorlati módjával.

Május 6-án és 12-én a II. o. tanulók növénygyűjtés céljából a városi határba tettek kirándulást.

Május 16-án az I—III. oszt. tanulók Dutschák András, Höchinger Miklós és Szalay József tanárok vezetése mellett kirándultak Kisnyirbe szederlevélszedés és az erdei madárvilág megfigyelése céljából.

Május 17-én a IV—VII. oszt. tanulók Höchinger Miklós és Szalay József vezetése mellett Szikrába rándultak ki, innen Alpárra, a tört. nevezetességű helyre. Bejárták a Tisza árterületét, megfigyelték a vizimadarakat és szederlevelet szedtek.

Március hótól kezdve az I. és V—VIII. oszt. tanulók tornakirándulásokon vettek részt. Öt ízben volt ilyen kirándulás, amikor a tanulók meneteltek és különféle játékokkal szórakoztak.

VII.

A főgimnázium külső viszonyai.

1. *A főgimnáziumi bizottság.* A főgimnázium egyik fentartó testülete a róm. kath. egyházközség, a főgimnázium anyagi ügyeinek gondozására főgimnáziumi bizottságot alakított, melynek elnöke Bagi László, a róm. kath. egyházközség főgondnoka, nyug. helyettes polgármester. A bizottság tagjai: Brach József főgimn. igazgató, Dömötör Sándor kir. közjegyző, Hannig István kegyesrendi házfőnök, főgimn. tanár, Kováts Sándor földbirtokos és takarékpénztári igazgató, Rapcsányi Kálmán városi számvevő, dr. iványosi Szabó László ügyvéd, Szabó László kir. törvényszéki bíró és Zsigmond M. József polgári iskolai tanár.

2. *Tápingézet.* A tápingézetben (Erdősi Imre-utca), a róm. kath. Egyházközség a tanulóknak havi 40 koronáért ebédet, vacsorát és reggelire kenyeret ad; de szállásról kiki maga gondoskodik a főgimn. igazgatójának jóváhagyásával. A tápingézet ügyeit kilenc tagból álló bizottság gondozza; e bizottságban tanintézetünket Kummergruber Emil és Wagner Lajos tanárok képviselik. Fölvételért a róm. kath. egyházközség főgondnokságához kell fordulni.

VIII.

Könyv- és szertárak.

I. Tanári könyvtár.

A) *Ajándék útján való gyarapodás:*

A v. és közokt. minisztériumtól: Révai nagy Lexikona XII—XIII. K. — *Dr. Dömötör Sándor közjegyzőtől:* Földrajzi közlemények. (1911., 12. és 13. évf.) — *Debreczen sz. kir. város Tanácsától:* Debreczen sz. kir. városi rangra emelésének története. — *Pózna József kegyesrendi tanártól:* Gróf Eszterházy Miklós nádor politikai szereplése és jelentősége. — Visszaemlékezés II. Rákóczi Ferencre és a korabeli szabadságharcra. — Az 1848—49-iki szabadságharc. — Az orosz nagyhatalom megteremtői. (Különlenyomatok a gimnáziumi értesítőkből megjelent értekezéseiből.) Sik Sándor: A piarista cserkész kiskatéja. — *Ajándék 11 mű 6 kötetben, 5 füzetben.*

B) *Vétel útján való gyarapodás:*

I. Folyóiratok: Akad. Ért. — Alkoholizmus. — Arch. Ért. — Állattani közlemények. — Athenaeum. — Bpesti szemle. — Chemiai folyóirat. — Emlékbeszéd. — Ethnográfia. — Értekezések a bölcsészeti, a nyelv- és széptud., a filozófiai és társadalmi, a történettud. köréből. — Filozófiai Társ. Közl. — Irodalom történet. — Külügy—Hadügy. — Lehrproben u. Lehrgänge. — Magyar Figyelő. — Magyar iparművészet. — M. Középsiskola. — M. Kultura. — M. nyelv. — M. Paedagogia. — Math. és termtud. értekezések. — Néprajzi Értesítő. — Numizm. Közl. — Nyelvtudományi közl. — Az országos paedagógiai könyvtár és tanszermúzeum hivatalos értesítője. — Paedagógiai Értesítő. — Phil. közl. — Pótfüzetek a termtud. Közl.-höz. — Religio. — Századok. — Tanáregyl. Közl. — Termtud. Közl. — Tornaügy. — Ukrania. — Vasárnapi könyv.

II. Egyes művek: A nagy háború írásban és képben. I—II. K. — O. Bardenhewer: Geschichte der Altkirchlichen Literatur. III. B. — Dr. Czirbusz: Anthro-po-geografia. — Csengeri: Euripides drámái II-ik K. — Dr. Erdélyi: Árpád-kori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései. — Dr. Erdélyi: Magyar művelődés történet I. K. — Karpeles: Heines sämtliche Werke. — Ladewig-Schaper: Vergils Gedichte. — Dr. Mihályfi: A nyilvános istentisztelet. — Miskolczi közművelődési Egyesület: Szóval és tollal a hazáért. — Mon. Hung. Hist. diplom. vol. XL.: Dr. Thallóczy: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450—1527. — H. Münsterberg: Psychologie und Wirtschaftsleben. — H. Münsterberg: Psychotechnik. — Dr. Német: Diplomaciai okmányok. — Pauly-Wissova: Realencyklopädie der klass. Altertumswissenschaft I. B. Rózsaffy; Fabriczy Kornél kisebb dolgozatai. — W. Stern: Differentielle Psychologie. — Takáts: Rajzok a török világból. II. — Vojnovits G.: Madách Ember tragédiája. Weinhold: Physikalische Demonstrationen. — O. Willmann: Lexicon der Pädagogik. III—IV. B.

Vétel 22 mű 29 kötetben. Az összes folyó évi gyarapodás 33 mű 35 kötetben és 5 füzetben.

A tanári könyvtár állománya az 1915—16. iskolai évben 3057 mű 7460 kötetben.

2. Ifjúsági könyvtár.

A könyvtár állománya ez iskolai évben a következő művekkel gyarapodott:

Nagyobb ifjúsági könyvtár:

A) *Ajándék útján*: Csösz László, kegyesrendi tanártól: Jókai M.: A jövő század regénye. (986.) Szalay József, kegyesrendi tanártól: Petőfi Sándor összes költeményei. (494.) Wagner Lajos, kegyesrendi tanártól: A Juventus VII. évf.-a.

Ajándék 3 mű 2 kötetben és 1 füzetben.

B) *Vétel útján való gyarapodás*: Dr. Gáspár Ferenc: Kelet és Hollandus India. Dr. Hankó Vilmos: Universum 1916. évf.-a. (765.) Bokor Malvin: A Szirányi család. (978.) Papp Dezső: Egész az északi pólusig. (979.) Apor—Nagy; Hires feltalálók. (9476.) Gubányi Károly: Ausztrália. (980.) Jókai Mór: A rózsák szigete. (981.) Philip C. James—Unger: A modern kémia. (982.) Endrei Zalán: Petőfi Sándor összes költeményei. (494.) Sienkievicz H.: Quo vadis? (462 ab.) Serényi—Visnya: A levegő meghódítása. (983.) Smiles—Schramm: A boldogulás útja. (984.) Csukovics Sándor: Virágos vonattól a kórágóig. (10 pld.) (985.) Jókai Mór: A jövő század regénye. (986 ab.) Gubányi Károly: Mukdeni sírok. (987.) Szigetvári Iván: A komikum elmélete. (988.) Lőrinczy György: A rétek lelke. (989.) Herczeg Ferenc: A szelek szárnyain. (990.) Bokor Malvin: Virradat. (991.) Túri Béla: A háború belülről nézve. (992.) Gaál Mózes: Vörösmarty Mihály válogatott költeményei. (992.) Vietórisz József: Levelek a harctérre. (993.) Stratz Rudolf: Édes hazám. (994.) Császár—Kont: Arago emlékbeszédei (Carnot, Monge, Volta és Ampére felett.) (995.) Aage Madelung: Hadi naplóm. (996.) Sven Hedin könyve az orosz harctérről. (997.) Endrei Ákos: Szemelvények a kuruc költészet epikájából. (10 pld. 998.) Filó Károly: A vértanú szelleme. (999 abc.) Haggard R.: Ő. (1000.) Haggard R.: Ayesha visszatér. (1001 ab.) Szabolcska Mihály: Háborús versek könyve. (1002.) Williamson C. N.: Az erdők fia. (1003.) Kerékgyártó Árpád: Budapest. (1004.) Mátrai Rudolf: Balaton. (1005.) Erődi Kálmán: Az Alduna és vidéke. (1006.) Sienkiewitz H.: Tűzzel-vassal. (1007 ab.) Vajda Gyula: A háború költészete. (2 pld. 1008.) Kozma Andor: A katona a magyar költészetben. (1009.) Pilch Jenő: Ausztria és Magyarország hadserege. (1009.) Ujhelyi Péter: Hadseregünk megalakulása és bölcsőkora. (1009.) Molnár Viktor: A vörös kereszt. (1009.) A világháború naplója (I—VI. k. 1010.) Mikes Lajos: Zeppelin. (1011.) Wittmann Viktor: A repülőgépekről. (1011.) Gonda Béla: A hadiflottáról. (1011.) Sándor Szilárd: A modern háború eszközei. (1011.) Százados István: Hindenburg. (1012.) Frobenius Hermann: A német birodalom sorsdöntő órája. (1012.) A. Conan Doyle—Góth: Nagy-Britannia veszedelme. (1012.) Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde. (15 pld. 338.)

Könyvtári gyarapodás 1915/16-ban 53 mű 49 kötetben és 22 füzetben.

Kisebbségi ifjúsági könyvtár.

A) *Gyarapodás ajándék útján*: Veszelovszky László úrtól: Drumár János: Sir Adamanth titka. (576.) Drumár János: Kassiopeia (577.) Dávid Margit: Guliver utazásai. (578.) Ujfalussy Amadil: Küzdelem a dicsőségért. (579.) Győri Ilona: Kalandok Indiában. (580.) Győri Ilona: A tenger réme (581.)

Ajándék 6 mű 6 kötetben.

B) *Vétel útján való gyarapodás*: Toma István: A hegyaljai diákok. (582.) Móra Ferenc: Filkó meg én. (583.) Rákosi Viktor: Korhadt fakeresztek. (584.) K. Nagy Sándor: Ne bántsod az állatot (585.) Huszár Károly: A magyar nép hősei. (586.) Dr. Prónai Antal: Új szavalókönyv. (587.)

Könyvtári gyarapodás 1915/16-ban 12 mű 12 kötetben. Könyvszerzésre fordított összeg 16391 korona; könyvkötésre fordított összeg 39.70 korona.

NB. Az 1915/16. év végén a könyvtár állománya (felső) 1223 mű, 2157 kötetben és 49 füzetben; (alsó) 621 mű, 798 kötetben. Összesen: 1844 mű, 2955 kötetben és 45 füzetben.

3. Természettani szertár.

Szerzemény: 2 telefon, 5 drb. kis izzólámpa, 1 regenerálható Röntgenlámpa, 1 Röntgenlámpa állvány, 1 üveggömb a levegő súlyának megmérésére, 1 Archimedes-féle üres és tömör henger, 6 drb. hajszálcső, 1 kétszerhomorú lencse, 1 pár Fischer-féle elektroszkop, 1 Crookscső.

Házikészítmény: 1 elektroszkop.

Ajándék: Főtisztelendő Palatin Gergely pannonhalmi bencés főiskolai tanár úr adott intézetünknek 5 drb. saját készítményű optikai rácst. Ezért intézetünk nevében hálás köszönetünket fejezzük ki e helyen is.

Hozzászámítva a fogyasztás alá eső cikkeket és a szállítási költségeket, az összes kiadás 500 korona.

A leltári kimutatás szerint a szertárban van 852 drb eszköz 14916.46 korona értékben.

4. Természetráji és vegytani szertár.

Új beszerzés nem történt. A természetráji szertár állománya 7868 drb.

5. Földrajzi szertár.

Vétel útján szereztetett: Magyarország hegyrajza és politikai térképe 38 korona értékben.

Jelenleg van a gyűjteményben 76 drb fali térkép, 8 drb domborművű térkép, 1 tellurium, 35 drb szemléltető kép, 2 drb sztereoszkop, 50 drb kép a sztereoszkophoz, 95 darabból álló természetgyűjtemény.

Összes érték: 1795 korona 31 fillér.

6. Éremgyűjtemény.

Éremgyűjteményünk a jelen tanév folyamán a következő ajándékokkal gyarapodott: Brach József igazgató 1 drb rézpénz; Imre Gyula II. oszt.

tanuló 1 drb rézpénz; Csorba Pál III. oszt. tanuló 2 drb papírpénz; Gara Pál III. oszt. tanuló 1 drb rézpénz; Keller János III. oszt. tanuló 2 drb réz- és 1 drb ezüstpénz; Lehóczky Béla 2 drb rézpénz; Sántha László III. oszt. tanuló 1 drb ezüstpénz; Szabó András III. oszt. tanuló 2 drb rézpénz, Sztolarsik Kornél III. oszt. tanuló 5 drb rézpénz.

A gyűjteményre vonatkozólag lásd az 1908/9. évi értesítőt.

7. Rajzsztár.

Beszerzés: Normal tanmenet, csigák, kagylók, rákok, kovácsolt vasvasalások, uj fémedények.

Évi szaporulat 55 drb, 193 korona értékben.

8. Kísérleti pszichológiai sztár.

Beszerzés: 1 aesthesiometer, 1 hajaesthesiometer, 18 színes papiros, 10 Brahm-féle korong, 1 szinoktaeder, 2 Weber-féle csésze, szinkorongok.

Egész évi beszerzés 40 drb, 106 korona értékben.

9. Filológiai és történelmi gyűjtemény.

Beszerzés: Deák Ferenc, Andrássy Gyula, Kossuth Lajos és Arany János mellszobra 100 korona értékben.

Van összesen 26 drb. aranykeretes olajfestmény, 311 drb. kartonra húzott és 343 drb. üvegkeretbe foglalt kép, 4 drb. Dent-féle kép és 4 drb. rézmetszet kép, 74 drb. gipszöntvény, 1 drb. márványszobor és 3 drb. modell, azonkívül görög és római ruhák, katapulta, turris ambulatio, római ház, szövőszék (fautánzatok.) Értéke: 9510 korona 60 fillér.

10. Éneksztár.

Beszerzés: A Censztochoi legenda, 20 drb Karsay—Szent-Gály imádkönyv. Összes kiadás 8650 korona.

II. Tornaszertár.

Beszerzés: 25 méter spárgaheveder. Összes kiadás 20 korona.

IX.

Önképzőkör.

A második háborus iskolaévben, a fokozott nehézségek ellenére is összegyűltünk, hogy körünk hármas feladatának munkálásával: a szellemi ismeretek terjesztésével, a nyilvánosság előtti határozott fellépés és a

szociális érzék fejlesztésével egészítsük ki az iskola munkáját. Az alakuló gyűlést okt. 3-án tartottuk meg, amidőn főt. Rassovszky Gyula vezető tanár úr az önképzőkör fontosságát hangsúlyozta s irányítást adott évi működésünkre, a szereplésekre és bírálatokra vonatkozólag.

Az alapszabályok értelmében, a hármas előterjesztés alapján a főgimnázium igazgatója Halamka Gyula VIII. o. k. r. n. p.-ot jelölte ki elnöknek. A kör rendes tagjai megválasztották titkárnak Ottó László VIII. o. t.-t, főjegyzőnek Richter Pál VII. o. k. r. n. p.-ot, aljegyzőnek Liszka Jenő VII. o. t.-t, pénztárnoknak Kovács István VIII. o. t.-t, ellenőrnek Egyedi Pál, majd ennek távoztával Neubarth László VIII. o. k. r. n. p.-ot, főkönyvtárosnak Tóth Dezső VIII. o. t.-t, alkönyvtárosnak Tyukos Károly és Mindák Jenő VII. o. tanulókat.

Bírálok a kör rendes tagjai, a VIII—VII. osztály tanulói. A tisztikar megválasztotta a VI. o.-ból dolgozatbírálóknak Jelenits Istvánt és Kemény Jenőt, szavalatbírálóknak Szigeti Józsefet és Zwickl Mihály k. r. n. p.-ot. Az V. osztályból dolgozatbírálóknak Tajti Ferencet és Bäcker Józsefet, szavalatbírálóknak pedig Haas Hugót és Kaindl Jánost, majd az utóbbi távoztával Kiss Józsefet.

Az önképzőkör az évfolyamán 11 gyűlést tartott, melyekből az alakuló és évváró gyűlésre esik 2, rendes gyűlés volt 8, rendkívüli 1. Azonkívül a multhoz hiven az idén is megkoszorúztuk beszéd, szavalat és ének kíséretében november hó 1-én Katona József sirját.

A gyűlések tárgya szavalatok és azok rögtönzött bírálatai, költeménybírálat, irodalmi, történelmi, természettudományi felolvasások és szabadelőadások voltak. Körünkben, a viszonyokat tekintetbe véve élénk élet uralkodott. Különösen figyelemre méltó a szabadelőadások számának növekedése és az előszeretet, mellyel a kör tagjai a természettudományokat karolták fel. A szereplések értékes voltát bizonyítja a statisztikai kimutatás.

A rendes gyűléseken elhangzott 16 szavalat; ebből dicséretben részesült 9, jó fokozatban 6, elismerésben 1. Beadtak bírálatra egy költeményciklust, melynek általános fokozata dicséretes. Felolvasás volt 10; ebből irodalmi 6, természettudományi 3, megemlékezés 1. Fokozatuk 1 jegyzőkönyvi dicséret, 6 dicséretes, 3 jó. Szabadelőadás volt 6; ebből irodalmi 1, természettudományi 2, mennyiségtani 1, filozófiai 2. Fokozatuk 5 dicséretes, 1 jó. Idejárul még az elnök megnyitó és bezáró beszéde.

Rendkívüli gyűlés keretén belül 5 szavaló versenyzett Arany János: »Tetemre hívás«-ának a színházban való szavalásáért. A verseny eredményeként Ottó László VIII. és Szigeti József VI. o. tanulókat küldték ki. A második díjat a többi középiskolai tanulókkal szemben Ottó László VIII. o. t. nyerte el.

Katona sirjánál tartott ünnepi beszéd és szavalat fokozatát a tisztikar állapította meg.

A kör könyvtára helyszűke miatt az idén sem állott a tagok rendelkezésére; a folyóiratokat azonban olvashatták. A könyvtár három folyóirattal — Zászlónk, Élet, Urania — szaporodott.

A kör bevétele tagsági díjakból 131 korona 60 fillér. Kiadása folyóiratokra és Katona József koszorújára 50 korona. A megmaradt 81 korona 60 fillért a takarékpénztárban levő tőkéhez csatoltuk.

A kör összes vagyona 1129:15 korona.

~~~~~

X.

Segélyző Egyesület.

A Segélyző Egyesület tőkéjének kamataiból 113 korona 14 fillér értékben 44 darab könyvet szereztünk be a jelen iskolai évben, azonkívül bekötetett 78 könyv 46 korona 80 fillér értékben.

Az egyesület könyvtára ez iskolai évben ajándékozás után a következő tankönyvekkel szaporodott: Kalocsay Imre VIII. oszt. tanuló 12 darab, Márk László VIII. oszt. tanuló 2 darab, Saffel Mihály VII. oszt. tanuló 4 darab tankönyvet adott.

Ajándékozás folytán a könyvtár 18 tankönyvvel gyarapodott.

Hálás kötelességünknek tartjuk ez alkalommal is őszinte köszönetünket nyilvánítani az adományozóknak szives adományaikért.

Az osztályok és tanulók száma szerint a segélyezés következőleg oszlott meg:

I. osztályban	12 tanuló	kapott	107 darab	tankönyvet,
II. osztályban	17 tanuló	kapott	137 darab	tankönyvet,
III. osztályban	10 tanuló	kapott	92 darab	tankönyvet,
IV. osztályban	8 tanuló	kapott	73 darab	tankönyvet,
V. osztályban	6 tanuló	kapott	95 darab	tankönyvet,
VI. osztályban	6 tanuló	kapott	48 darab	tankönyvet,
VII. osztályban	5 tanuló	kapott	89 darab	tankönyvet,
VIII. osztályban	5 tanuló	kapott	88 darab	tankönyvet,
I—VIII. osztályban	68 tanuló	kapott	719 darab	tankönyvet.

A Segélyző Egyesület könyvtárában jelenleg van 966 darab tankönyv.

A Segélyző Egyesület összes vagyona 3611 korona, mely a főgimn. igazgatójának kezelése alatt van.

~~~~~

XI.

Gyorsírókör.

Intézetünk »Gyorsírókör«-e az idén is megalakult mindjárt az iskolai év elején. Összesen 25 tagja volt. A VIII. osztályból 10-en, a VII-ből 13-an és a VI. osztályból 2-en. Az előadók a tagok sorából kerültek ki. A haladók előadója ifj. Németh Jenő VIII. o. k. r. n. p., a kezdők előadója pedig Halász Imre ugyancsak VIII. o. k. r. n. p. volt.

A tagok vasárnaponként gyakorolták magukat a Gabelsberger—Markovits-féle gyorsírásban az előadók utmutatása szerint heti egy órában.

Tagsági díjakat az idén sem szedtünk.

A gyorsírókör jelenlegi vagyona 1334~~34~~ korona.

Május 24-én tartottuk meg az idei versenyírást, melyen Brach József az intézet igazgatója elnökölt. A haladók 150, a többiek pedig 100 szótagos diktátumot írtak percenkint. A 150 szótagos diktátum leírásában Biró János, a 100 szótagosban pedig Ébner János lett a nyertes.

A kör két előadója 10—10 korona, a két nyertes pedig 5—5 korona jutalomban részesült.

XII.

Jegyzőkönyv

a kecskeméti róm. kath. főgimnáziumnál rendezett pályázatok elbírálása végett folyó évi május hó 18-ik napján tartott gyűlésről.

A tétéleket megállapító bizottság az 1915. évi okt. hó 23-án tartott gyűlésében 10 tételre tűzött ki pályadíjat.

A határidőre 13 pályamunka érkezett be; bírálói:

Bagi László, a róm. kath. egyház főgondnoka, Dömötör Sándor kir. közjegyző, Gyenes István ny. árvaszéki ülnök, Kovács Sándor földbirtokos, takarékpénztári igazgató, Ottó Sándor városi mérnök, Iványosi Szabó László ügyvéd, Szabó László törvényszéki bíró, Szegedy György nyug. városi tanácsos, Brach József főgimn. igazgató, Csósz László, Dutschák András, Hannig István, Höchinger Miklós, Kummergruber Emil, Pózna József, Rassovszky Gyula, Szalay József, Szomolányi József, Tell Sándor, dr. Tihanyi Béla, Wagner Lajos főgimnáziumi tanárok.

1. Kecskemét város közönségétől alapított »Széchenyi-dij«-ra (60+60), melyért csakis kecskeméti születésű ifjak pályázhatnak, a következő történeti tételek szolgálták pályázatul: a) »Kik voltak a magyar nemzeti eszme és fajszeretet ápolói és fejlesztői hazánkban?« vagy b) »Mit köszönhet Európa a magyaroknak?«

A tételre pályamunka nem érkezett.

2. A »Kecskeméti Kaszinó«-nak 40 korona jutalmára kitűzött tétel: »Kecskemét multjából szabadon választott történeti elbeszélés.« A kitűzött tételért 2 pályamunka versenyzett.

Az I. sz. »Lelkemet ihlette a jelen és a mult« jeligét viselő dolgozat két elbeszélést ad: »A viszontlátás« kissé erőltetett, ha az »ő«-zö kiejtést elhagyjuk, bármely vidék egyszerű népére ráillik. — A másik a »Renegát« lassú menetű, itt-ott átugrás vehető észre; jól stilizál, élvezhető kis kecskeméti vonatkozású elbeszélés. Kár, hogy forrásait nem nevezi meg. Féljutalomra, 20 K.-ra méltó.

Szerzője: Neubarth László VIII. o. t.

A II. sz. »Különös vágyam van a nagy, egyszerű, ösdolgok után« jeligés dolgozat elbeszélő készséget árul el, azonban a főhős jellemzése csak részben sikerült; ellenmondások vannak a dolgozatban, kiállítása gyenge. Törekvése féljutalmat, 20 K.-t érdemel.

Szerzője: Jelenits István VI. o. t.

3. Néhai Zsiga Alajos k. r. tanár alapítványának 48 korona kamata Dömötör Sándor, kir. közjegyző úr bőkezűségéből 66 koronára bővült. Erre az u. n. »Zsiga díj«-ra a bizottság a következő valláserkölcsi tételt tűzte ki: »Háborúnk, mint az erkölcsi értékek apológiája.«

A kitűzött tételre egy pályamű érkezett, a III. sz. »A történelem kaoszában nagy rend érvényesül; a világ értelmének kulcsa nem a fizis, hanem a szellem« jeligével. Szerzője a tétel helyesen fogta föl, sokat olvasott hozzá és alapos munkát igyekezett végezni. A tényeket jól csoportosítja, ítéletei megalkotásánál a vezető szempontok helyesek. A jutalomra érdemes.

Szerzője: Halamka Gyula VIII. o. t.

4. A »Horváth Döme-díj« (60+80) irodalmi tétele a következő volt: »Katona József és drámáinak irodalmi értéke.«

A tételre pályamunka nem érkezett.

5. A »Kada díj«-ért készítendő az alapító szándéka szerint »Kada Elek emlékezetére« címen egy néhai, nagynevű polgármesterünknek Kecskemét naggyá teremtése körül szerzett elévülhetetlen érdemeit, írói mű-

ködését, vagy szónoki tehetségét méltató óda vagy emlékbeszéd. Esetleg Kada Elek polgármesternek, mint az új Kecskemét megalapítójának működésével kapcsolatosan Kecskemét kulturális haladására biztató pályamű.

E tételre sem érkezett pályázat.

6. Esztetikai tételek: *a)* »A lelki élet rajza Arany balladáiban,« vagy *b)* »Mikszáth humora.« Csak az első esztetikai tételre érkezett pályamű.

A IV. sz. »Der kleine Gott der Welt bleibt stets vom gleichen Schlag, Und ist so wunderbar, als wie am ersten Tag« jeligés mű szerzője a forrásmunkák tanulmányozására több gondot fordíthatott volna; nem ad teljes képet a lélekrajzról; több balladát elhagy, kevés a dolgozatban az önállóság. A helyesírás is kifogásolható. 20 korona jutalmat érdemel.

Szerzője: Janik László VIII. o. t.

7. Költői tárgyul kitűzetett: Egy vagy több tetszés szerinti vallásos vagy hazafias költemény. Erre egy pályamunka érkezett.

Az V. sz. »Mindent Máriának!« jeligés dolgozat 8 verset, vallásos és hazafias költeményt tartalmaz. Kevés a költeményekben az önálló érzelem, újabb költőinktől sokat kölcsönöz; ahol a maga, a jelen időre vonatkozó érzelmeiről szól, ott igazibb és jobb is. Buzgalma 20 korona jutalmat érdemel.

Szerzője: Janik László VIII. o. t.

8. Németből magyarra való fordításra kitűzött tétel: Schiller: »Der Spaziergang« című elégiája prózában. A tételre 3 műfordítás érkezett.

A VI. sz. »Retournons a la Nature« jeligével ellátott műfordítás sikerült. Stílusa magyaros és élénk. Két sort kihagyott és nem fordított le a szövegből, ami miatt a gondolati összefüggés e helyen megszakadt. Ettől eltekintve 20 korona jutalmat érdemel.

Szerzője: Kardos Aladár VIII. o. t.

A VII. sz. »Oh természet, oh dicső természet, mely nyelv merne versenyezni veled?« jeligés műfordítás általában véve a szöveg helyes megértéséről tanúskodik, csak egyes helyeken a szavak és kifejezések helytelen értelmezése miatt homályos. Stílusa elég élénk. 10 korona jutalomra érdemes.

Szerzője: Halász Imre VIII. o. t.

A VIII. sz. »Töltsétek be a földet és hajtsátok azt birodalmatok alá« jeligés műfordítás szerzője szorosán ragaszkodik a szöveghez, ami az értelem és világosság rovására van. Stílusa nem elég élénk és egyes szavak helytelen értelmezése miatt hiányzik az egyes részek között az értelmi összefüggés. Buzgóságáért dicséretre méltó.

Szerzője: Zwickl Mihály VI. o. t.

9. Természetrajzi tétel: »A madarak védelmének fontossága.« Beérkezett egy pályamunka.

A IX. sz. »Ne bántsátok az éneklő madarakat, hisz úgy sem ártanak senkinek« jeligés dolgozat szerzője számos, elsőrangú forrásmunka alapján, lendületes stílusú, minden tekintetben megfelelő, érdemes munkát végzett. 50 korona jutalomban részesül.

Szerzője: Varanics József VIII o. t.

10. Természettani-mennyiségtani tétel: *a)* »Az emberi kéz és láb mechanizmusa,« vagy *b)* »A háromszög nevezetes pontjai.« A természettani tételre beérkezett 1, a mennyiségtanira 3 pályamunka.

A X. sz. »Te mindent szám szerint és mértékkel rendtél el« jeligét viselő természettani dolgozat szerzője a tételt értelmesen, jól áttekinthetően, kerek rövidséggel tárgyalja. Szépen feltűnteti világos előadásban az emberi kéznek és lábnak, mint gépnek előnyeit a mechanikai gépekkel szemben. Ügyes munkájáért a munka írója 40 korona jutalmat érdemelt.

Szerzője: Ferenczi Zoltán VIII. o. t.

A XI. sz. »Minden kezdet nehéz« jeligés mennyiségtani munka írója az anyagot jól, bár nem teljesen felhasználva, feladatát ügyesen és világosan oldotta meg. Ezért 25 koronát kap jutalmul.

Szerzője: Gallov József VII. o. t.

A XII. sz. » $\sin 2\alpha = 2 \sin \alpha \cos \alpha$ « jeligés mű szerzője a kérdést legkimerítőbben tárgyalja, mindent pontosan és következetesen bizonyít, de néha nem elég könnyedén. Szintén 25 korona jutalmat érdemel.

Szerzője: Ferenczi Zoltán VIII. o. t.

A XIII. sz. »Bolyai« jeligéjű munka szerzője a tételt hiányosan dolgozta ki. Amit azonban ad, mint részletmunka igen jól megfelel a követelményeknek. Jutalma 12 korona.

Szerzője: Kemény Jenő VI. o. t.

* * *

A pályamunkák jutalmazásához az alapítványokon kívül nagylelkűen hozzájárulni kegyeskedtek:

Dr. Angyal Vidor városi tisztii főügyész 30 kor., Bagi László főgondnok 20 kor., Dömötör Sándor kir. közjegyző 18 kor., Dömötör László dr. ügyvéd 20 kor., Gyenes Bertalan ny. városi rendőrkapitány 10 kor., Gyenes István ny. árvaszéki ülnök 10 kor., Szabó László

törvényszéki bíró 20 kor., dr. Iványosi Szabó László ügyvéd 20 kor., Szegedy György ny. városi tanácsos 20 korona.

Özv. Dömötör Istvánné sz. Bencsik Terézia 800 koronás alapítványának 48 korona kamatait, valamint Ottó Sándor városi mérnök 400 koronás alapítványának 24 korona kamatait a pályamunkák jutalmazására fordítottuk.

A jutalomra fordított összeg: 328 korona.

Fogadják a nemesszivű adakozók e helyen is a tanuló ifjuság nevében a tanári kar hálás köszönetét.

XIII.

Ösztöndíjak, jutalmak, segélyezések.

1. *A Nemes Jettim József árva-alapítványból* Tyukos Károly VII. o. tanuló 160 korona ösztöndíjat élvez. -- 916/736.

2. *A Nemes Jettim József árva-alapítványból* Liszka Jenő VII. oszt. tanuló 120 korona ösztöndíjat élvez. -- 515/1912. ápr. 16. sz. a.

3. *br. Budics József-féle családi ösztöndíjből* Roósz Lajos IV. oszt. tanuló 800 koronát élvez. — 18.232/1912. sz. a.

4. *A jövedéki birság alapból* Molnár László II. oszt. tanuló 200 korona ösztöndíjat élvez. -- P. ü. miniszter 87.443/1914. sz. a.

5. *Balla János ny. levéltáros 600 korona alapítványának* 24 korona kamatait Matúz Károly II. oszt. tanuló kapta.

6. *A Beke-féle 1320 koronás alapítvány* 5280 korona kamatait Csupák Elemér VI. oszt. tanuló élvezte.

7. *Néhai Bogyó Pál kecskeméti praelatus-plebános 1000 koronás alapítványának* 40 korona kamataival Tóth Imre IV. oszt. tanulót jutalmaztuk.

8. *Csomák Gábor 1000 korona alapítványának* 70 korona kamatait Tyukos Károly VII. oszt. tanuló nyerte el.

9. *Hoffmann János volt kecskeméti plebános 840 korona alapítványának* 3360 korona kamataival Seres Zsigmond IV. oszt. tanulót jutalmaztuk.

10. *A Horváth Cyrill-féle 2000 korona alapítványának* 80 korona kamatait Rimóczy Ferenc VIII. oszt. tanuló kapta. ¹⁾

11. *A Horváth Döme féle 2000 korona alapítványának* 80 korona kamataival a tanári kar Liszka Jenő VII. oszt. tanulót jutalmazta. ¹⁾

12. *H. Kovács Anna 409 korona alapítványának* 16 korona kamatait Nemesszeghy Pál II. oszt. tanulónak adtuk.

¹⁾ Ezen jutalmat csak kecskeméti illetőségű tanulók nyerhetik el.

13. *A Niklos János-féle 240 korona alapítvány* 10 korona kamatait a zenében tanusított haladásáért Kummergruber Emil IV. oszt. tanuló nyerte el.

14. *Peitler Antal volt váci püspök 2000 korona alapítványának* 80 korona kamatait Tóth Dezső VIII. oszt. tanuló kapta.

15. *Pollák Ede volt főgimn. igazgató 200 korona alapítványának* 8 korona kamatait Fuchs Antal I. oszt. tanulónak adtuk.

16. *Vincze János 200 korona alapítványának* 8 korona kamatait Mészáros István I. oszt. tanulónak juttattuk.

17. *A Fektor-féle alapítvány* 48 korona kamataival Bilcz Gergely V. oszt. tanulót jutalmaztuk.

18. *Néhai nemes Kovács László 1500 korona alapítványának* 90 korona kamataiból Horváth Géza IV. oszt. tanuló 20 koronát; Sipos Lajos IV. oszt. tanuló 20 koronát, Wolf Imre IV. oszt. tanuló 20 koronát, Marsa Mihály II. oszt. tanuló 20 koronát, Kontra Károly I. oszt. tanuló 10 koronát kaptak.²⁾

19. *Néhai Liptay Pál 800 korona alapítványának* 48 korona kamataival Konrád Jakab III. oszt. tanulót jutalmaztuk.

20. *A Ferenczy-féle* 24 koronát, *a Zimmermann-féle* 6 koronát, *a Major-féle* 3·22 koronát, *a Bakonyi-féle* 12 koronát, összesen 45·22 koronát Szikora István III. oszt. tanulónak juttattuk.

21. *A Szabó-féle 200 korona alapítvány* 12 korona kamatait Fuchs Antal I. oszt. tanuló kapta.

22. *Csász Imre kegyesrendi tanár 240 korona alapítványának* 13·72 korona kamataival Komáromi Géza IV. oszt. tanulót jutalmaztuk.

23. *V. Kiss József és neje Ruza Rozália 600 korona alapítványának* 36 korona kamatait Urbán Imre VI. oszt. tanuló kapta.³⁾

24. *Horváth Döme 400 korona alapítványának* 24 korona kamatait Tasi Ferenc II. oszt. tanulónak adtuk.

25. *Csáki József és neje Tóth Juliánna 800 korona alapítványának* 48 korona kamataival Gaál László IV. oszt. tanulót jutalmaztuk.

26. *Néhai Sántha Gábor 1000 korona alapítványának* 60 korona kamatait Schramm Ottó III. oszt. tanuló kapta.

27. *Szilágyi Ignác és neje Witz Terézia 500 koronás alapítványának* 30 korona kamatait Kemény Jenő VI. oszt. tanulónak juttattuk.

28. *A Guszti bácsi-féle 500 korona alapítványának* 30 korona kamatait Konrád György III. oszt. tanulónak adtuk.

29. *Dr. Szivós Ignác és neje Steiner Fáni 1000 korona alapítványának* 60 korona kamataival Horváth Ödön V. oszt. tanulót jutalmaztuk.

²⁾ Ezen alapítvány kamatait a végrendelet értelmében 5 szegénysorsú, jóviseletű és szorgalmas róm. kath. vallású tanuló kapja.

³⁾ Ezen jutalmat mindig VI. o. tanuló kapja.

30. *Dr. Politzer Bernát, valamint dr. Politzer Gyula budapest ügyvéd édesanyjának Esztreicher Franciskának nevére és emlékére tett 200—200 korona alapítványának* 24 korona kamatait Topinka Lajos II. oszt. tanulóknak juttattuk.

31. *Dr. Lakatos Ottó minoritarendű tartományi rendfőnök 500 korona alapítványának* 30 korona kamatait Bagi Lajos II. oszt. tanuló kapta.

32. *Mihályi Cézár sz. Ferencrendi szerzetes nevére tett 300 korona alapítványának* 18 kor. kamataival Dezső Lajos III. oszt. tanulót jutalmaztuk.

33. *Néhai Dr. Csősz Imre kegyesrendi tanár 1000 korona alapítványának* 60 korona kamatait Horváth Gyula III. oszt. tanuló kapta.

34. *Az özv. Dömötör Istvánné szül. Bencsik Terézia 800 kor. alapítványának* 48 korona kamatait ez évben pályamunkák jutalmazására fordítottuk.

35. *A Haas Leó emlékére tett 200 korona alapítványnak* 12 korona kamatait Baranyi Menyhért III. oszt. tanulóknak juttattuk.

36. *Ottó Sándor th. mérnök 400 korona alapítványának* 24 korona kamatait ez évben pályamunkák jutalmazására fordítottuk.

37. *A Koháry-féle alapítvány kamataiból* Bäker József V., Konrád Jakab III., Imre Gyula II. és Körösztyós János I. oszt. tanulók egyenkint 27 koronát kaptak.

38. *A Kecskeméti Takarékpénztári Egyesület 100 korona adományából* Geisz Péter V. oszt. és Nemesszeghy Lajos IV. oszt. tanulók 50—50 koronát kaptak.

39. *A Kecskeméti Leszámitoló és Pénzváltó Bank 100 korona adományát* Ottó László VIII. oszt. tanulóknak adtuk.

40. *A Kecskeméti Iparhitelintézet és Népbank 50 korona adományából* Horváth József II. oszt. és Kovács Kálmán I. oszt. tanulóknak 25—25 koronát juttattunk.

41. *A Központi Takarékpénztár 50 korona adományát* a tanulmányi utazási-alap javára tőkésítettük.

42. *Dömötör Sándor, kir. közjegyző feledhetetlen emlékü neje Bakula Borbála emlékére* 20 koronát adott, melyet Magyar László III. o. tanuló kapott.

43. *Dömötör Sándor, kir. közjegyző* 30 koronát adott a kegyesrendi növendékpapok karmesterének jutalmazására, melyet Emmer József VIII. oszt. tanuló nyert el.

44. *Dömötör Sándor, kir. közjegyző boldogult fia Dr. Dömötör Sándor szilágycsehi kir. közjegyző emlékére* 20 koronát adott, melyet Kontra Károly I. oszt. tanuló nyert el.

45. *Dr. Dömötör Sándor kir. közjegyző özvegye* boldogult férje emlékére 20 koronát adott, melyet Patyi Antal III. oszt. tanuló nyert el.

46. *Kovács Sándor földbirtokos és bankigazgató* a tanulmányi utazási-alap javára 20 koronát adott.

47. *Szabó László kir. törvényszéki bíró* 30 korona ajándékát Baranyi Menyhért III. o. tanuló nyerte el.

48. *Szegedy György ny. városi tanácsos* 20 korona ajándékát Rosta Lajos II. oszt. tanuló nyerte el.

49. *Dr. Dömötör Lajos városi tanácsos* 10 korona adományát Patyi Antal III. oszt. tanulónak adtuk.

50. *Dr. Szabó Iván ügyvéd és bankigazgató* 50 korona adományából Tasi István I. oszt. tanuló 40 és Kósa Antal I. oszt. tanuló 10 koronát kapott.

51. *A róm. kath. egyházközség* Ottó László VIII. oszt. tanulót 70 korona és Kummergruber Emil IV. oszt. tanulót 30 korona jutalomban részesítette, mivel diplomunkban az orgonálást végezték.

52. Kemény Jenő VI. oszt. tanuló 12 korona pályadíj jutalmát a Segélyző-Egyesületnek adta.

53. *Könyvjutalmat adtak*: Dr. Politzer Gyula budapesti ügyvéd 7 kötetet, Szél Nándor könyvkereskedő 7 kötetet.

Ezekből könyvjutalmat kaptak: I. oszt. Haas Jenő, Sántha József, Sulyok István, Szabó Iván. II. oszt. Gaál József, Horváth József. III. oszt. Schramm Ottó. IV. oszt. Bokor Emil, Bachraty József. V. oszt. Gázsó Pál, Kiss József, Kovács Gábor. VII. o. Ebner János, VIII. o. Ferenczy Zoltán.

Megjegyzés. a) Az alapítványok közül a 5–16. szám alattiak az egyházközségnél vannak. A 17. szám alattit a mindenkori kecskeméti plébános adományozza. A 18–36. szám alattiak a főgimnázium igazgatójánál vannak letéve. A 37. szám alattit az esztergomi főkáptalan kezeli.

b) 1. Ösztöndíjösszeg...	1280	korona
2. Jutalmak és segélyek összege ...	1803	34 korona
3. Könyvjutalmak értéke...	50	korona
	<hr/>	
	Összesen:	3133 34 korona.

XIV.

A tanulók érdemsorozata.

Az érdemsorozatban használt jegyek jelentménye s a rövidítések magyarázata

Előmenetel:	}	1 = jeles,	Rövidítések:	g. k. v. = görög-keleti vallású,
		2 = jó,		gör. kath. = görög-katolikus vallású,
		3 = elégséges,		ref. = református vallású,
		4 = elégtelen.		ág. ev. = ágostai evangélikus vallású,
Magaviselet:	}	1 = jó,	izr. = izraelita,	
		2 = szabályszerű,	fm. = felmentezett,	
		3 = kevésbé szabályszerű	k. r. n. p. = kegyes-tanítórendi növendékpap,	
		4 = rossz.	ö. d. = ösztöndíjas,	
			ism. = ismétlő.	
			NB. A római katolikus vallású tanulók vallása jelezve nincs.	

I. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Magaviselet	Rendes tantárgyak								Rendkívüli tantárgyak	
		Vallásán	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természettan	Mennyiségtan	Rajzoló geometria	Szépítés		Testgyakorlás
Bagi Sándor	1	2	2	3	3	2	3	3	3	2	3
Batu István	1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Boross László, ref. ism.	1	3	3	3	3	3	3	3	1	2	3
Budai József	1	3	3	3	2	2	3	2	3	2	3
5 Buttinger Antal	1	3	3	3	3	2	3	3	3	3	2
Bús Jenő	1	4	3	4	3	3	4	3	2	2	3
Dárdai Ernő	2	3	3	3	3	3	3	3	4	3	3
Domokos László	1	2	2	2	2	2	1	2	2	2	2
Francz László	1	3	3	2	2	3	2	3	2	2	3
10 Fuchsz Antal	1	1	2	1	1	1	1	2	2	2	2
Geffnerth György	2	3	3	3	4	2	3	2	4	3	3
Gulyás János	1	3	3	3	3	3	2	4	3	2	3
Haas Jenő izr.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Hajagos István	1	2	3	4	3	2	4	3	2	3	3
15 Horváth János	2	4	3	4	4	3	4	4	3	2	4
Kardos Emil izr.	1	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Knaute Béla	1	3	3	3	3	3	3	2	3	2	3
Kocsis Mihály	1	2	3	3	3	3	2	2	2	2	2
Kontra Károly	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2
20 Korti Mihály	1	2	3	3	3	3	3	2	3	3	3
Kovács Gábor	1	3	2	2	3	3	3	3	3	3	3
Kovács Gáspár	1	3	3	3	3	3	4	3	2	3	3
S. Kovács József	1	2	3	2	2	2	3	3	2	3	3

A tanulók nevei	Magaviselet	Rendes tantárgyak							Rendkívüli tantárgyak			
		Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természettudomány	Mennyiségtan	Rajzoló geometria	Szépirodalom	Testgyakorlás	Ének	Magánrajz
Kovács Kálmán	1	2	2	2	2	2	2	1	1	2	2	1
25 S. Kovács Lajos	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Kósa Antal	1	1	2	1	1	1	2	2	2	2	2	2
Körösztös János	1	2	2	2	2	1	2	2	2	2	2	2
Laky Benedek	1	2	2	2	2	2	2	2	4	2	2	2
Mészáros István	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
30 Nagy István	1	2	2	2	2	2	2	2	1	2	2	2
Palocsay László	2	2	2	2	2	2	2	2	1	2	2	2
Patik György	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Prém József	1	2	2	4	4	2	4	2	4	2	2	2
Salamon István	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
35 Sándor László	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Sántha József	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Stern Arthur	2	4	2	4	4	4	4	4	4	2	2	2
Sulyok György	1	1	1	2	1	1	2	2	2	2	1	1
Sulyok István	1	1	1	1	1	1	2	2	2	1	1	1
40 Szabó Gergely ism.	1	2	2	2	2	2	4	2	4	2	2	2
Szabó Iván	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Tasi István	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Tóth Dezső	1	2	2	2	2	2	2	2	1	2	2	2
Veroszta József	1	2	2	2	2	2	2	2	2	1	2	2

Összesen: 44.

II. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Magaviselet	Rendes tantárgyak							Rendkívüli tantárgyak			
		Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természettudomány	Mennyiségtan	Rajzoló geometria	Testgyakorlás	Művészet	Magánrajz	
Bagi Lajos	1	1	2	2	1	1	2	1	2	2	2	2
Balog Géza	1	2	2	4	2	2	4	2	2	2	2	2
Beke József ism.	1	1	2	2	2	1	2	1	2	2	2	2
Bereczki Ferenc	1	2	2	2	2	1	2	2	2	2	2	2
5 Bús László	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Diószeghy József	1	2	4	4	4	2	4	2	2	2	2	2
Dudás Ernő	1	2	2	2	2	2	2	2	2	1	2	2

III. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Magaviselet	Rendes tantárgyak										Rendkívüli tantárgyak		
		Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Történelem	Földrajz	Mennyiségtan	Rajzoló geometria	Tornázás	Művészet	Magánrajz	Rendkívüli tantárgyak	
Áfrán Sándor ism.	1	2	3	3	3	2	2	3	2	2	2	1	—	—
Bajtay Miklós	1	3	2	3	3	3	2	3	2	2	2	2	1	—
Baranyi Menyhért	1	2	1	1	1	1	1	1	1	3	—	—	—	—
Biró Lajos	1	3	4	4	4	3	3	4	4	3	2	—	—	—
5 Brada Sándor ism.	1	2	3	3	2	2	2	3	3	3	—	—	—	—
Czigány Árpád ism.	1	2	3	3	2	2	2	3	2	2	2	—	—	—
Csabai Imre	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	—	1	—	—
Császár Tibor	1	2	1	2	2	1	1	2	2	3	2	—	—	—
Csorba Pál	1	3	2	3	2	2	2	3	3	3	—	3	—	—
10 Dezső Lajos	1	2	2	3	3	2	2	3	3	2	1	1	—	—
Eggenberger István	1	2	1	2	3	2	2	2	2	2	1	—	—	—
Farkas Ferenc	1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	—	—	—	—
Farkas Imre	2	3	3	4	3	3	3	4	3	3	2	—	—	—
Forberger Ernő ág. ev.	2	3	2	3	3	3	3	3	2	3	—	2	—	—
15 Gara Pál	1	3	3	3	3	2	3	3	3	3	—	—	—	—
Gefferth Pál	1	1	2	3	3	2	2	3	2	3	—	—	—	—
Golarits István	1	3	2	3	3	2	2	3	2	2	1	—	—	—
Homoki Endre	1	3	1	2	2	1	1	3	3	2	2	—	—	—
Horváth Gyula	1	1	1	1	2	1	1	2	2	1	1	—	—	—
20 Janisch Győző	1	4	4	4	1	3	3	3	3	2	2	—	—	—
Keller János	1	4	3	4	3	4	4	3	3	3	—	—	—	—
Konrád György	1	2	1	2	1	1	1	2	1	3	2	—	—	—
Konrád Jakab	1	2	2	2	1	1	1	1	1	2	—	—	—	—
Kölcsei László	1	3	3	4	3	1	1	3	2	2	1	—	—	—
25 Lehóczky Béla	1	1	2	2	2	1	1	2	3	3	1	—	—	—
Magyar László	1	3	3	3	3	3	3	1	2	—	—	—	—	—
Patyi Antal	1	1	2	2	2	2	2	2	1	2	2	—	—	—
Pintér Sándor	1	2	2	3	3	2	2	3	2	3	—	—	—	—
Práger Jenő	1	3	2	3	3	1	2	3	2	3	2	—	—	—
30 Sággy József	1	3	3	3	3	3	3	3	2	—	—	—	—	—
Sántha László	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—
Schramm Ottó	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	—	—	—
Szabó András	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	—	—	—	—
Szikora István	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	—	—	—
35 Szőke László, ref. ism.	1	3	3	4	4	3	3	4	4	2	—	—	—	—
Sztolársik Kornél	2	4	3	4	3	3	3	4	4	2	—	—	—	—
Tájcsik Mátyás	1	1	1	2	3	1	1	2	3	3	—	—	—	—
Veszelovszky László	1	3	3	3	3	3	3	3	2	2	—	—	—	—
Vladimir Viktor, gör. kath.	1	4	3	4	4	3	3	3	3	2	1	—	—	—

A tanulók neve	Rendes tantárgyak										Rendkívüli tantárgyak		
	Magaviselet	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Történelem	Földrajz	Matematika	Rajz	Tornász	Művészet	Magánrajz	Rendkívüli tantárgyak
40 Wind Sándor	1	2	2	2	2	3	3	3	2	2			
Zarnóczai Béla	2	2	2	2	2	1	1	2	3	3			
Összesen: 41.													

IV. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak										Rendkívüli tantárgyak		
	Magaviselet	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Történelem	Természettud.	Matematika	Rajz	Tornász	Művészet	Magánrajz	Rendkívüli tantárgyak
Bachraty József	1	2	1	3	3	2	2	3	1	2			
Baltás Géza	1	3	3	3	3	2	3	4	3	2			
Bokor Emil	1	1	2	2	3	1	2	3	2	1	1		
Bolyos Mihály	1	2	2	3	3	2	3	3	2	2			
5 Csapó László, ref. ism.	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3			
Csertő Gyula	1	3	3	3	4	3	3	4	3	3		2	
Deák Péter, ism. ref.	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3			
Fazekas Béla	1	3	3	3	4	3	3	3	3	2			
Fazekas Zoltán	1	1	3	3	3	2	3	3	3	3			
10 Homoki Ferenc	1	2	2	2	2	2	2	3	2	3			
Horváth Géza	1	1	2	2	2	1	1	3	1	2			
Komáromi Géza	1	2	1	3	3	2	3	2	1	1			
Kummergruber Emil	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	
Miklovics János	1	3	3	3	3	2	3	3	2	3		1	
15 Nemesszeghy Lajos	1	1	1	2	2	1	1	2	2	2	1		
Pálmai Jenő	1	2	2	3	3	2	3	3	1	2	1		
Roósz Lajos, ö. d.	1	2	3	3	3	3	2	2	3	3			
Salamon Aladár	1	2	2	3	3	2	3	4	2	3		2	
Seres Zsigmond	1	1	2	1	1	1	1	2	1	3	2		
20 Sipos Lajos	1	1	2	2	2	2	2	2	2	3	1		
Tóth Imre	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
S. Tóth István	1	2	3	3	3	3	3	3	2	2			
F. Tóth László	1	3	3	3	3	3	3	3	2	3			
Trethán Károly	2	3	3	3	3	3	3	3	3	2			

A tanulók nevei	Magaviselet	Rendes tantárgyak								Műének	Rendkívüli tantárgyak	
		Vallástan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Rajzoló geometria			Testgyakorlás
25 Wolf Imre	1	2	2	2	2	2	1	3	1	3		
Zaboretzky Ervin	1	2	1	3	2	2	3	3	2	2	2	1
<i>Magántanuló :</i>												
Grünvald Béla		3	1	2	3	2	1	3	2			
Összesen: 27.												

V. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Magaviselet	Rendes tantárgyak										Műének	Rendkívüli tantárgyak	
		Vallástan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög p.		Német nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Testgyakorlás			
					Irodalom	Rajz								
Bäcker József	1	1	1	1		1	2	1	1	1	2	2		
Bilcz Gergely gör. kath.	1	1	2	2		1	1	2	1	1	3	1	1	
Darnay Ernő	1	3	3	3		2	2	3	2	3	3	3		2
Gaal László	1	1	1	2	2			2	1	2	3	3		
5 Gászó Pál	1	1	1	2		1	2	2	1	1	3	2	1	2
Geisz Péter	1	1	2	3	2			1	1	2	3	2		
Haas Hugó izr.	1	1	2	2	3			1	1	1	3	3		
Homoki József	1	1	3	2	2			1	1	2	4	3		
Horváth Ödön	1	1	1	2		1	2	1	1	1	2	2		
10 Kenyeres Zoltán	1	3	3	3		2	3	2	3	2	3	3		
H. Kiss József	1	1	2	2		1	1	2	1	1	1	3		1
Kovács Gábor	1	1	2	2	2			2	1	1	2	im.		
Lukács Gyula	1	3	3	3		3	3	3	2	3	4	3		
Major Sándor	1	3	3	3		2	1	3	2	3	4	3	1	1
15 Mészáros Ferenc ref.	1	1	3	3	3			3	2	2	2	2		
Mészáros Ferenc ism.	1	3	3	3	3			2	2	2	3	3	1	
Molnár Jenő	1	2	3	3		2	2	2	3	3	3	2		
Práger Imre	1	1	2	3		1	2	3	2	2	3	2	1	
Tajthy Ferenc	1	1	1	2	2			2	1	1	3	1		
<i>Magántanuló : Maár János</i>														
Vizsgálatlan maradt.														
<i>Kimaradtak : Kaindl János, Palotás József, Szabó Gergely.</i>														
Összesen : 23.														

VI. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Magaviselet	Rendes tantárgyak										Rendkívüli tantárgyak		
		Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Görög p.		Német nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Testgyakorlás	Művészet	Magánrajz
						Irodalom	Rajz							
Balla Sándor	1	1	2	3	3	—	—	3	2	3	3	2	—	—
Beke Kálmán	1	1	2	2	1	—	—	2	1	1	2	1	—	—
Csupák Elemér	1	1	2	2	1	—	—	2	2	1	3	1	1	—
Deák Ferenc	2	3	3	3	—	2	3	2	2	3	4	3	—	—
5 Gefferth Károly	1	2	2	3	—	2	1	2	2	2	3	3	—	1
Jelenics István	1	1	2	3	—	1	2	3	2	2	3	3	—	1
Kemény Jenő izr.	1	1	1	1	1	—	—	1	1	1	1	2	—	1
Király István	1	2	3	3	—	3	3	3	3	3	3	3	—	—
Labancz Ferenc	1	2	2	3	2	—	—	3	2	3	3	2	—	—
10 Nickmann József	1	1	2	3	3	—	—	1	1	1	3	3	1	—
Romhányi Lajos	1	3	3	3	—	2	1	3	3	3	3	2	—	—
Rybar József k. r. n. p.	1	1	1	1	1	—	—	1	1	1	1	1	1	—
Schubert Aurél	2	3	3	3	—	3	3	3	3	4	2	2	1	—
Szigeti József izr.	1	1	2	3	—	1	1	2	2	2	3	3	—	1
15 Tajthy Győző	3	2	3	3	—	3	3	3	3	3	3	3	2	—
Trummer Béla	1	2	2	3	—	2	1	2	3	2	3	2	1	1
Urbán Imre	1	1	2	3	3	—	—	2	2	2	2	2	—	—
Zwickl Mihály k. r. n. p.	1	1	1	1	1	—	—	1	1	1	1	1	1	—

Kimaradtak: Farkas Gyula, Kóhalmy László k. r. n. p.

Összesen : 20

VII. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak											Rendkívüli tantárgyak		
	Magaviselet	Vallás tan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Görög p.		Német nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiség tan	Testgyakorlás	Művészet	Magánrajz
						Irodalom	Rajz							
Batu Balázs ...	1	3	3	3	3			3	3	3	3	1		
Biró János k. r. n. p.	1	1	1	1	1			1	1	1	1	m.	1	
Dékány László ...	1	3	3	3		2	3	3	3	3	3	3		
Dobóczy József k. r. n. p.	1	1	2	2	2			2	2	2	2	m.	1	
5 Dobos István ...	2	2	3	3	3			2	3	3	3	1	1	
Ébner János k. r. n. p.	1	1	1	1	1			1	1	1	2	m.	1	
Farkas József k. r. n. p.	1	1	1	2	2			1	1	1	1	m.	1	
Gailov József k. r. n. p.	1	1	1	1	1			1	1	1	1	m.	1	
Győri János k. r. n. p.	1	1	1	2	2			2	1	3	3	m.	1	
10 Kovács Atajos k. r. n. p.	1	1	1	2	2			2	1	1	2	m.	1	
Liszka Jenő ö. d.	1	1	2	2	2			1	1	1	1	m.		
Mester Sándor k. r. n. p.	1	1	2	2	2			2	1	2	2	m.	1	
Mindák Jenő ...	2	2	2	3	3			3	3	3	3	2		
Oszwald István k. r. n. p.	1	1	2	2	2			2	1	2	3	m.	1	
15 Richter Pál k. r. n. p.	1	1	1	1	1			1	1	1	1	m.	1	
Saffel Mihály ...	2	3	3	3	3			3	3	3	3	2		
Sótonyi István k. r. n. p.	1	1	1	2	2			2	2	2	2	m.	1	
Szigeti Kornél k. r. n. p.	1	1	1	2	2			2	1	2	2	m.	1	
Tyukos Károly ö. d.	1	1	2	1	1			1	1	1	2	1		
20 Zalai József k. r. n. p.	1	1	1	1	1			1	1	2	2	m.	1	
<i>Magántanulók:</i>														
Dunszt Kálmán ...		2	2	3		2	2	2	2	3	3			
Richter Márton ...		3	2	2	3			2	3	3	3			

Összesen: 22.

VIII. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak											Rendkívüli tantárgyak			
	Magaviselet	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Görög p.		Német nyelv	Filozófia	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Tornázás	Műének	Magánrajz
						Irodalom	Rajz								
Bérczi Béla	1	2	3	3	—	2	1	3	2	3	3	3	2	1	—
Csopoti Lajos k. r. n. p.	1	1	2	2	2	—	—	2	1	2	3	3	m.	1	—
Emmer József k. r. n. p.	1	1	1	2	2	—	—	1	1	2	3	3	m.	1	—
Ferenczi Zoltán k. r. n. p.	1	1	1	2	1	—	—	2	1	1	1	1	m.	1	—
5 Halamka Gyula k. r. n. p.	1	1	1	1	1	—	—	1	1	1	1	1	m.	1	—
Halász Imre k. r. n. p.	1	1	2	1	1	—	—	1	1	1	1	2	m.	1	—
Janik László k. r. n. p.	1	1	1	1	1	—	—	1	1	2	2	2	m.	1	—
Kardos Aladár k. r. n. p.	1	1	1	1	1	—	—	1	1	1	1	2	m.	1	—
Koperniczky Imre	1	1	2	3	—	1	2	2	1	2	3	2	m.	1	1
10 Kovács István	1	1	2	2	2	—	—	1	1	2	3	3	2	—	—
Németh Jenő k. r. n. p.	1	1	1	1	2	—	—	1	1	2	3	3	m.	1	—
Neubarth László k. r. n. p.	1	1	1	1	1	—	—	1	1	1	2	2	m.	—	—
Ottó László	1	1	1	1	1	—	—	1	1	1	1	1	1	1	1
Rimóczi Ferenc	1	2	2	2	—	2	1	2	2	3	3	3	1	—	1
15 Tóth Dezső	1	1	2	2	2	—	—	2	1	1	2	2	2	—	—
Varanics József k. r. n. p.	1	1	1	2	1	—	—	2	1	1	2	3	m.	1	—
<i>Magántanulók:</i>															
Ehm Ottó	—	1	3	1	1	—	—	1	2	1	2	2	—	—	—
Holzer Márton	—	3	3	3	3	—	—	3	3	3	3	3	—	—	—
Lipóczy Imre	—	1	3	2	2	—	—	2	2	2	2	3	—	—	—

Kimaradtak: Dénes Béla, Egyedi Pál, Szabó István, Tóti József. **Összesen: 23.**

Az 1915—1916. tanév végén érettségi vizsgálatot tett tanulók névsora:

<p>Cspoti Lajos, jól érett. Ehm Ottó, jól érett. Emmer József, érett. Ferenczy Zoltán, jelesen érett. 5 Halamka Gyula, jelesen érett, Halász Imre, jelesen érett. Janik László, jól érett.</p>	<p>Kardos Aladár, jelesen érett. Kovács István, érett. 10 Lipóczy Imre, érett. Németh Jenő, érett. Neubarth László, jelesen érett. Tóth Dezső, jól érett. Varanics József, jól érett.</p>
--	---

Hadi érettségi bizonyítványt kaptak:

<p>Bérczi Béla, érett. Koperniczky Imre, érett.</p>	<p>Ottó László, jelesen érett. Rimóczy Ferenc, érett.</p>
---	---

Az érettségi vizsgálatot előkészítő 4 hetes tanfolyamban résztvettek a következő hadiszolgálatot teljesítő tanulók:

<p>Dunszt Kálmán Kass Béla Keresztes Gyula</p>	<p>Liszka Jenő Molitor József Sipos Károly</p>
--	--

Szabó István.

XV. Kimutatás a tandíjmentes tanulókról az 1915—1916. tanévben.

Sorszám	A tanuló neve	Vallása	Illetősége	Osztály	Elengedett tandíj összege kor.	Észrevételek
1	Bagi Sándor	rk.	hb.	I	30	
2	Batu István	rk.	vid.	I.	48	
3	Budai József	rk.	vid.	I.	48	
4	Bús Jenő	rk.	hb.	I.	15	II. félévre fizetett.
5	Korti Mihály	rk.	hb.	I.	30	
6	Kovács Gábor	rk.	hb.	I.	15	II. félévre fizetett.
7	Kovács Gáspár	rk.	hb.	I.	15	II. félévre fizetett.
8	Kovács József	rk.	hb.	I.	30	
9	Kovács Kálmán	rk.	hb.	I.	30	
10	S. Kovács Lajos	rk.	hb.	I	15	II. félévre fizetett.
11	Laky Benedek	rk.	vid.	I.	48	
12	Mészáros István	rk.	hb.	I.	30	
13	Nagy István	rk.	vid.	I.	48	
14	Palocsay László	rk.	hb.	I.	15	Árvaházi növendék II. félévre fiz.
15	Bagi Lajos	rk.	hb.	II.	30	
16	Bögyik Sándor	rk.	hb.	II.	15	Kimaradt 1916. febr. 6-án.
17	Bús László	rk.	hb.	II.	30	
18	Dudás Ernő	rk.	vid.	II.	48	
19	Farkas István	rk.	hb.	II.	15	II. félévre fizetett.
20	Horváth József	rk.	vid.	II.	48	
21	Kovács Mihály	rk.	hb.	II	15	II. félévre fizetett.
22	Marsa Mihály	rk.	hb.	II.	30	
23	Matúz Károly	rk.	vid.	II.	48	
24	Nagy József	rk.	hb.	II.	30	
25	Nagy Zoltán	rk.	vid.	II.	48	
26	Nemesszeghy Pál	rk.	hb.	II.	30	
27	Rosta Lajos	rk.	hb.	II.	30	Árvaházi növendék.
28	Tasi Ferenc	rk.	hb.	II.	30	
29	Topinka Lajos	rk.	vid.	II.	48	
30	Tóth Mihály	rk.	hb.	II.	15	Kimaradt 1915. dec. 7-én.
31	Bajtay Miklós	rk.	hb.	III.	30	
32	Baranyi Menyhért	rk.	hb.	III.	30	
33	Császár Tibor	rk.	hb.	III.	30	
34	Dezső Lajos	rk.	hb.	III.	30	
35	Eggenberger István	rk.	hb.	III.	30	Árvaházi növendék.
36	Farkas Imre	rk.	vid.	III.	24	II. félévre fizetett.
37	Horváth Gyula	rk.	hb.	III.	30	
38	Konrád György	rk.	vid.	III.	48	
39	Konrád Jakab	rk.	vid.	III	48	
40	Kölcei László	rk.	hb.	III.	15	Árvaházi növendék II. félévre fiz.
41	Magyar László	rk.	vid.	III.	48	
42	Patyi Antal	rk.	vid.	III.	48	
43	Schramm Ottó	rk.	hb.	III.	30	
44	Szikora István	rk.	vid.	III.	48	
45	Wind Sándor	rk.	hb.	III.	30	
46	Zsarnóczay Béla	rk.	hb.	III.	15	II. félévre fizetett.
47	Bachraty József	rk.	hb.	IV.	30	Árvaházi növendék.
48	Bokor Emil	rk.	hb.	IV.	30	Árvaházi növendék.
49	Fazekas Zoltán	rk.	vid.	IV.	48	
50	Horváth Géza	rk.	vid.	IV.	48	

Átvitel: 1617

Sorszám	A tanuló neve	Vallása	Illetősége	Osztály	Elengedett tanulj összege kor.	Észrevételek
Áthozat:					1617	
51	Komáromi Géza . . .	rk.	hb.	IV.	30	Árvaházi növendék.
52	Nemesszeghy Lajos . .	rk.	hb.	IV.	30	
53	Pálmai Jenő	rk.	hb.	IV.	30	Árvaházi növendék.
54	Seres Zsigmond	rk.	hb.	IV.	30	
55	Sipos Lajos	rk.	hb.	IV.	30	
56	Tóth Imre	rk.	vid.	IV.	48	
57	Tóth István	rk.	hb.	IV.	30	
58	Tóth László	rk.	hb.	IV.	30	
59	Bäcker József	rk.	vid.	V.	48	
60	Bilcz Gergely	gkath.	hb.	V.	30	Árvaházi növendék.
61	Gaál László	rk.	hb.	V.	30	Árvaházi növendék.
62	Horváth Ödön	rk.	vid.	V.	48	
63	Lukács Gyula	rk.	hb.	V.	30	
64	Mészáros Ferenc	ref.	hb.	V.	48	
65	Tajthy Ferenc	rk.	vid.	V.	48	
66	Csupák Elemér	rk.	hb.	VI.	30	Árvaházi növendék.
67	Deák Ferenc	rk.	hb.	VI.	30	
68	Jelenits István	rk.	vid.	VI.	48	
69	Király István	rk.	hb.	VI.	30	
70	Romhányi Lajos	rk.	vid.	VI.	48	
71	Tajthy Győző	rk.	vid.	VI.	24	II. félévre fizetett.
72	Urbán Imre	rk.	vid.	VI.	48	
73	Batu Balázs	rk.	vid.	VII.	24	II. félévre fizetett.
74	Dobos István	rk.	hb.	VII.	30	
75	Liszka Jenő	rk.	hb.	VII.	30	
76	Schaffel Mihály	rk.	hb.	VII.	15	II. félévre fizetett.
77	Tyukos Károly	rk.	hb.	VII.	30	Árvaházi növendék.
78	Bérczi Béla	rk.	hb.	VIII.	30	
79	Ottó László	rk.	hb.	VIII.	30	
80	Rimóczi Ferenc	rk.	hb.	VIII.	30	
81	Tóth Dezső	rk.	vid.	VIII.	48	
82	Totin József	gkath.	vid.	VIII.	24	Hadbavonult 1915. okt. 15-én.
83	Molnár László	rk.	vid.	II.	48	Magántanuló.
84	Ehm Ottó	rk.	vid.	VIII.	48	Magántanuló.
85	Lipóczy Imre	rk.	hb.	VIII.	30	Magántanuló.
Összesen:					2832	

XVI.

Statisztikai adatok.

Sorszám		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
		osztály								
1	Felvétel az egész tanév folyamán									
	nyilvános tanuló	44	38	41	27	22	20	21	20	233
	magántanuló	—	1	—	—	1	—	1	9	12
	Összesen :	44	39	41	27	23	20	22	29	245
2	Kimaradt évközben	—	2	—	—	3	2	—	3	10
	Magántanuló lett	—	—	—	1	—	—	1	1	3
	Vizsgálatot nem tett	—	—	—	—	1	—	—	—	1
	Meghalt	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	Vizsgálatot tett az év végén :									
	nyilvános tanuló	44	36	41	26	19	18	20	16	220
	magántanuló	—	1	—	1	—	—	2	10	14
	Összesen :	44	37	41	27	19	18	22	26	234
4	Az év végéig vizsgálatot tett tanulók közül:									
	haladó	42	34	37	25	18	18	22	25	221
	ismétlő	2	3	4	2	1	—	—	1	13
	Összesen :	44	37	41	27	19	18	22	26	234
5	Az év végéig vizsgálatot tett tanulók közül:									
	róm. kath.	41	35	38	25	16	16	22	25	218
	gör. kath.	—	1	1	—	1	—	—	—	3
	ág. ev.	—	—	1	—	—	—	—	—	1
	ref.	1	1	1	2	1	—	—	1	7
	izraelita	2	—	—	—	1	2	—	—	5
	Összesen :	44	37	41	27	19	18	22	26	234
6	Az év végéig vizsgálatot tett tanulók közül:									
	magyar anyanyelvű	42	37	41	27	19	18	22	26	232
	német	2	—	—	—	—	—	—	—	2
	tót	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Összesen :	44	37	41	27	19	18	22	26	234

Sorszám		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
		osztály								
	Egyéb ismeretlen foglalkozású . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Árvalházi, szeretetházi tanulók . . .	1	4	7	4	3	1	1	—	21
	Összesen:	44	37	41	27	19	18	22	19	234
10	A nyilvános és magántanulók megoszlása kor szerint:									
	1906-ban született	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	1905-ben született	22	—	—	—	—	—	—	—	22
	1904-ben született	14	8	—	—	—	—	—	—	22
	1903-ban született	3	17	11	—	—	—	—	—	31
	1902-ben született	2	10	17	11	—	—	—	—	40
	1901-ben született	2	1	8	7	11	1	—	—	30
	1900-ban született	—	1	4	7	6	7	—	—	25
	1899-ben született	—	—	1	2	2	7	8	—	20
	1898-ban született	—	—	—	—	—	2	6	8	16
	1897-ben született	—	—	—	—	—	1	5	8	14
	1896-ban született	—	—	—	—	—	—	1	4	5
	1895-ben született	—	—	—	—	—	—	2	3	5
	1894-ben született	—	—	—	—	—	—	—	2	2
	1893-ban született	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	1892-ben született	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	vagy még korábbi évben	—	—	—	—	—	—	—	1	1
	Összesen:	44	37	41	27	19	18	22	26	234
11	A nyilvános és magántanulók közt volt:									
	helybeli	34	26	25	20	10	8	5	12	140
	megyei	7	6	6	4	6	4	4	—	37
	más megyebeli	3	5	10	3	3	6	13	14	57
	Összesen:	44	37	41	27	19	18	22	26	234
12	Az összes nyilvános tanulók közt előfordult:									
	könnyű betegségi eset	96	26	45	82	35	42	26	14	365
	súlyos betegségi eset	7	2	5	1	6	2	1	—	24
	járványos betegségi eset	11	—	8	3	—	—	—	—	22
	halállal végződő	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	A nyilvános tanulóktól mulasztott órák:									
	igazolt mulasztott óra	1495	403	906	891	422	357	293	176	4943
	igazolatlanul mulasztott óra	14	—	—	3	—	11	—	—	28
14	A nyilvános tanulók közül:									
	nem mulasztott	7	8	11	8	3	4	4	5	50
	csak igazoltan mulasztott	36	28	30	17	16	13	16	11	167
	igazolatlanul mulasztott	1	—	—	1	—	1	—	—	3

Sorszám		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
		osztály								
15	A nyilvános tanulók közt volt viseletre:									
	jó	39	35	36	23	19	15	17	16	200
	szabályszerű	5	1	5	3	—	3	3	—	20
	kevésbé szabályszerű	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Összesen:	44	36	41	26	19	18	20	16	220
16	Pegyelmi esetek egész év folyamán:									
	igazgatói megrovásban részesült . .	1	—	—	—	—	2	—	—	3
	tanárkari megrovásban részesült . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	tanács folytán eltávozott	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	kizáratott	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17	A vizsgálatot tett összes tanulók közül:									
	minden rendes tantárgyból jeles . .	4	2	4	2	—	3	3	2	20
	minden rendes tantárgyból jó	9	6	6	5	4	1	9	8	48
	minden r. tantárgyb. legalább elégséges	23	22	23	16	12	12	10	16	134
	egy rendes tantárgyból elégtelen . .	3	—	1	3	3	2	—	—	12
	két rendes tantárgyból elégtelen . .	1	2	1	1	—	—	—	—	5
	több rendes tantárgyból elégtelen . .	4	5	6	—	—	—	—	—	15
	Összesen:	44	37	41	27	19	18	22	26	234
18	A vizsgálatot tett tanulók közül:									
	felsőbb osztályba felléphet	36	30	33	23	16	16	22	26	202
	javító vizsgálatot tehet	3	—	1	3	3	2	—	—	12
	osztály ismétlésre utasítatik	5	7	7	1	—	—	—	—	20
	az osztályt nem ismételhetheti	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Összesen:	44	37	41	27	19	18	22	26	
19	Rendkívüli tantárgyat tanult a nyilvános tanulók közül:									
	műéneket	44	11	21	11	5	7	14	13	126
	magánrajzot	3	2	5	5	4	5	—	3	27

A nyilvános és magántanulók tanulmányi eredményének részletes áttekintése.

Tárgyak	I.				II.				III.				IV.				V.				VI.				VII.				VIII.				Összesen			
	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen
Vallástan	11	11	19	3	19	16	2	—	9	12	16	4	8	12	7	—	13	1	5	—	10	5	3	—	15	3	4	—	19	4	3	—	104	64	59	7
Magyar nyelv	7	10	27	—	6	13	14	4	11	13	15	2	7	10	10	—	5	6	8	—	3	10	5	—	10	8	4	—	10	7	9	—	59	77	92	6
Latin nyelv	7	9	22	6	3	7	20	7	6	10	17	8	3	7	17	—	1	9	9	—	3	2	13	—	6	10	6	—	8	12	6	—	37	66	110	21
Görög nyelv	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	3	—	—	5	1	3	—	6	9	5	—	10	9	1	—	21	24	12	—
Görögp. irod. tanulm.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	4	1	—	2	4	3	—	—	2	—	—	1	5	—	—	9	15	4	—
Görögpótló rajz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	6	2	—	4	1	4	—	—	1	1	—	2	4	—	—	9	12	7	—
Német nyelv	—	—	—	—	—	—	—	—	8	10	20	3	3	7	15	2	5	9	5	—	4	6	8	—	7	11	4	—	11	10	5	—	38	53	47	5
Filozófia	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16	6	4	—	16	6	4	—
Történelem	—	—	—	—	—	—	—	—	15	11	14	1	6	14	7	—	11	6	2	—	5	8	5	—	13	3	6	—	10	10	6	—	60	52	40	1
Földrajz	9	7	24	4	9	11	12	5	14	11	15	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	32	29	51	10
Természetrajz	10	13	20	1	20	5	11	1	—	—	—	—	7	6	14	—	7	8	4	—	6	5	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50	37	56	2
Természettan	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	5	9	—	6	9	11	—	14	14	20	—
Mennyiségtan	6	11	20	7	3	8	20	6	6	9	22	4	2	6	16	3	1	4	11	3	3	3	10	2	4	8	10	—	4	9	13	—	29	58	122	25
Rajzoló geometria	7	16	19	2	11	12	12	2	9	13	16	3	8	12	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	35	53	54	7
Szépirás	9	16	12	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	16	12	7
Tornázás	6	24	13	1	2	16	17	1	1	20	19	1	3	11	10	2	2	6	10	1	1	7	6	4	3	2	1	14	2	4	—	10	20	90	76	34
				fm.				fm.				fm.				fm.				fm.				fm.				fm.				fm.				

XVII.

Értesítés az 1916—17. tanévre.

Augusztus 30-án délelőtt 8 órakor kezdődnek a javító-, pótló- és felvételi vizsgálatok. Ugyanezen napon lesznek a magántanulók írásbeli vizsgálatai; augusztus 31-én a magántanulók szóbeli vizsgálatai lesznek.

Szeptember hó 1., 2. és 3. napjain beiratkozások 8—12 óráig. Ezentúl egy hétig csak oly tanulókat vehet föl az igazgatóság, kik elmaradásukat elfogadható okkal (pl. betegséggel) igazolni tudják. A kik még későbbben óhajtanak beiratkozni, egy koronás bélyeggel ellátott, kellően megokolt és a budapestvidéki tankerület kir. főigazgatóságához címzett folyamodványt adjanak be a főgimnázium igazgatójához. A kérvényhez mellékelni kell a mult tanévről szóló iskolai bizonyítványt és egyéb okmányt (pl. betegségről szóló bizonyítványt.)

Az első osztályba 68 tanuló vehető fel és pedig szeptember elsején csakis helybeli róm. kath. vallásúak; szept. 2. és 3-án vidéki róm. kath. vallásúak s a mennyiben a jelzett szám be nem telik, más vallásúak is.

A II—VIII. osztályokra jelentkező tanulók valláskülönbség nélkül már az első napon is beiratkozhatnak.

Az első osztályba oly tanulók vehetők fel, kik az elemi osztályokat legalább elégséges eredménnyel elvégezték, vagy ennek hiányában a felvételi vizsgálatot jó sikerrel kiállják; továbbá életük 9-ik évét már betöltötték, de 12 évnél nem idősebbek; tizenkét évesnél idősebb tanulók felvétele fölött a tanári testület határoz.

Beiratkozáskor minden tanuló hozza magával az előző évről szóló iskolai bizonyítványát; *az első osztályba beiratkozók, valamint a más tanintézetből jövő felsőbb osztályú tanulók is az iskolai bizonyítványon kívül születési bizonyítványaikat (keresztlevelet) és ujjraoltási bizonyítványukat is hozzák magukkal.*

Beiratkozáskor minden tanuló fizet 4 korona beiratási díjat, egy koronát az ifjúsági könyvtárra, egy koronát a végértesítőre, 50 fillért a nyugdíjra, 20 fillért tintára, összesen 6 korona 70 fillért. *Ezen összeg fizetése alul egy tanuló sem menthető fel.*

Az iskolapénzt (u. n. tandíjat) illetőleg a helybeli róm. kath. vallású tanulók 30 koronát fizetnek egész évre, a vidékiek és más vallásúak 48 koronát fizetnek egy évre, melynek fele 15, illetőleg 24 korona a beiratáskor, a másik fele pedig február hó első felében fizetendő le a főgimnázium igazgatójánál.

Szegény, de jó viseletű és jó előmenetelű tanulók tandijelengedésért folyamodhatnak. Az eljárás a következő: A bélyegmentes folyamodványt a kecskeméti róm. kath. Egyházközséghez kell címezni; csatolni kell hozzá a folyó polgári évről kiállított szegénységi bizonyítványt és a mult tanévi iskolai bizonyítványt, az így felszerelt folyamodványt legkésőbb szeptember 25-ig a főgimnázium igazgatójának kell átadni.

A tanárok és tanítók gyermekeinek szegénységi bizonyítványt nem kell csatolni.

Folyamodni csak egyszer lehet, a tanév elején. A felmentés csak egy iskolai évre szól. De ha a felmentett tanuló az első félév végén (jan. 31.) csak egy tantárgyból is elégtelen tanjegyet kap, vagy magaviselete kevésbé szabályszerű, a tandijmentességet elveszíti és a második félévi tandíjat meg kell fizetni. Azon tanulók, kik a tanév végén egy tantárgyból kaptak elégtelen tanjegvet és javítani akarnak, a jövő tanév elején, augusztus 30-án a tanári kar engedelmével javító vizsgálatot tehetnek.

Akik két tantárgyból kaptak elégtelen tanjegyet és javítani akarnak, egy koronás bélyeggel ellátott és a „*Budapestvidéki tankerület kir. főigazgatóságához*“ címzett folyamodványt adjanak be legkésőbb július 8-ig a főgimnázium igazgatójához; mellékelni kell a folyamodványhoz a tanévvégi bizonyítványt is.

Bukott ismétlő tanuló többé nem ismétélhet. A javító- és pótló-vizsgálatokat csak azon iskolában lehet letenni, a melyben a tanuló az elégtelen tanjegyet kapta, vagy a vizsgálatot fontos ok (pl. betegség) miatt le nem tehetette. A szeptemberi pótló-, javító- és kiegészítő-érettségi vizsgálatokra a jelentkezés határideje augusztus 15; ez ideig az érdekeltek okmányaikat a főgimn. igazgatójánál adják be.

A beírások alkalmával a vidéki szülők vagy gyámok oly helyettest mutassanak, vagy jelentsenek be, kire gyermekük vagy gyámoltjuk gondos felügyeletét átruházzák.

Kecskeméten, 1916. június 29.

BRACH JÓZSEF,
főgimn. igazgató.

Az 1916—17. tanévben használt tankönyvek jegyzéke:

I. osztály.

- Róm. kath. nagyobb katekizmus. Bpest 1908. e. sz. 218/1908.
Bartha I. dr.: Magyar nyelvtan, mondattani I. 2. r. Budapest e. sz. 45603/1912. 7. k.
Prónai A. dr.: Magyar olvasókönyv I. rész. 60645/1910. 5. k.
Pirchala I.: Latin nyelv, e. sz. 148158/1913. 13 k.
Fodor—Székely: Liber Sexti Latin nyelvkönyv I. II. Bpest, 1912. e. sz. 85187/1912. 3. k.
Kőrösi A.: Földr. Bpest e. sz. 45502/1912. 9. k.
Ormándy M.: Természetráaj, Budapest, e. sz. 88201/1909. 3. k.
Suták—Vörös: Számтан a középiskolák I. II. és III. osztályai számára Budapest, e. sz. 68044/1914. 9. kiadás.
Huszka J.: Rajzoló geometria I. r. Budapest, e. sz. 135547/1911. 3. k.
Sik—Schütz: Imádságos könyv. Bpest, 1913.

Segédkönyv:

- Kogutowitz: Középiskolai Földrajzi Atlasz. I. 2. 3. r. Bpest, e. sz. 86051/1910. 9. K.

II. osztály.

- Titz A. dr.: Az ó-szövetség története. I. r. Budapest, 1910.
Róm. kath. nagyobb katekizmus. Bpest, 1908. Magyar nyelv, mint az I. osztályban.
Prónai A. dr.: Magyar olvasókönyv. II. r. 35635/1911 e. sz. 3. k.
Pirchala I.: Latin nyelvtan mint az I. oszt.-ban.
Fodor—Székely: Liber Sexti, Latin nyelvkönyv, mint az I. osztályban.
Kőrösi A.: Földrajz II. r. Budapest, e. sz. 7. k. 93269/1912.
Ormándy M.: Természetráaj II. r. Budapest, e. sz. 4420/1909. 2. k.
Suták—Vörös: Számтан, mint az I. oszt.-ban.
Huszka J.: Rajzoló geometria II. r. Bpest, e. sz. 52776/1909.

Segédkönyv:

- Kogutowitz I.: Mint az I. osztályban.

III. osztály.

- Titz A. dr.: Az új-szövetség története II. r. Róm. kath. nagyobb katekizmus. Bpest, 1908. e. sz. 218/1908.
Bartha I.: Rendszeres magyar nyelvtan e. sz. 115734/1910. 3. k.

- Prónai A. dr.: Magyar olvasókönyv, e. sz. 33176/1909. 2. k.
Miklós—Kaiblinger: Német nyelvkönyv. Bpest. e. sz. 143083/1911. 3. k.
Fodor—Székely: Liber Sexti, Latin nyelvkönyv III. IV. osztály. Budapest, 1912. e. sz. 27257/1912. 2. kiadás.
Varga O.: A magyarok története és Magyarország a jelenben. Budapest, e. sz. 150450/1911. 7. k.
Kőrösi A.: Földrajz III. r. Bpest, 6. k. e. sz. 81957/1912.
Vörös C.: A fizikai és matematikai földrajz elemei. Budapest, e. sz. 112609/1909. 2. kiadás.
Suták I. dr.: Számтан a középiskolák I. II. III. oszt. számára, Bpest, e. sz.
Huszka J.: Rajzoló geometria III. r. Bpest, e. sz. 144457/1911.
Szepesi I.: Imák és énekek.

Segédkönyvek:

- Schmidt: Latin-magyar és Magyar-latin szótár I—II. Budapest, 1912. 3. k.
Kelemen B.: Német-magyar és Magyar-német szótár. Budapest, 1912. 13. k.
Kogutowitz: 10 térkép a magyarok történetéből, e. sz. 2604/1897. 7. k.
Kogutowitz: Mint az I. osztályban.

IV. osztály.

- Titz A. dr.: Róm. kath. szertartástan. Budapest, 1912. Mint a III. osztályban.
Lehr A.: Arany Toldija, XII. k. Budapesten, e. sz. 51922/1892.
Bartha—Prónai: Stilisztika. Budapest, e. sz. 68910/1910. 3. k.
Fodor—Székely: Liber Sexti. Mint a III-ik osztályban.
Pirchala I.: Latin nyelvtan. Mint az I. o.-ban.
Pirchala I.: Latin olvasókönyv. Mint a III. osztályban.
Miklós—Kaiblinger: Német nyelvkönyv. Bpest, e. sz. 140039/1911. 2. k.
Varga O.: A magyarok története II. r. Budapest, e. sz. 150748/1911. 7. k.
Pintér P.: Növénytan. Budapest, e. sz. 13606/1911. 2. k.
Borossay D.: Algebra V. kiadás. Budapest, e. sz. 44336/1912.

Huszka J.: Rajzoló geometria IV. rész, Budapest, e. sz. 144457/1911. 2. k.
Szepesti I.: Imák és énekek.

Segédkönyvek:

Schmidt J.: Latin-magyar és Magyar-Latin szótár I—II. k. Budapest, 1900.
Kelemen B.: Német-magyar és Magyar-német szótár. Budapest, 1900.
Kogutowitz: 10 térkép a magyarok tört.-ből.
Kogutowitz: Iskolai térkép.

V. osztály.

Schütz A. dr.: Kath. hittan a középiskolák V. oszt. számára II. kiadás. Bpest, 1911.
Bartha—Prónai: Retorika. Budapest, e. sz. 69911/1910. 2. k.
Miklós—Kaiblinger: Német nyelvkönyv, Bpest, e. sz. 131089/1909. 2. k.
Kaposy L.: Ciceronis pro. A. L. Arhhia poeta. Budapest, e. sz. 157944/1911 3. k.
Zsámboki (Schambach) Gy.: Cic. de imp Gnaei Pompei. Bp., e. sz. 111554/1911. 3 k.
Csengeri J.: Ovidius szemelvények. Bpest, e. sz. 1537/1912 5. k.
Maywald I.: Görög nyelvtan, 6. kiadás, e. sz. 112919/1911. Bpest.
Maywald J.: Görög gyakorló és olvasókönyv az V. oszt. számára, 5. k. e. sz. 98352/1910.
Szölgyémy J.: Világtörténelem I. r. Budapest, e. sz. 143906/1911. 3. k.
Pintér P.: Állattan. Budapest, 1903. eng. sz. 3425/1911. 1. k.
Borosay D.: Algebra I. IV. o.
Lóky B.: Geometria I. r. Budapest, e. sz. 4814/1912. 2. k.
Szepesti I.: Imák és énekek.

Segédkönyvek:

Molnár S.: Latin stílusgyakorlatok. I. rész. Baja, 1907.
Wagner—Horváth B.: Római régiségek. Budapest, e. sz. 96692/1912. 8. k.
Schmidt J.: Latin-magyar és Magyar-latin szótár. I—II. Bpest, e. sz. 4610/1910
Kelemen B.: Német-magyar és Magyar-német szótár. Bpest, e. sz. 2003/1904. 11. k.
Kogutowitz: Történelmi atlasz e. sz. 2604/1897. 1. k.
Sebestyén K.: Irodalomtörténet. Bpest, e. sz. 2226/1902.

Görögpótló tankönyvek:

Prónai L. dr.: Görögpótló irodalmi olvasmányok Bpest. e. sz. 41102/1913

VI. osztály.

Schütz A. dr.: Kath. erkölcsstan II. k. Bpest.
Bartha — Prónai: Poetika és olvasókönyv. Budapest, e. sz. 69912/1910. 2. k.

Miklós—Kaiblinger: Német nyelvkönyv. Mint az V. o.-ban.

Kalmár E.: szemelvények T. Livius római történetből. Bp. 1900. eng. e. sz. 3165/1900.
Wirth Gy.: Szemelvények P. Vergilius M. Aeneiséből. Bpest, 1905. e. sz. 3269/1905.
Maywald J.: Görög nyelvtan IV. kiad.
Maywald J.: Görög olvasó és olvasókönyv II. rész. Budapest, e. sz. 83441/1906. 4. k.
Szölgyémy J.: Világtörténelem II. r. Bpest, 1902. e. sz. 2962/1902. 3. k.
Pintér P.: Asványtan. Budapest, 1903. e. sz. 3132/1903. 1. k.
Borosay D.: Algebra. I. IV. o.
Lóky B.: Geometria I. r. Bpest, I. V. o.
Szepesti I.: Imák és énekek.

Segédkönyvek:

Molnár S.: Latin stílusgyakorlatok. I. r.
Wagner—Horváth B.: Római régiségek, I. V. o.
Schmidt J.: Latin-magyar és Magyar-latin szótár I—II. Bpest, 1901. e. sz. 486/1900.
Kogutowitz: Történelmi atlasz. Mint az V. oszt.-ban.
Sebestyén K.: Irodalomtörténet. Bpest, 1903.
Lutter N.: Szorszámi táblák, Budapest. e. sz. 24284/1892. 10. k.

Görögpótló könyvek:

Radics: Magyar irod. olvasókönyv II. r. Budapest 144322/1911. 5. k.
Csengeri J.: Aischylos Oresteijája. Budapest, e. sz. 20025/1894.
Csiky G.: Sophokles Antigonéja. 3. kiadás. e. sz. 22424/1883.
Kemenes (Kemf) I.: Euripides Iphigeniája. e. sz. 25409/1895. 2. k.
Wagner—Horváth: Görög régiségek. 5. k. Bpest, e. sz. 155324/1911.

VII. osztály.

Schütz A. dr.: Kath. egyháztörténelem. Bpest.
Prónai A. dr.: A magyar irodalom története I. r. Budapest, 1910. e. sz. 50873/1910.
Szinnyei J.: A magyar nyelv. 6. kiadás. Budapest, 1902. e. sz. 105995/1906.
Bartal—Malmosi: C. Sallusti Cr. libri de coniuratione Cat. et de bello Jugurthino. Bpest, 1801. e. sz. 10968/1891.
Incze J.: Cicero in Verrem. Budapest, 1902. e. sz. 2522/1902.
Wirth Gy.: Szemelvények P. Vergilius M. Aeneiséből. Bpest, 1905. e. sz. 3279/1905.
Miklós—Kaiblinger: Német nyelvkönyv. Budapest, e. sz. 13348/1911. 2. k.
Heinrich: Wilhelm Tell. Budapest, e. sz. 583/1912. 7. k.
Weber Rudolf: Hermann und Dorothea. Budapest, 221/1912.

- Geréby J.: Görög prózai szemelvények Herodotos, Xenophon és Platon irataiból, Budapest, e. sz. 144059/1908. 3. k.
 Csengery J.: Homeros Odisseája. Budapest, 1898. e. sz. 5632/1888.
 Csengery J.: Homerosi reliák. Budapest, 1903. e. sz. 1900/1903. 1. k.
 Szölgvény Gy.: Világtörténelem. III. r. Bpest, e. sz. 2957/1903. 2. k.
 Vörös: Kísérleti természettan. II. k. Budapest, 1909. e. sz. 112600/1909. 2. k.
 Borosay D.: Algebra. I. IV. o.
 Dr. Lóky B.: Geometria, II. r. Bpest, e. sz. 5456/1904. 1. k.
 Szepesi: Imák és énekek.

Segédkönyvek:

- Molnár S.: Latin stílusgy. II. r. Baja, 1909.
 Wagner—Horváth B.: Római régiségek. Budapest, Wagner I. V. o.
 Schmidt J.: Latin-magyar és Magyar-latin szótára, I—II. Budapest, 1901. e. sz. 4610/1900.
 Kelemen B.: Német-magyar és Magyar-német szótár, Budapest, 1900. e. sz. 489/1900.
 Kogutowitz: Történelmi atlasz. Mint az V. osztályban.
 Sebestyén K.: Irodalomtörténet. Bpest, 1903.
 Orosz M.: Német stílusgyakorlatok, e. sz. 112923/1911. 4. k.
 Elischer—Fröhlich: Szótár Homeros két epósához. Budapest, e. sz. 49966/1912. 3. k.

Görögpótló tankönyvek:

- Badics F.: Magyar irod. olvasókönyv III. r. Budapest, e. sz. 110411/1908. 5. k.
 Földi I.: Demosthenes válogatott beszédei. Budapest, e. sz. 112772/1911. 2. k.
 Szilasi M.: Szemelvények Thukydidesből. Budapest, e. sz. 4578/1899. 2. k.
 Wagner—Horváth: Görög régiségek I. VI. osztály.

VIII. osztály.

- Schütz A.: Ker. Kath. Hitvédelem II. k.
 Prónai A. dr.: Magyar irodalom történet. II. r. Budapest, 1911. e. sz. 55667/1911. 1. kiadás.
 Miklós—Kaiblinger: Német nyelvkönyv. Mint a VII. osztályban.
 Maywald J.: Goethe Iphigeniája, e. szám. 3613/1902. 2. k.
 Gyomlay Gy. dr.: P. Cornelius Tacitus nagyobb történelmi műveiből szemelvények 3. k. e. sz. 136110/1911.
 Wirth Gy.: Szemelvények Horatius műveiből. Bpest, 1902. e. sz. 2873/1902.
 Wagner—Horváth B.: Római régiségek I. V. o.

- Schmidt J.: Latin-magyar és Magyar-latin szótár I—II. Bpest, 1901. e. sz. 4610/1901.
 Kelemen B.: Német-magyar és Magyar-német szótár. Bpest, 1900. e. sz. 486/1900.
 Kogutowitz: Történelmi atlasz. Mint az V. osztályban.
 Sebestyén K.: Irodalomtörténet. Budapest, 1903.
 Orosz M.: Német stílusgyakorlatok, e. sz. 112923/1911. 4. k.
 Elischer—Fröhlich: Szótár Homeros két epósához. Mint a VII. osztályban.
 Csengeri J.: Homeros Iliása. 4. kiad. Bpest, e. sz. 37078/1908.
 Csengeri J.: Homerosi reáliák. Bpest, 1903. e. sz. 43151/1889.
 Geréb J.: Görög prózai szemelvények Herodotos, Xenophon és Platon irataiból. Budapest, 1902. e. sz. 3606/1902.
 Dr. Jászai R.: Magyar okmányozó történet. Budapest, e. sz. 45982/1912. 2. k.
 Borosay D.: Algebra. I. IV. o.
 Dr. Lóky B.: Geometria I. VII. o.
 Dr. Vörös: Kísérleti természettan. Bpest, 1909. e. sz. 112609/1909. 2. k.
 Kornis Gy. dr.: A pszichológia és logika elemei. Budapest, e. sz. 51000/1914. 2. k.

Segédkönyvek:

- Molnár S.: Latin stílusgyakorlatok. Baja, II. r. 1909.

Görögpótló tankönyvek:

- Földi J.: Szemelvények Platonból. Budapest, e. sz. 512/1905. 1. k.
 Zsámboki Gy.: A görög művészet. Bpest, e. sz. 140692/1911. 2. k.
 Wagner—Horváth: Görög régiségek. 1. V. osztály.

Rendkívüli tantárgyak:

- Bódogh J.: Levelező Gyorsírás. Szeged, e. sz. 20163/1906. 4. k.
 Erődi—Szent-Gály: Módszeres énektan 1. r. Budapest, e. sz. 29478/1906. 4. k.
 Erődi—Szent-Gály: Módszeres énektan. 2. r. Budapest, e. sz. 182322/1911. 2. k.
 Fodor J. dr.: Egészségtan. Budapest, e. sz. 144816/1911. 4. k.
 Harrach J.: Magyar Arion. 1. r. Budapest, e. sz. 74351/1902. 2. k.
 Harrach J.: Magyar Arion. 2. r. Budapest, e. sz. 16966/1864. 1. k.
 Hegedűs I. dr.: Francia nyelv: olvasó- és gyakorlókönyv. Bpest, e. sz. 69169/1907. 1. kiadás.
 Markovits—Vikár: Vitairás, hiv. tkv. 11. k.

TARTALOM.

I. Az orosz nagyhatalom megteremtői — — — — —	3—80
II. Tanári kar — — — — —	81—83
III. Végzett tananyag, tankönyvek— — — — —	83—91
IV. Írásbeli feladványok — — — — —	91—92
V. Iskolánk és a háború — — — — —	93—95
VI. A főgimnázium története az 1915—16. tanévben —	96—99
VII. A főgimnázium külső viszonyai — — — — —	100
VIII. Könyv- és szertárak — — — — —	100—104
IX. Önképző-kör — — — — —	104—106
X. Segélyző-Egyesület — — — — —	106
XI. Gyorsító-kör— — — — —	107
XII. Jegyzőkönyv — — — — —	107—111
XIII. Ösztöndíjak, jutalmak, segélyezések — — — — —	111—114
XIV. A tanulók érdemsorozata — — — — —	115—124
XV. Kimutatás a tandíjmentes tanulókról— — — — —	125—126
XVI. Statisztikai adatok — — — — —	127—132
XVII. Értesítés az 1916—1917. tanévre— — — — —	133—134
Az 1916—1917-ik tanévben használandó tankönyvek jegyzéke — — — — —	135—137

